

Indvandrene og det danske uddannelsessystem

Torben Tranæs (red.)

med bidrag af

*Jørgen Goul Andersen, Camilla Hvidtfeldt,
Bent Jensen, Marie Louise Schultz-Nielsen
og Line Vikkelsø Slot*

Indvandrerne og det danske uddannelsessystem

GYLDENDAL

Indvanderne og det danske uddannelsessystem

Copyright 2008 by the Rockwool Foundation Research Unit

Typografisk tilrettelægning: Birger Gregers mDD

Sats: Satsen aps.

Bogen er sat med ITC Stone Medium

og trykt hos Narayana Press, Gylling

Printed in Denmark 2008

ISBN 978-87-02-03003-7

Kopiering fra denne bog må kun finde sted på
institutioner, der har indgået aftale med Copy Dan,
og kun inden for de i aftalen nævnte rammer

Fotografi: Stig Stasig (inklusive omslagets foto)

Udgivet med støtte fra
ROCKWOOL FONDEN

Indhold

Forord 9

Af *Torben Tranæs*

1. Unge indvandreres brug af det danske uddannelsessystem 13
Af *Camilla Hvidtfeldt og Marie Louise Schultz-Nielsen*
 - 1.1. Indledning 13
 - 1.2. Hvilke unge uddanner sig mest – indvandrere, efterkommere eller danskere? 14
 - 1.3. Hvilke typer af uddannelser vælger og gennemfører man? 20
 - 1.4. Uddannelsesmønstret for unge indvandrere og danskere med samme forældrebaggrund 24
 - 1.4.1. Vidt forskellig forældrebaggrund! 25
 - 1.4.2. Sandsynligheden for at være under uddannelse 28
 - 1.4.3. Sandsynligheden for at have gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse 36
 - 1.5. Konklusion 41
 - Litteratur 42
 - Noter 42
 - Bilag 43

Del 1: Kvalifikationer

2. PISA Etnisk 2005: Kvalifikationer i læsning, matematik og naturfag 47
Af *Bent Jensen og Torben Tranæs*
 - 2.1. Indledning 47
 - 2.2. Lidt om undersøgelsen 47
 - 2.3. Definitioner af elever med anden etnisk baggrund 48
 - 2.4. Resultater i PISA Etnisk 2005 49
 - 2.5. Kritisk svage læsefærdigheder 56
 - 2.6. Hvilke grupper har relativt flest med kritisk svage færdigheder? 57
 - 2.7. Sammenfatning 59
 - Litteratur 61
 - Noter 62

Del 2: Holdninger

3. Orientering til uddannelse og arbejde blandt unge indvandrere og forældregenerationen 65

Af Jørgen Goul Andersen

3.1. Indledning 65

3.2. Undersøgelsens nærmere tilrettelæggelse 70

3.3. Arbejdsorientering 73

3.4. Orienteringen til uddannelse 93

3.5. Ressourcer 100

3.6. Konklusion 104

Litteratur 106

Noter 107

Bilagstabeller 109

4. Forventninger til elevernes kommende familie- og arbejdsliv 111

Af Bent Jensen og Torben Tranæs

4.1. Indledning 111

4.2. Typer af spørgsmål 111

4.3. Forventninger til den kommende ægtefælle 112

4.4. Forventninger til familie- og arbejdslivet 115

4.5. Sammenfatning og konklusion 118

Litteratur 119

Del 3: Barrierer for uddannelse

5. Hvad betyder den etniske koncentration for præstationer i folkeskolen? 123

Af Bent Jensen og Torben Tranæs

5.1. Indledning 123

5.2. Etnisk koncentration og testresultater i læsning 125

5.3. Etnisk koncentration og testresultater i matematik og naturfag 127

5.4. Ikke kun et spørgsmål om etnisk koncentration 130

5.5. De korrigerede testresultater 132

5.6. Sammenfatning og perspektivering 133

Litteratur 134

Noter 135

6. Hjemmets betydning for elevens præstationer i folkeskolen	136
<i>Af Camilla Hvidtfeldt</i>	
6.1. Indledning	136
6.1.1. Data	137
6.2. Forældre grupperet efter uddannelse og beskæftigelsesstatus	138
6.3. Elevernes præstationer opdelt på forældregrupper	141
6.4. Varierer sammenhænge mellem forældregrupperne, hjemmets karakteristika og læsescore i forhold til etnicitet?	142
6.4.1. Hyppighed af diskussion af politiske/socialle emner	143
6.4.2. Moderens vægt på god uddannelse	147
6.4.3. Hyppigheden af diskussion om religiøse emner	150
6.4.4. Hyppigheden af religiøs praksis	154
6.4.5. Adfærdsrelaterede faktorer	157
6.4.6. Familiens besiddelser	160
6.4.7. Elevens oplevelse af forældrenes forventninger til uddannelse og job	161
6.5. Konklusion	162
Litteratur	163
Noter	164
Bilag	165
7. Barrierer ved anvisning af praktikpladser	170
<i>Af Line Vikkelsø Slot</i>	
7.1. Indledning	170
7.2. „Ikke-P“-sagen som inspiration	171
7.3. Diskriminationens omfang	172
7.4. Virksomhedsbegrundelser	174
7.5. Praktik konsulenter i svært dilemma	176
7.6. Konsulenternes reaktionsmuligheder	179
7.7. At modvirke et „tilbagefald“	182
7.8. Det nære samarbejde	185
7.9. Sammenfatning og konklusion	186
Litteratur	187
Afgørelser og domme	188
Love og vejledninger	188
Avisartikler og artikler fra netsider	188
Noter	188

Del 4: Afkast af uddannelse

8. Økonomisk afkast af uddannelse 193

Af Marie Louise Schultz-Nielsen

8.1. Indledning 193

8.2. Danskeres og indvandreres uddannelsesniveau 195

8.3. Danskeres og indvandreres lønninger 198

8.4. Indvandrere bliver dårligere lønnet end danskere – eller gør de? 201

8.5. Hvor stor er den økonomiske gevinst ved at have en uddannelse? 203

8.6. Konklusion 210

Litteratur 211

Noter 211

9. Sammenfatning 212

Af Torben Tranæs

9.1. Introduktion: Ikke-vestlige indvandrere i det danske uddannelsessystem 212

9.2. Hovedresultater i PISA Etnisk 2005 213

9.3. Orientering mod arbejde og uddannelse 214

9.4. Forventninger til elevernes kommende arbejds- og familieliv 216

9.5. Hvad betyder den etniske koncentration for elevernes indlæring? 216

9.6. Hjemmets betydning for elevens præstationer i folkeskolen 217

9.7. Barrierer ved anvisning af praktikpladser 218

9.8. Kan det betale sig for ikke-vestlige indvandrere at tage en uddannelse? 220

9.9. Overblik 220

Litteratur fra Rockwool Fondens Forskningsenhed 223

Rockwool Fonden har siden 1997 prioriteret ikke-vestlige indvandreres levevilkår højt blandt de emner, hvor Fonden gennem forskningsprojekter søger at få lagt ny samfundsvidenskabelig viden frem til landets beslutningstagere og til den offentlige debat.

I 2004 besluttede Rockwool Fonden efter flere års forskning i bl.a. indvandrernes integration på det danske arbejdsmarked at igangsætte et projekt, der udelukkende skulle fokusere på unge indvandreres forhold til det danske uddannelsessystem, herunder de unges udbytte af at gå i den danske folkeskole og deres syn på uddannelse og de erhvervsmuligheder, som følger med.

Det var i årene forinden blevet klart, at unge ikke-vestlige indvandrere ikke brugte det danske uddannelsessystem ret meget, og at alt for mange af de, som rent faktisk forsøgte sig med en dansk uddannelsesinstitution, ikke gennemførte uddannelsen. Hvis ikke dette uddannelsesmønster bliver brudt, vil det reelt kunne hindre en egentlig integration af nydanskere med ikke-vestlig baggrund på det danske arbejdsmarked og dermed i det danske samfund. I løbet af projektperioden er situationen blevet noget forbedret, men selve gabet mellem danske unges og ikke-vestlige unges uddannelsesdeltagelse og -resultater og de dermed forbundne kompetencer i forhold til arbejdsmarkedet findes stadig.

Denne bog indeholder nu den samlede fremstilling af, hvad en gruppe forskere har fundet om ikke-vestlige indvandreres resultater i uddannelsessystemet, deres holdninger til uddannelse, det økonomiske afkast af uddannelse og andre emner inden for projektets forskellige delprojekter i en bestræbelse på at komme så vidt omkring i de relevante temaer som muligt.

Konteksten – dvs. indvandrerelevernes aktuelle situation i det danske uddannelsessystem – præsenteres i kapitel 1 af forskere i Enheden cand.scient.soc. Camilla Hvidtfeldt og cand.polit. og ph.d.-

stipendiat Marie Louise Schultz-Nielsen, der i en ny detaljeret analyse præsenterer forskellige vigtige mål for indvandrerne succes eller mangel på samme i uddannelsessystemet.

Helt nye resultater præsenteres også i kapitel 3, hvor professor Jørgen Goul Andersen fra Aalborg Universitet på baggrund af en stor interviewundersøgelse blandt unge ikke-vestlige indvandrere og deres forældre har analyseret, hvilke uddannelser der er prestigefyldte blandt indvandrere og mere generelt, hvad holdningen er til uddannelse og arbejde blandt unge ikke-vestlige indvandrere og deres familier. Marie Louise Schultz-Nielsen har i kapitel 8 nærmere analyseret, hvilket økonomisk afkast uddannelse giver de unge indvandrere. Kan det være mangel på økonomiske incitamenter ved at uddanne sig, som forklarer en del af indvandrerne svage stilling på de kompetencegivende uddannelser?

Med det sigte at analysere de unges læring inden for grundskolen kontaktede Rockwool Fondens Forskningsenhed allerede i projektets første fase det danske PISA-konsortium samt forskere fra Handelshøjskolen ved Aarhus Universitet for at få iværksat en særlig runde af PISA-undersøgelsen med fokus på ikke-vestlige elever. Denne undersøgelse blev præsenteret i 2007 i en bog fra Syddansk Universitetsforlag som *PISA Etnisk 2005*, redigeret af professor Niels Egelund, Danmarks Pædagogiske Universitet, og undertegnede (andenudgave oktober 2008). Med denne runde af PISA i Danmark blev der mulighed for dybtgående analyser også af elever med ikke-vestlig baggrund.

I kapitel 2 har cand.mag. og formidlingschef i Enheden, Bent Jensen, sammen med undertegnede skrevet et oversigtskapitel om hovedresultaterne i *PISA Etnisk 2005*, og i kapitel 4 giver de to forfattere, ligeledes på baggrund af spørgsmålene i *PISA Etnisk*, en analyse af de unges forventninger til deres kommende familie- og arbejdsliv, mens de i kapitel 5 bringer en oversigt over sammenhængen mellem etnisk koncentration på skolerne og resultater i PISA-testen. I kapitel 6 fremlægger Camilla Hvidtfeldt nye analyser på baggrund af data i *PISA Etnisk* af hjemmets betydning for elevernes præstationer i folkeskolen.

Tidligt i 2008 udsendte Forskningsenheden en analyse ved sociolog og ph.d.-stipendiat ved Institut for Menneskerettigheder, Line Vikkelsø Slot om praktikpladser og formidlingspraksis på de

tekniske skoler og handelsskolerne. Rapporten – *Praktikpladser og formidlingspraksis – praktikkonsulenten i spændingsfeltet mellem virksomhedskrav og hensynet til ikke-diskrimination* – sammenfattes af Line Vikkelsø Slot i kapitel 7.

Jeg vil her benytte lejligheden til at takke de involverede forskere for deres indsats inden for det samlede projekt. Ved udarbejdelsen af bogen har Forskningsenheden nydt godt af kommentarer fra forskellige eksperter inden for de områder, analyserne beskæftiger sig med. Professor Niels Egelund, der var blandt de førende kræfter bag *PISA Etnisk 2005*, har således læst og kommenteret kapitel 2, mens Beatrice Schindler Rangvid takkes for kommentarer til de afsnit i kapitel 2, der dækker hendes forskning. Professor Peter Jensen, Aarhus Universitet, har bidraget med en gennemlæsning af kapitel 5 om betydningen af etnisk koncentration for elevernes resultater i *PISA Etnisk 2005*, til hvis anden udgave post.doc., ph.d. Astrid Würtz Rasmussen, Aarhus Universitet, har gennemført supplerende analyser. Lektor Inge Henningsen, Københavns Universitet, takkes for konstruktive kommentarer til kapitel 6 om hjemmets betydning for elevernes præstationer i folkeskolen.

I forhold til vores husvært, Danmarks Statistik, er der al mulig grund til at nævne det gode samarbejde med denne institution under ledelse af rigsstatistiker Jan Plovsing. Fra Danmarks Statistik skal desuden nævnes bibliotekar Iben Overgaard, der på sædvanlig effektiv og hjælpsom vis har fremskaffet meget af den sekundærlitteratur, forskerne har inddraget i deres arbejde.

I Forskningsenheden skylder jeg en tak til sekretær Mai-britt Sejberg, som har bistået ved korrekturlæsningen og en lang række af praktiske forhold ved bogens tilblivelse. Stud.scient.soc. Lars H. Andersen, stud.polit. Johannes K. Clausen, stud.scient.soc. Peter Fallesen og stud.polit. Rasmus Landersø har hjulpet med kompetent forskningsassistance, mens Bent Jensen, foruden faglige kommentarer til manus, har stået for kontakten til vores professionelle og tålmodige udgiver, Gyldendal, der som ved Forskningsenhedens øvrige bøger fra forlaget har fået venlig og effektiv bistand af Erik Justesen.

Som Forskningsenhedens øvrige projekter er arbejdet her gennemført i fuldstændig videnskabelig uafhængighed – også af Rockwool Fonden, der sædvanen tro har givet projektet ressourcemæs-

sigt tilfredsstillende rammer. Forskergruppen og undertegnede skylder derfor Fondens personale, inklusive direktør Elin Schmidt, og ikke mindre Fondens bestyrelse med direktør Tom Kähler som formand, en varm tak for et godt samarbejde!

København, november 2008

Torben Tranæs

1. Unge indvandreres brug af det danske uddannelsessystem

Af Camilla Hvidtfeldt og Marie-Louise Schultz-Nielsen

1.1. Indledning

Følger man med i avisdebatten om unge indvandreres brug af det danske uddannelsessystem – og navnlig i avisoverskrifterne om dette emne – står man som læser ofte tilbage med et noget forvirret billede. Den ene dag får man indtryk af, at indvandrere og efterkommere halter langt bag efter danskere uddannelsesmæssigt, den næste dag er de foran – især indvandrerpigerne, der vender op og ned på de kendte kønsrollemønstre og uddanner sig som aldrig før.

Men hvad er rigtigt? Går det godt eller dårligt, og har situationen ændret sig i det seneste årti? Og frem for alt, hvad kan årsagerne være til, at det går, som det går – hvad enten det nu står godt til eller er skidt, går fremad eller står i stampe? Det er de spørgsmål, som bogen her forsøger at besvare.

I det første kapitel beskrives situationen, som den så ud for ti år siden, som den ser ud i dag, og der gives også fingerpeg om, hvad vej udviklingen går. Her ses, at de unge indvandrere med ikke-vestlig baggrund uddanner sig bedre, end de gjorde år tilbage, men også at de stadig uddanner sig mindre end danske unge. Dette viser sig faktisk ikke at være så svært at forklare, når først de forskellige undersøgelser, som bogen rummer, er fremlagt. Undersøgelser som både vil se på elevernes kvalifikationer, ressourcer og holdninger, på om der er særlige barrierer i uddannelsessystemet, og om der eventuelt mangler økonomiske incitamenter til at uddanne sig.

Hensigten med kapitlet her er at give et overblik over de unges uddannelsesmønstre ved at undersøge følgende spørgsmål: Uddanner unge indvandrere og efterkommere sig i samme grad som danske unge? Hvilke uddannelser vælger de? Og har billedet ændret sig de seneste ti år?

Udgangspunktet for bogen er de *ikke-vestlige* indvandrere og efterkommere, jf. faktaboks 1.1. Det er valgt at fokusere på netop ikke-vestlige indvandreres og efterkommeres uddannelse, fordi de

vestlige indvandrere traditionelt har lignet den danske befolkning meget, både hvad angår uddannelsesstilbøjelighed og arbejdsmarkedstilknytning. Uddannelsessystemet i Danmark er ofte også mere sammenligneligt med uddannelsessystemerne i vestlige lande end i ikke-vestlige lande, hvilket har gjort vestlige indvandreres uddannelsesmæssige kvalifikationer nemmere at overføre til Danmark.

Faktaboks 1.1. Danmarks Statistiks definitioner.

De fire begreber er defineret som følger:

Vestlige lande: De 27 EU-lande, Island, Norge, Andorra, Liechtenstein, Monaco, San Marino, Schweiz, Vatikanstaten, Canada, USA, Australien og New Zealand.

Ikke-vestlige lande: Alle lande, som ikke betegnes som vestlige.

Indvandrere: Personer født i udlandet af forældre, som begge er udenlandske statsborgere eller født i udlandet.

Efterkommere: Personer født i Danmark af forældre, hvoraf ingen af dem er danske statsborgere født i Danmark.

Kilde: Danmarks Statistik (2008).

Et andet forhold, der taler for at interessere sig for netop ikke-vestlige indvandrere og efterkommere, er, at denne gruppe er mere end femdoblet siden 1985 og pr. 1. januar 2008 udgør 341.483 personer, jf. Danmarks Statistik (2008). Derimod er andelen af vestlige indvandrere kun steget behersket i samme periode og udgør i dag 156.479 personer.

De ikke-vestlige indvandrere og efterkommere er gennemsnitligt betydeligt yngre end den øvrige befolkning i Danmark, også kaldet danskere. De ikke-vestlige indvandrere og efterkommere udgør derfor en ikke uvæsentlig del af den fremtidige arbejdsstyrke, så også i det lys er det vigtigt at undersøge, hvilke uddannelsesmæssige kvalifikationer de unge ikke-vestlige indvandrere og efterkommere har.

1.2. Hvilke unge uddanner sig mest – indvandrere, efterkommere eller danskere?

For at få et overblik over de unges uddannelsesvaner skal det i første omgang undersøges, hvor stor en andel af en ungdomsårgang, der er i gang med en uddannelse. Dette mål kaldes i det følgende for *uddannelsesfrekvensen*. Målet omfatter alle ordinære uddannelser, lige fra grundskole og faglige uddannelser til videregående ud-

dannelser. Kurser, som f.eks. AMU-kurser, tæller ikke som ordinære uddannelser.

Tabel 1.1. viser uddannelsesfrekvensen for 16-24-årige danskere, indvandrere og efterkommere. Der er alene tale om *ikke-vestlige* indvandrere og efterkommere, men for nemheds skyld er de her blot betegnet som indvandrere og efterkommere. Gruppen af indvandrere er opdelt efter, om de er kommet før eller efter, de blev 15 år. Generelt vil man forvente, at jo yngre man er på indvandringstidspunktet, desto lettere er det at tilegne sig sprog og vaner i det nye hjemland. Set i relation til uddannelse er der yderligere det aspekt, at personer, som var under 15 år på indvandringstidspunktet, har nået at gå i grundskole i Danmark, mens det ikke nødvendigvis er tilfældet for personer, som var ældre, da de indvandrede. På den baggrund vil man derfor også forvente, at uddannelsesmønsteret blandt indvandrere, som er ankommet før deres 15'ende år, i højere grad ligner efterkommernes, end tilfældet er for dem, som er ankommet, da de var 15 år eller ældre.

Det er valgt ikke at medtage indvandrere, som er ankommet inden for de sidste to år fra det aktuelle år, fordi statistikkerne for disse mennesker stadig er meget usikre. I 1997 medtages altså kun dem, der er ankommet senest i 1995 og i 2007 kun dem, der er ankommet senest i 2005.

Ser man på, hvor stor en andel af de unge mellem 16 og 24 år, som er under uddannelse, fremgår det af tabel 1.1., at både i 1997 og 2007 var andelen under uddannelse størst blandt efterkommere, lidt mindre blandt danskere, og mindst blandt indvandrere. Således var 61 pct. af de 16-24-årige danskere under uddannelse i 2007, 62 pct. af de 16-24-årige efterkommere og 54 pct. af de 16-24-årige indvandrere, som var under 15 år, da de indvandrede. Særligt skiller de, som var 15 år eller ældre ved ankomsten, sig ud med en samlet uddannelsesfrekvens for hele gruppen af 16-24-årige, der i 1997 kun var ca. en fjerdedel af de øvrige grupper og i 2007 ca. kun det halve. Som ventet falder uddannelsesfrekvensen altså med stigende alder ved ankomsten.

Det kan synes overraskende, at efterkommernes uddannelsesfrekvens ligefrem overstiger danskernes – i 1997 med 3 procentpoint og i 2007 med 1 procentpoint. Forklaringen er imidlertid, at selv inden for et så relativt lille aldersinterval som 16 til 24 år er der forskelle i alderssammensætningen i de to grupper. Andelen af indvandrere og efterkommere vokser nemlig med faldende alder og er

Tabel 1.1. Uddannelsesfrekvens for 16-24-årige i 1997 og 2007. Procent.

	1997				2007			
	Indvandringssalder				Indvandringssalder			
Alder	Dan-skere	Efter-kom-mere	0-14 år	15-24 år ¹⁾	Dan-skere	Efter-kom-mere	0-14 år	15-24 år ¹⁾
16	94	91	87	-	89	86	83	-
17	84	80	76	66	83	79	75	28
18	80	66	58	42	78	73	67	37
19	59	49	43	26	58	55	51	30
20	42	40	32	15	44	48	43	30
21	39	34	26	11	47	46	42	33
22	37	31	23	8	48	40	40	31
23	34	28	20	5	47	40	37	32
24	30	21	19	6	44	29	31	29
16-19	79	74	68	41	77	75	69	32
20-24	36	33	25	8	46	41	39	31
16-24	54	57	49	13	61	62	54	31
Antal	576.763	7.150	11.455	9.657	483.005	15.752	23.331	7.981

¹⁾ Da indvandrere, der er ankommet inden for de sidste to år fra det aktuelle år, ikke medtages, findes der ingen 16-årige i gruppen af indvandrere, der er indvandret, da de var 15 år eller ældre.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af data fra Danmarks Statistik.

således større blandt teenagerne end blandt de unge i 20'erne. For at tage højde herfor, sammenlignes i stedet danskernes, indvandrer-nes og efterkommernes uddannelsesfrekvens opdelt på etårs inter-valler. Herved ses, at de danske unge har den højeste uddannelses-frekvens i alle årgange, undtagen blandt de 20-årige i 2007. Denne undtagelse hænger muligvis sammen med, at flere danske unge hol-der et sabbatår efter ungdomsuddannelserne, før de fortsætter deres uddannelsesforløb.

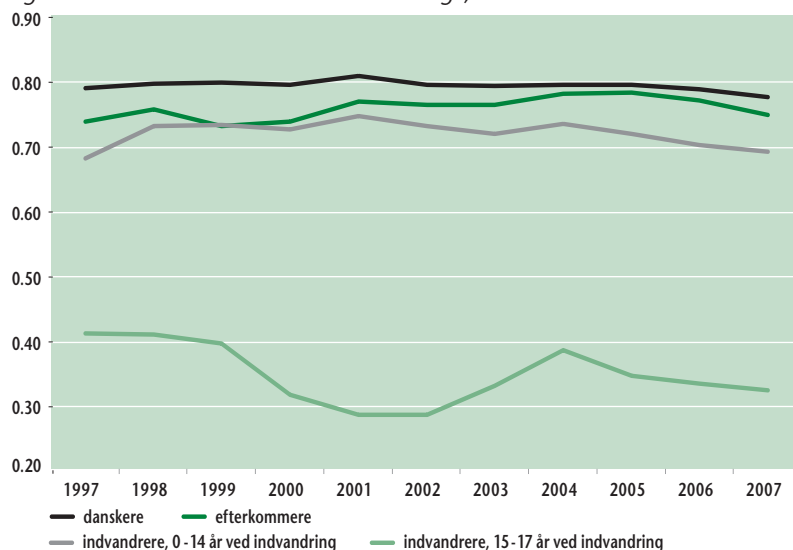
Når efterkommernes uddannelsesfrekvens samlet set bliver hø-jere end danskernes, er det altså, fordi efterkommerne i gennemsnit er yngre – og jo yngre man er, desto større er chancen også for, at man stadig er under uddannelse.

Sammenligner man uddannelsesfrekvenserne for 2007 med situ-ationen 10 år tidligere, er det tydeligt, at der blandt de 20-24-årige har været en stigende uddannelsestilbøjelighed i alle fire grupper. Eksempelvis er de 20-24-årige danske unges uddannelsesfrekvens steget fra 36 til 46 pct., og de 20-24-årige efterkommeres uddannel-

sesfrekvens er steget fra 33 til 41 pct. For de 16-19-årige er billedet mere blandet: Andelen af 16-19-årige danske unge under uddannelse er faldet en smule fra 79 til 77 pct., mens andelen af 16-19-årige efterkommere under uddannelse og andelen af de 16-19-årige, som er indvandret før deres 15'ende år, begge er steget ét procentpoint fra henholdsvis 74 og 68 pct. til 75 og 69 pct. Andelen under uddannelse, er faldet for indvandrere, som er indvandret senere end deres 14'ende år fra 41 til 32 pct.

For at få et lidt mere nuanceret billede af udviklingen, skal der nedenfor ses på uddannelsesfrekvensen igennem de seneste 10 år, først for de 16-19-årige og siden for de 20-24-årige.

Figur 1.1. Uddannelsesfrekvens for 16-19-årige, 1997-2007.

Note: Kun indvandrere og efterkommere med ikke-vestlig baggrund indgår i beregningerne. Da analysen ikke medtager indvandrere, der er kommet til Danmark inden for de sidste 2 år fra det aktuelle år, er gruppen af indvandrere, der er 15-17 år ved ankomsten, mellem 17 og 19 år gamle.

Kilde: Egne beregninger baseret på Danmarks Statistiks registre.

For indvandrere, som var mellem 15 og 17 år ved ankomsten til Danmark, er andelen, som er i gang med en uddannelse i Danmark, på det halve eller endnu mindre af de øvrige gruppers niveau. Det kan der naturligvis være flere forklaringer på, men en oplagt forklaring er den tidligere nævnte, at jo yngre man er ved ankomsten til Danmark, desto lettere er det at følge en dansk skolegang.

Der ses betydelige udsving i uddannelsesfrekvensen for denne

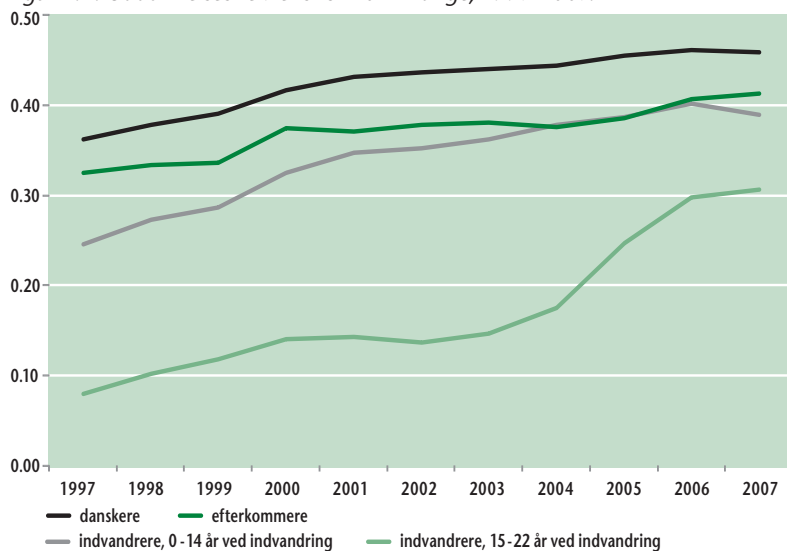

gruppe. Dette hænger blandt andet sammen med, at sammensætningen af oprindelseslandene ændrer sig fra år til år. Fra 1997 til 1999 udgør indvandrere fra Bosnien-Herzegovina f.eks. den største gruppe blandt dem, der er indvandrede som 15-17-årige, mens indvandrere fra Irak er den største gruppe fra 2000 til 2003, og da uddannelsesfrekvensen er væsentligt højere blandt førstnævnte gruppe, er det med til at forklare den højere frekvens fra 1997 til 1999.

I figur 1.2. er udviklingen i uddannelsesfrekvensen for de 20-24-årige vist. Som det fremgår af figuren, har uddannelsesfrekvensen blandt danske unge været støt stigende i hele perioden frem til 2006, hvorefter den stagnerer. Noget tilsvarende ses for indvandrere, som var mellem 0 og 14 år ved ankomsten. De henter også betydeligt ind på det uddannelsesmæssige efterslæb i forhold til danskerne i perioden. Effekten er knap så stærk for efterkommere, hvis uddannelsesfrekvens mod periodens slutning ser ud til at være på niveau med de tidligt ankomne indvandreres. Igen skal man dog huske på, at selv mindre ændringer i den aldersmæssige sammensætning kan være afgørende her.

Der er imidlertid ingen tvivl om, at uddannelsesfrekvensen blandt de 20-24-årige er steget mest for indvandrere, som var 15 til 22 år ved ankomsten. Dette kan være en følge af ændringerne

Figur 1.2. Uddannelsesfrekvens for 20-24-årige, 1997-2007.

Note: Kun indvandrere og efterkommere med ikke-vestlig baggrund indgår i beregningerne.

Kilde: Egne beregninger baseret på Danmarks Statistiks registre.

i udlændingeloven pr. 1.7.2002, som begrænsede antallet af flygtninge og familiesammenførte, men ikke antallet af øvrige indvandrere, heriblandt uddannelsessøgende. For denne gruppe kan stigningen i uddannelsesfrekvensen derfor næppe heller tolkes som et udtryk for et holdningsskift eller et stigende ønske om at uddanne sig blandt de unge, men er snarere et udtryk for selektion – at det er en anden gruppe unge, der kommer til Danmark efter 2002, end der kom før.

Samlet set giver analysen her et billede af, at mens de unge danskere mellem 16 og 19 år i lidt mindre grad er under uddannelse nu end for 10 år siden, så er det modsatte tilfældet for efterkommere og indvandrere, der er under 15 år ved ankomsten. Blandt de 20-24-årige er uddannelsesfrekvensen steget for alle grupper, og også her ser indvandrere og efterkommere ud til at hale ind på danskerne.

Selvom uddannelsesfrekvensen kan være et godt og frem for alt tidligt mål for unges uddannelsestilbøjelighed, er der selvfølgelig forskel på at være i gang med en uddannelse og så at få den afsluttet. Således kan en stigning i uddannelsesfrekvensen i visse tilfælde være et udtryk for, at befolkningen (eller dele af den) er blevet længere tid om at færdiggøre deres uddannelser eller blot skifter mellem

forskellige uddannelser uden at færdiggøre nogen af dem. Forhold som sjældent betegnes som selvstændige succes-kriterier. Derfor ser vi i det følgende afsnit i stedet på, hvor stor en andel af de lidt ældre personer inden for hver af de fire grupper, der har gennemført en uddannelse, og hvilke uddannelser der i så fald er tale om.

1.3. Hvilke typer af uddannelser vælger og gennemfører man?

I dette afsnit beskrives, hvor stor en andel af de 30-årige danskere, indvandrere og efterkommere, der har gennemført en erhvervs-kompetencegivende uddannelse, og hvilke uddannelser det drejer sig om. De erhvervskompetencegivende uddannelser omfatter alle faglige og videregående uddannelser, men ikke ungdomsuddannelser, gymnasiale uddannelser, specialarbejderkurser o.lign.

Fokus er på de 30-årige, fordi flertallet har afsluttet deres første erhvervskompetencegivende uddannelse på det tidspunkt, hvilket betyder, at billedet formentlig ikke ændrer sig grundlæggende, når disse 30-årige bliver ældre.¹ En yderligere begrundelse for valget af 30-årige er, at jo ældre personer, der undersøges, jo dårligere bliver datagrundlaget for indvandrere og efterkommere.

For at få et tilstrækkeligt datamateriale arbejdes med 4 årgange, nemlig 30-årige i henholdsvis 1996/1997 og 2006/2007. Igen medtages ikke de senest indvandrede, og da det her drejer sig om højeste fuldførte og ikke blot igangværende uddannelse, er det valgt at gå tre år tilbage fra det aktuelle år for at være sikker på kvaliteten af data. Det vil sige, at de senest indvandrede højst har været 27 år ved ankomsttidspunktet.

Tabel 1.2. viser andelen, der har gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse og niveauet for højeste fuldførte uddannelse blandt 30-årige i 1996/1997 og 2006/2007. Som tidligere er befolkningen opdelt på de fire grupper: Danskere, efterkommere samt indvandrere, der var under 15 år og 15 år eller derover ved ankomsten til Danmark.

Som det ses, afspejler tabellen de demografiske ændringer i Danmark. Ændringen er særlig markant for efterkommerne: I 1996/1997 var der kun 48 efterkommere, som var 30 år, 10 år senere var dette steget til 1.404 personer. I løbet af perioden er antallet af 30-årige indvandrere, der er indvandret i en ung alder, desuden steget med 60 pct. fra 1.348 til 2.155 personer. Endelig er antallet af indvandre-

Tabel 1.2. Andel med erhvervskompetencegivende uddannelse og niveau for højeste fuldførte uddannelse blandt 30-årige danskere, efterkommere og indvandrere i 1996/1997 og 2006/2007. Procent.

1996/1997	Indvandringsalder			
	Danskere	Efterkommere	0-14 år	15-27 år
Uoplyst	1	–	16	20
Grundskole	24	–	56	32
Gymnasial uddannelse	9	–	5	14
Faglig uddannelse	43	–	16	19
Kort videregående uddannelse	4	–	2	5
Mellemlang videregående uddannelse	13	–	3	6
Lang videregående uddannelse	6	–	2	3
I alt	100	–	100	100
Andel med erhvervskompetencegivende uddannelse	66	–	23	34
Antal observationer	162.741	48	1.348	6.269
2006/2007				
Uoplyst	1	4	5	22
Grundskole	17	38	52	35
Gymnasial uddannelse	9	11	7	14
Faglig uddannelse	37	22	20	18
Kort videregående uddannelse	7	6	3	4
Mellemlang videregående uddannelse	20	11	9	5
Lang videregående uddannelse	11	8	4	3
I alt	100	100	100	100
Andel med erhvervskompetencegivende uddannelse	74	46	36	30
Antal observationer	129.408	1.404	2.155	7.483

Note: Kun indvandrere og efterkommere med ikke-vestlig baggrund indgår i beregningerne. Der er så få efterkommere i 1996/1997, at fordelingen af dem ikke er sigende for uddannelsesfordelingen generelt. Derfor er frekvenserne for denne gruppe udeladt.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af data fra Danmarks Statistik.

re, der er indvandret efter deres 14'ende leveår, kun steget med ca. 20 pct. over de sidste 10 år.

Af tabellen fremgår endvidere, at der både i 1996/1997 og i 2006/2007 ikke findes uddannelsesoplysninger i de officielle statistikker for omkring 20 pct. af dem, der indvandrede efter deres 14'ende år. Dette er ikke så overraskende, eftersom flertallet af dem formentlig ikke har benyttet det danske uddannelsessystem. Det er mere overraskende, at der i 1996/1997 mangler uddannelsesoplys-

ninger for mellem 10 og 16 pct. af efterkommerne (ikke vist i tabellen) og dem, der er indvandret som 0-14-årige, og for ca. 5 pct. af disse grupper i 2006/2007. Da personerne enten er født i Danmark eller er ankommet som børn, burde de være registreret i det danske uddannelsessystem. For danskerne er det under 1 pct., der mangler uddannelsesoplysninger for.

Fra 1996/1997 til 2006/2007 stiger andelen, der har gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse, for danskere og for dem, der er indvandret som børn (0-14 år), mens niveauet har været nogenlunde konstant over perioden for dem, der er indvandret som unge (15-27 år). For efterkommere beskrives ændringen over 10 år ikke pga. det lille datagrundlag i 1996/97. I 2006/2007 havde tre fjerdedel (74 pct.) af de 30-årige med dansk baggrund gennemført en kompetencegivende uddannelse. Det samme havde knap halvdelen (46 pct.) af efterkommerne, lidt mere end en tredjedel af dem, der var indvandret som børn og lidt mindre end en tredjedel af dem, der var indvandret som unge. For alle efterkommere og indvandrere, der var 30 år i enten 1996/1997 eller 2006/2007, gælder altså, at under halvdelen har gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse.

Selvom tallene viser, at jo yngre de 30-årige indvandrere var ved ankomsten til Danmark, desto større andel har gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse, må det samtidig konstateres, at der for indvandreres og efterkommeres vedkommende stadig er et godt stykke vej til danskernes uddannelsesniveau.

Den stigende andel, der har gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse, følges af et tilsvarende fald i andelen af 30-årige, der enten ikke har nogen registreret uddannelse eller kun har grundskole. Således faldt denne andel for danskere fra 25 pct. (1 + 24 pct.) i 1996/1997 til 18 pct. i 2006/2007. For indvandrere, der var indvandret som børn (0-14 år), faldt den fra 72 pct. i 1996/1997 til 57 pct. i 2006/2007. For dem, der er indvandret som unge (15-27 år), er der sket en lille stigning i andelen med højst grundskole (fra 52 til 57 pct.), mens andelen af efterkommere, der højst har en grundskoleuddannelse, er 42 pct. i 2006/2007. Når man kigger på 30-årige indvandreres og efterkommeres højeste fuldførte uddannelse, er der altså stadig langt igen, før de er oppe på niveau med danskere.

Går man et trin op og ser på andelen, der har en gymnasial uddannelse, som det højest fuldførte, viser tabel 1.2., at det i

2006/2007 er blandt de 30-årige efterkommere og indvandrere, der er indvandret som unge (15-27 år), at man finder de største andele. Her kan man undre sig over, at der ikke er flere af disse unge, der har benyttet deres gymnasiale uddannelser som et springbræt til en erhvervskompetencegivende uddannelse.

Hvad angår de erhvervskompetencegivende uddannelser, ses først af tabel 1.2., at andelen af indvandrere og efterkommere, der har gennemført en faglig uddannelse, er væsentlig lavere end blandt danskere. Hvor op mod halvdelen (43 pct.) af de 30-årige danskere i 1996/1997 og ca. en tredjedel (37 pct.) i 2006/2007 havde gennemført en faglig uddannelse, så er andelen ca. det halve blandt indvandrere og efterkommere. I 1996/1997 havde eksempelvis 16 pct. af de 30-årige, som var indvandret som børn, gennemført en faglig uddannelse. Dette var steget en anelse til 20 pct. i 2006/2007.

Andelen af indvandrere og efterkommere, der gennemfører en faglig uddannelse, er altså relativ lav. Dette kan skyldes, at de ikke søger de faglige uddannelser, f.eks. fordi de ikke er tilstrækkeligt prestigefyldte, og/eller at de – som der vises i kapitel 7 – bliver udsat for diskrimination undervejs i disse uddannelser.

Med hensyn til de videregående uddannelser halter indvandrere og efterkommere langt efter danskere, idet andelen, der har gen-

nemført en sådan, er på ca. det halve af danskernes både i 1996/1997 og i 2006/2007. Men samtidig viser tabellen, at både for danskerne og for dem, som er indvandret som børn (0-14 år), er der ikke bare sket en stigning i andelen, der har gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse, der er også sket et uddannelsesløft hen imod længere og mere boglige uddannelser. F.eks. er andelen med en lang videregående uddannelse næsten fordoblet over de 10 år i begge grupper.

1.4. Uddannelsesmønsteret for unge indvandrere og danskere med samme forældrebaggrund

Som set hidtil er der store forskelle på danskernes og indvandrerne/efterkommernes uddannelsesmønster. Inden for næsten alle aldrene 16 til 24 år er efterkommerne og indvandrerne ikke i samme grad som danskerne i gang med en uddannelse, og blandt de 30-årige er der langt flere indvandrere og efterkommere, der ikke har gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse.

Men måske er indvandrerne og efterkommernes uddannelsesmønster slet ikke så overraskende, hvis man tager højde for deres sociale baggrund? Fra tidligere forskning ved man, at forældrebaggrund spiller ind på uddannelsesmønstret. Samtidig er det velkendt, at indvandreres og efterkommeres forældre gennemsnitligt er dårligere uddannede og har dårligere tilknytning til arbejdsmarkedet end danskeres forældre. Derfor kan det tænkes, at forskellen mellem henholdsvis danskere og indvandrere/efterkommere forsvinder, når man korrigerer for forskelle i forældrebaggrund. I det følgende undersøges, hvorvidt dette er tilfældet ved at benytte den statistiske metode, som kaldes „regressionsanalyse“.

Ligesom tidligere i kapitlet ses på to forhold, dels på hvor stor en andel af de 16-24-årige, der er i gang med en uddannelse, dels på hvor stor en andel af de 30-årige, der har gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse. For begge analysers vedkommende ses igen på udviklingen over de sidste 10 år. Forskellen til de tidligere analyser er, at der nu korrigeres for baggrundsfaktorer, og at der samtidig foretages en forenkling, så detaljer i data lades ude af billedet for bedre at kunne give et overblik.

For at skelne mellem de rene og de korrigerede tal for uddannelse omtales de korrigerede tal som *sandsynligheder* for (eller synonymt: tilbøjeligheden til) enten at være under uddannelse eller have gen-

nemført en erhvervskompetencegivende uddannelse. Sandsynlighederne er behæftet med en vis usikkerhed, og små ændringer på et par procent skal derfor ikke tillægges for stor vægt. Sandsynlighederne er beregnet i to separate sæt modeller, et for indvandrere og efterkommere og et for danskere.

Til forskel fra de tidligere tabeller medtager de følgende analyser kun indvandrere, der er kommet som børn (inden de fyldte 15 år), da det formodes primært at være denne gruppe, der har haft mulighed for at få gavn af det danske uddannelsessystem.

1.4.1. Vidt forskellig forældrebaggrund!

Tabel 1.3. viser andelen af 16-24-årige, som er under uddannelse, og hvordan de fordeler sig på de baggrundsvariable, der korrigeres for i analysen af igangværende uddannelse. Oplysninger om søskende og om forældrenes uddannelse og beskæftigelsesstatus stammer fra det år, hovedpersonerne (de unge) var 15 år gamle. Dette tidspunkt er blandt andet valgt, fordi det formodes, at forældrebaggrunden stadig spiller en rolle, når børn er 15 år gamle, og fordi det store flertal af forældrene hverken er døde eller pensionister på dette tidspunkt. Da det har vist sig, at der især for nogle indvandrer- og efterkommergrupper findes et betydeligt antal for hvem, der ikke findes oplysninger om forældrene i registrene, indgår der også oplysninger herom i analyserne.

Det fremgår af tabel 1.3., at der er stor forskel på danskernes og indvandrerne/efterkommernes forældrebaggrund. I 2007 stod eksempelvis 60 pct. af de 16-24-årige indvandreres og efterkommeres mødre uden for arbejdsmarkedet, da de unge var 15 år gamle, mens dette kun gjaldt for 13 pct. af de unge danskeres mødre. Faktisk adskiller danskernes og indvandrerne/efterkommernes forældrebaggrund sig så meget, at man ikke kan finde én bestemt forældrebaggrund, der er bare nogenlunde typisk i begge grupper: Det, der er almindeligt i den ene gruppe, er sjældent i den anden og omvendt.

I det følgende er det derfor i mange tilfælde valgt at vise sandsynlighederne for at være under uddannelse for unge med to forskellige forældrebaggrunde, der hver for sig er typiske i den ene, men ikke i den anden gruppe. I det følgende omtales disse to forældrebaggrunde som forældre med henholdsvis relativt få og relativt mange uddannelses- og beskæftigelsesmæssige „ressourcer“. De to forældrebaggrunde er:

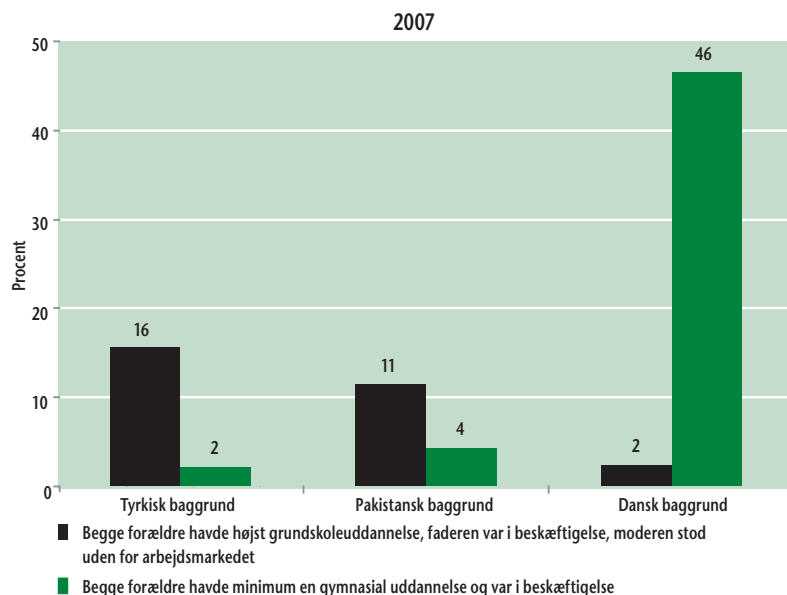
Tabel 1.3. Fordelingen af 16-24-årige på de variable, der indgår i regressionsanalyserne af igangværende uddannelse. Procent.

	Indvandrere og efterkommere		Danskere	
	1997	2007	1997	2007
Under uddannelse	52	57	54	61
Kvinde	47	48	49	49
Mere end 3 søskende	36	29	4	3
16 år	14	14	10	13
17 år	14	14	10	12
18 år	14	13	10	12
19 år	12	12	10	11
20 år	11	11	11	11
21 år	10	10	12	11
22 år	9	9	12	10
23 år	8	8	12	10
24 år	6	8	13	10
Efterkommer	38	40	-	-
Indvandret som 0 til 8-årig	29	33	-	-
Indvandret som 9 til 14-årig	33	26	-	-
Moderen har højst grundskoleuddannelse (inklusive uoplyst)	75	65	43	31
Moderen har mindst en gymnasial uddannelse	25	35	57	69
Faderen har højst grundskoleuddannelse (inklusive uoplyst)	68	59	35	31
Faderen har mindst en gymnasial uddannelse	32	41	65	69
Moderen står uden for arbejdsmarkedet	56	60	13	13
Moderen er arbejdsløs	21	9	6	3
Moderen er i beskæftigelse	23	32	81	84
Faderen står uden for arbejdsmarkedet	44	53	11	13
Faderen er arbejdsløs	19	8	5	2
Faderen er i beskæftigelse	37	39	84	85
Tyrkiet	30	22	-	-
Pakistan	14	7	-	-
Jugoslavien	10	6	-	-
Vietnam	7	4	-	-
Marokko	4	3	-	-
Andre lande	35	59	-	-
Moderens personnummer kan ikke findes i registre	6	4	1	1
Faderens personnummer kan ikke findes i registre	11	12	2	2
Antal observationer	18.606	39.083	576.763	483.005

Note: Tabellen medtager kun ikke-vestlige indvandrere og efterkommere, som er kommet inden deres 15'ende leveår.

Kilde: Egne beregninger baseret på data fra Danmarks Statistik.

Figur 1.3. Andelen af 16-24-årige unge med to forskellige forældrekarakteristika. For unge med tyrkisk, pakistansk og dansk baggrund.

Kilde: Egne beregninger på data fra Danmarks Statistik.

Forældre med relativt få uddannelses- og beskæftigelsesmæssige ressourcer: Begge forældre havde højst en grundskoleuddannelse, og faderen var i beskæftigelse, mens moderen stod uden for arbejdsmarkedet, da den unge var 15 år gammel.

Forældre med relativt mange uddannelses- og beskæftigelsesmæssige ressourcer: Begge forældre havde minimum en gymnasial uddannelse og var i beskæftigelse, da den unge var 15 år gammel.

I begge tilfælde vises der sandsynligheder for personer med højst 3 søskende i 15-års alderen.

Figur 1.3. viser, hvor mange procent af de 16-24-årige med henholdsvis tyrkisk, pakistansk og dansk baggrund, der i 2007 havde forældre med ovennævnte karakteristika.²

Som det ses, er det ret almindeligt blandt unge indvandrere med tyrkisk eller pakistansk baggrund, at deres forældre kun har grundskoleuddannelse, og at det kun er faderen, der er i beskæftigelse, mens kun ganske få procent af de unge med dansk baggrund har forældre med disse karakteristika. Således havde 16 pct. af de 16-24-årige unge med tyrkisk baggrund forældre med disse karakteristika i 2007, mens det kun gjaldt 2 pct. af de unge med dansk baggrund. Forholdet mellem grupperne er omvendt blandt unge, hvis

forældre har relativt mange uddannelses- og beskæftigelsesmæssige ressourcer. I 2007 havde op mod halvdelen (46 pct.) af alle 16-24-årige unge med dansk baggrund forældre, hvor begge minimum havde en gymnasial uddannelse og var i beskæftigelse, da de var 15 år gamle, mens dette kun gjaldt 2 pct. af de unge med tyrkisk baggrund. Disse forskelle i fordelingen af forældrenes uddannelses- og beskæftigelsesmæssige ressourcer er væsentlige at huske, når sandsynlighederne for at være i gang med en uddannelse sammenlignes.

1.4.2. Sandsynligheden for at være under uddannelse

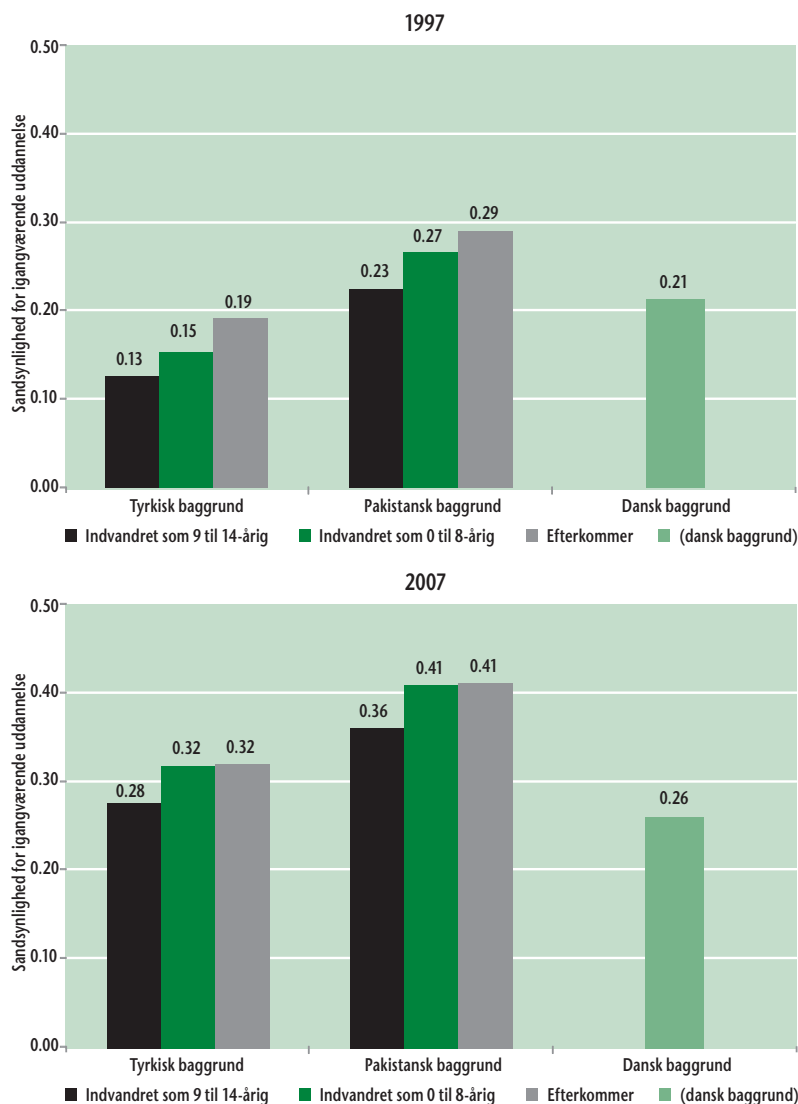
Efter disse indledende kommentarer kan der fokuseres på afsnittets centrale spørgsmål. Det væsentligste er selvfølgelig, om indvandre-re og efterkommere har lige så stor sandsynlighed for at være under uddannelse som danskere, når der korrigeres for forældrebaggrund. Men derudover besvares også spørgsmål om, hvorvidt indvandrere har lige så stor chance for at være under uddannelse som efterkom-mere, og om sandsynligheden for at være under uddannelse er for-skellig alt efter personernes oprindelsesland.

Først ses på betydningen af indvandringsalder. Her viser figur 1.4., at sandsynligheden for at være under uddannelse fordeler sig som forventet: Jo yngre indvandringsalder, desto højere sandsyn-lighed. Desuden fremgår, at i 2007 har de, som er ankommet som små børn (0-8 år) samme sandsynlighed for at være under uddan-nelse som efterkommerne.

Andre aspekter (som ikke er illustreret her) er betydningen af an-tallet af søskende og køn. For alle unge trækker det ned i sandsyn-ligheden for at være under uddannelse, hvis man har mere end 3 søskende. Men hvor kun få procent (4 pct. i 1997 og 3 pct. i 2007) af de 16-24-årige med dansk baggrund har så mange søskende, så har omkring hver tredje (36 pct. i 1997 og 29 pct. i 2007) af indvandrer-ne og efterkommerne i denne aldersgruppe mere end 3 søskende (se tabel 1.3.). Selvom betydningen af at have mange søskende altså ligner hinanden i de to grupper, så bidrager den store forskellighed i udbredelsen af dette karakteristikum til, at der gennemsnitligt er forskel på de to gruppers uddannelsesfrekvens.

Med hensyn til betydningen af køn sker der en ændring fra 1997 til 2007: I 1997 har unge mænd generelt den højeste sandsynlighed for at være under uddannelse, mens det i 2007 er unge kvinder, der

Figur 1.4. Indvandringsalder og sandsynligheden for at være under uddannelse.

Note: Sandsynlighederne er illustreret for 23-årige mænd, hvis forældre begge højt havde grundskoleuddannelse, og hvor faderen var i beskæftigelse, mens moderen stod uden for arbejdsmarkedet, da de var 15 år gamle. Desuden havde mændene på samme tidspunkt højt 3 søskende.

Kilde: Egne beregninger på data fra Danmarks Statistik.

har den højeste sandsynlighed. Dette gælder både indvandrere/efterkommere og danskere.

I forhold til det centrale spørgsmål – indvandreres og efterkommeres sandsynlighed for at være under uddannelse sammenlignet

med danskeres – viser figur 1.5., at hvad angår unge mænd, hvis forældre har relativt få uddannelses- og beskæftigelsesmæssige ressourcer, har indvandrere (og efterkommere) i mange tilfælde ikke bare indhentet, men også overhalet unge med dansk baggrund. I 1997 lå unge mænd med dansk baggrund midt i feltet: De havde lavere sandsynlighed for at være under uddannelse end unge

mænd med pakistansk baggrund, der var indvandret som 0-8-årige, men højere sandsynlighed end unge med tyrkisk baggrund, der var indvandret i samme alder. På basis af 2007-tallene har danskerne derimod den *laveste* sandsynlighed for at være under uddannelse.

Her kan tilføjes, at pakistanerne endda ikke er den indvandrergruppe, der klarer sig bedst. Det gør unge med vietnamesisk baggrund. Blandt dem er sandsynligheden for at være under uddannelse 88 pct. for de 16-årige og 38 pct. for de 24-årige i 2007.

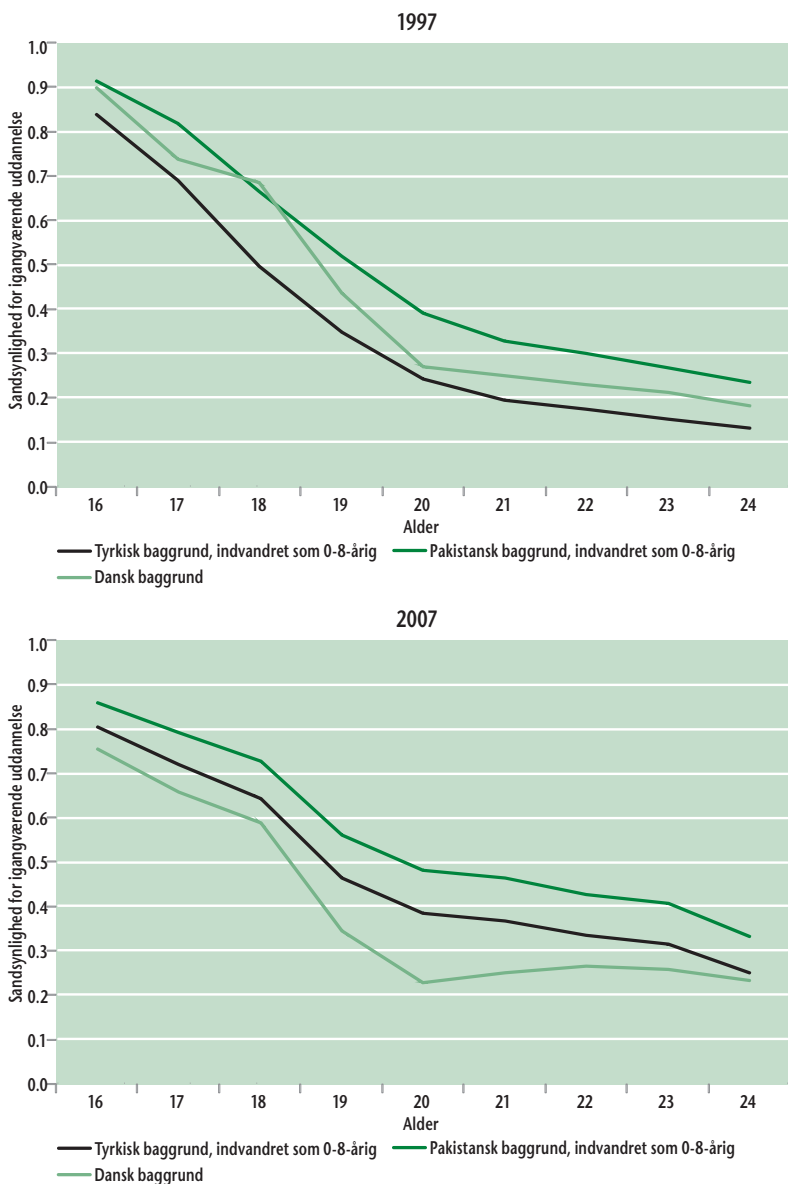
Ændringen i gruppernes indbyrdes placering hænger sammen med to ting: For det første er sandsynligheden for at være under uddannelse faldet for de 16-21-årige danske unge fra 1997 til 2007. For det andet er sandsynligheden for at være under uddannelse vokset betydeligt for efterkommere og indvandrere i alle aldre, undtagen for de 16- og 17-årige. F.eks. er sandsynligheden for, at en 21-årig mandlig tyrkisk efterkommer med den ovennævnte forældrebaggrund er under uddannelse, steget fra 19 pct. i 1997 til 37 pct. i 2007, mens sandsynligheden for en 21-årig dansk mand med samme baggrund er 25 pct. begge år.

Blandt 16-24-årige, hvis forældre har få uddannelses- og beskæftigelsesmæssige ressourcer, har indvandrere og efterkommere i 2007 altså en væsentlig større tilbøjelighed til at være under uddannelse end unge med dansk baggrund. Her skal man dog huske, at dette forspring i tilbøjelighed til at være under uddannelse kun vedrører ganske få procent af de unge med dansk baggrund, jf. figur 1.3.

For at få en idé om, hvordan billedet ser ud for en mere repræsentativ gruppe af danske unge, viser figur 1.6. sandsynligheden for at være under uddannelse for 16-24-årige, hvis forældre begge minimum har en gymnasial uddannelse, og begge er i beskæftigelse, da de unge var 15 år gamle. Figuren viser, at også for unge hvis forældre har flere ressourcer, sker der store ændringer i gruppernes indbyrdes placering fra 1997 til 2007. Hvor unge med dansk baggrund i 1997 havde den højeste sandsynlighed for at være under uddannelse i alle alderskategorierne, så er de i 2007 blevet overhalet af unge med pakistansk baggrund, og unge med tyrkisk baggrund har indhentet en stor del af deres uddannelsesmæssige efterslæb. Igen skal man dog huske, at det kun er en ganske lille gruppe unge indvandrere og efterkommere, hvis forældre har ovennævnte karakteristika.

Både figur 1.5. og 1.6. viser, at kurven for unge med dansk bag-

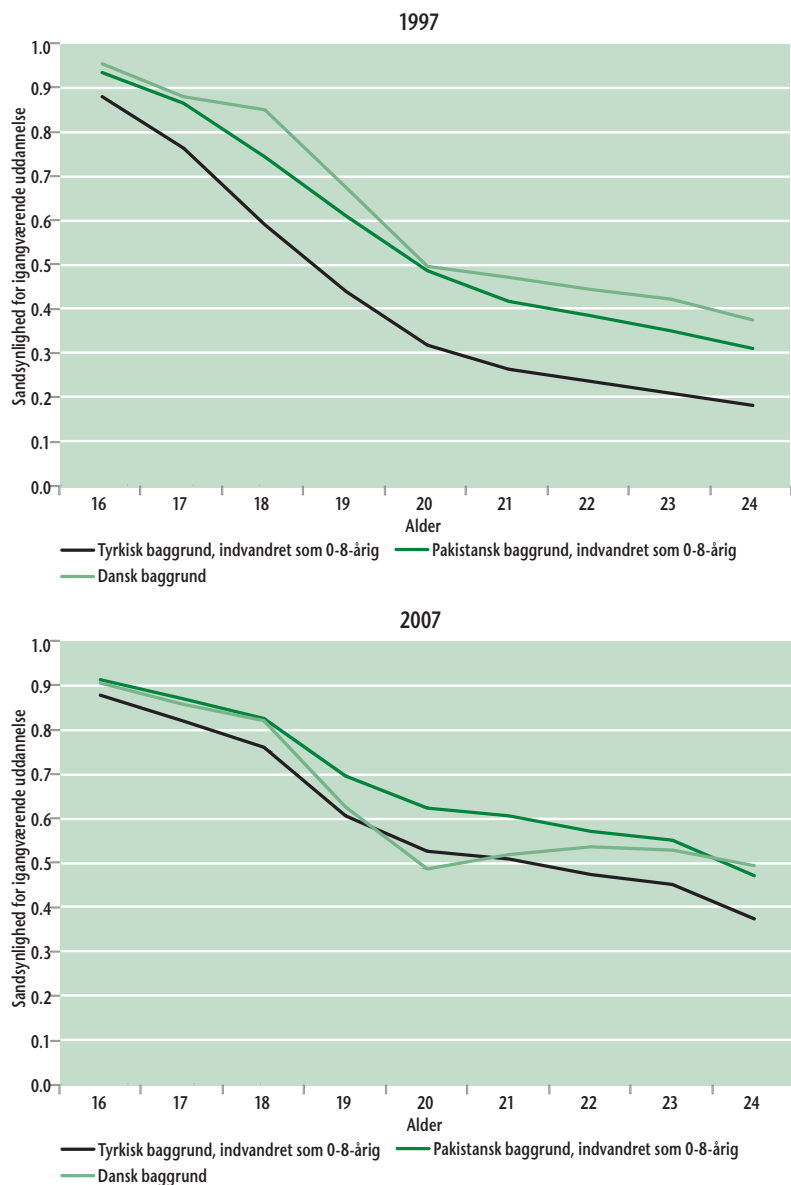
Figur 1.5. Sandsynligheder for, at 16-24-årige mænd er under uddannelse.
For unge, hvis forældre har få uddannelses- og beskæftigelsesmæssige ressourcer.

Note: Mændene er karakteriseret ved, at begge deres forældre højst havde grundskoleuddannelse, og faderen var i beskæftigelse, mens moderen stod uden for arbejdsmarkedet, da de var 15 år gamle; derudover havde de på samme tidspunkt højst 3 søskende.

Kilde: Egne beregninger på data fra Danmarks Statistik.

Figur 1.6. Sandsynligheder for, at 16-24-årige mænd er under uddannelse.
For unge, hvis forældre har relativt mange uddannelses- og
beskæftigelsesmæssige ressourcer.

Note: Mændene er karakteriseret ved, at begge deres forældre minimum havde en gymnasial uddannelse og var i beskæftigelse, da de var 15 år gamle; desuden havde de højst 3 søskende på samme tidspunkt.

Kilde: Egne beregninger på data fra Danmarks Statistik.

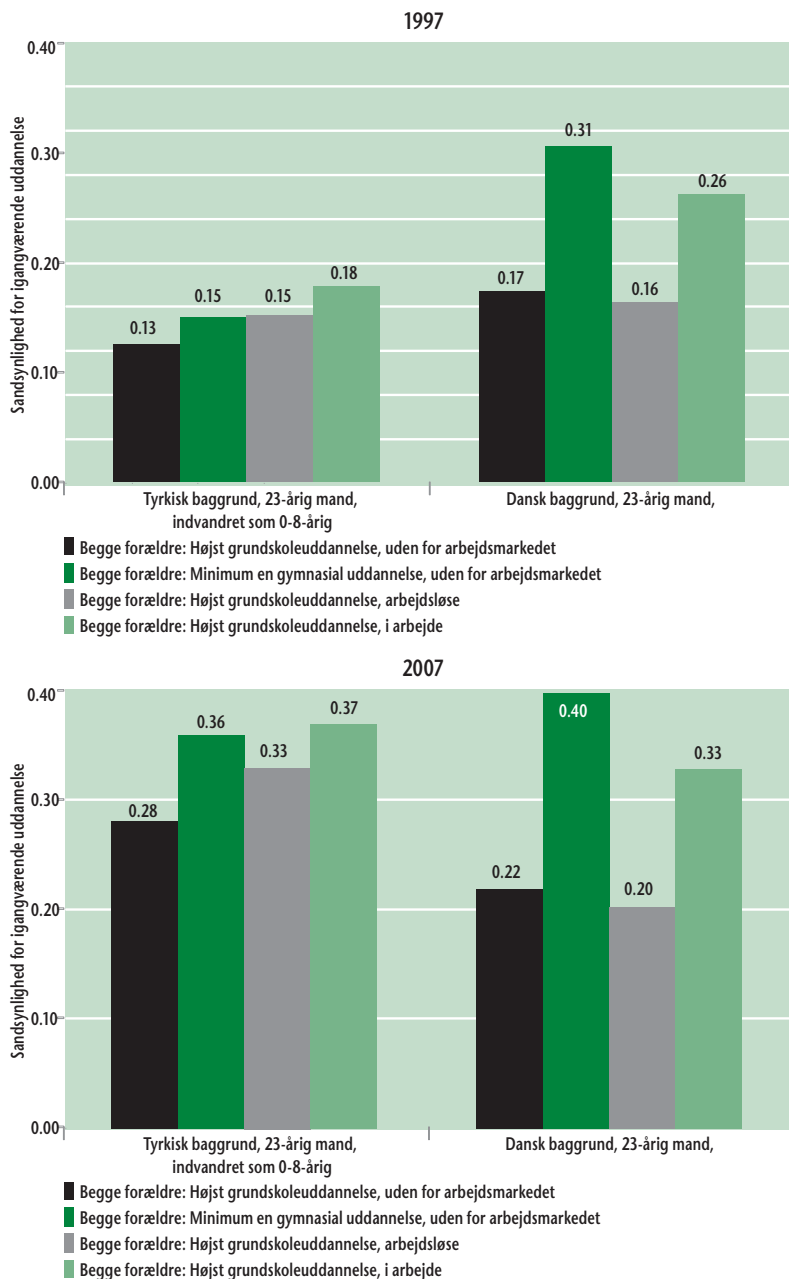
grund slår et knæk omkring 20-års alderen, særligt udpræget i 2007-figurerne. Dette kan hænge sammen med, at unge med dansk baggrund er længere tid om at gennemføre deres uddannelser, muligvis fordi de – som tidligere omtalt – tager et eller flere sabbatår, inden de fortsætter deres uddannelsesforløb. Kurverne for unge med dansk baggrund flader også mere ud, hvilket kan hænge sammen med, at de vælger længere uddannelser.

Analyserne viser også, at forældrenes uddannelse og beskæftigelse ikke betyder det samme for danskere og indvandrere/efterkommere. Figur 1.7. viser, (begge år), at for indvandrere og efterkommere er det forældrenes beskæftigelsesstatus, der siger mest om børnenes sandsynlighed for at være under uddannelse, mens uddannelse siger mest om sandsynligheden for danske unge.

For indvandrere og efterkommere gælder desuden, at det er bedre, hvis forældrene er arbejdsløse, end hvis de står helt uden for arbejdsmarkedet. I 1997 forøger det at have to arbejdsløse forældre sandsynligheden for at være under uddannelse som 23-årig lige så meget som det at have to forældre, der minimum har en gymnasial uddannelse. Går man i detaljer med dette, viser moderens arbejdsmarkedstilknytning sig at være særlig betydningsfuld for barnets sandsynlighed for at være under uddannelse som 16-24-årig. For danske unge derimod trækker det ned i sandsynligheden for at være under uddannelse, hvis man har to arbejdsløse forældre. Her ligger unge med forældre helt uden for arbejdsmarkedet overraskende en lille smule over unge med arbejdsløse forældre.

Disse forskelle i betydningen af faderens og moderens uddannelse og beskæftigelsesstatus peger samtidig på et grundlæggende problem, når man sammenligner befolkningsgrupper fra meget forskellige lande. Det kun at have uddannelse på grundskoleniveau og det at være arbejdsløs betyder formentlig noget forskelligt for danskeres og for indvandreres og efterkommeres forældre. Eksempelvis kommer mange af indvandrermodrene fra lande, hvor det kun er få, der gennemfører en erhvervskompetencegivende uddannelse, og hvor kvinder endda kun udgør en lille del af dem, som gør det. I 1997 har således kun 25 pct. af de 16-24-årige indvandreres og efterkommeres mødre en uddannelse ud over grundskoleniveau, og i 2007 er det kun 35 pct. De tilsvarende tal for danskernes mødre er 57 og 69 pct. (se tabel 1.3.). For indvandreres og efterkommeres mødre er det almindelige med andre ord ikke at have en uddannelse, og mange af disse mødre kan derfor tænkes at have ressourcer,

Figur 1.7. Sandsynligheder for, at en 23-årig mand med henholdsvis tyrkisk, pakistansk og dansk baggrund og varierende forældrebaggrund vil være i gang med en uddannelse.

Note: Forældreoplysningen stammer fra mændene var 15 år gamle. Mændene havde desuden højest 3 søskende på dette tidspunkt.

Kilde: Egne beregninger på data fra Danmarks Statistik.

som ikke er synlige i registrene. Det omvendte er tilfældet for unge danskeres mødre, hvor flertallet har mere end grundskoleuddannelse, og hvor der må formodes at findes langt færre „skjulte ressourcer“ blandt dem, der ikke har det. Opdelingen i uddannelse på over grundskoleniveau eller ej, kan derfor forventes at udgøre en meget skarpere differentiering for danske unge, hvilket kan være med til at forklare, at forældrenes uddannelse siger mest om danske unges sandsynlighed for at være under uddannelse.

Med hensyn til beskæftigelse gør det samme forbehold sig gældende. Blandt dem, der var 16 til 24 år i 1997, var eksempelvis kun 23 pct. af mødrene til indvandrere og efterkommere i beskæftigelse, da de unge var 15 år, mens 81 pct. af de danske unges mødre var det (se tabel 1.3.). For mødre til danske unge repræsenterer det at være uden for arbejdsmarkedet eller være arbejdsløs altså en marginaliseret position; for de unge indvandreres og efterkommeres mødre kan det at være arbejdsløs tværtimod markere en tilknytning til arbejdsmarkedet.

Alt i alt kan man derfor sige, at når man korrigerer for forældrebaggrund med de tilgængelige oplysninger om forældrene, så bliver de hovedpersoner, man sammenligner, ikke så ens på forældrebaggrunden, som man kunne ønske sig.

Dette forbehold ændrer dog ikke ved analysens overordnede konklusion, nemlig at uanset hvilken forældrebaggrund, der er tale om, er unge indvandreres og efterkommeres sandsynlighed for at være under uddannelse steget ganske betragteligt fra 1997 til 2007 uden, at der er sket et tilsvarende løft for danske unge. Det kan også konkluderes, at når indvandreres og efterkommeres uddannelsesfrekvens i den indledende beskrivende tabel 1.1. stadig i 2007 ligger under danskernes, hænger det derfor sammen med, at deres forældre har mindre uddannelse og dårligere tilknytning til arbejdsmarkedet end danske forældres.

1.4.3. Sandsynligheden for at have gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse

Afslutningsvis analyseres, om danskere og indvandrere/efterkommere har samme sandsynlighed for som 30-årig at have gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse, når der er korrigeret for de samme faktorer som i foregående afsnit (undtagen alder). Fordelingen af de 30-årige på de forskellige baggrundskarakteristika fremgår af bilagstabel 1.1.

Ligesom ved udarbejdelsen af tabel 1.2. har det været nødvendigt at arbejde med fire årgange for at opnå et tilstrækkeligt antal observationer. Der analyseres altså igen på personer, der var 30 år i enten 1996/1997 eller 2006/2007. For indvandrerne gælder stadig, at kun de, der er indvandret senest i 14-års alderen, indgår i analysen.

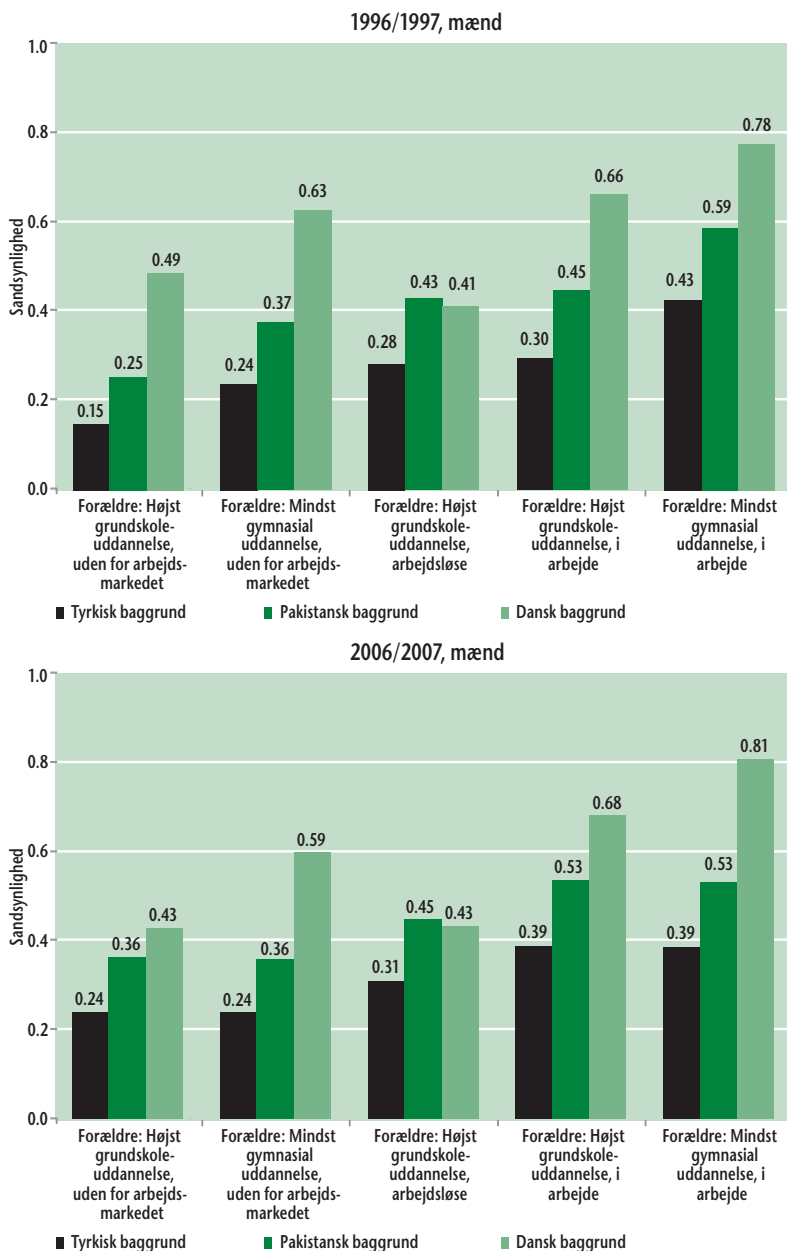
Figur 1.8. og 1.9. viser betydningen af forældrebaggrund for 30-årige mænd og kvinder i 1997 og 2007. Køn er medtaget, fordi analysen viser, at køn har stor og skiftende betydning for, om man som 30-årig har gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse. Hvor det i 1996/1997 inden for alle grupperne var mænd, der havde den største sandsynlighed for at have gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse, er det i 2006/2007 i stedet kvinderne.³

Det ses endvidere af figur 1.8., at mænds sandsynlighed for at have gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse ikke ændrer sig meget fra 1996/1997 til 2006/2007, hverken for danskere eller for indvandrere/efterkommere.⁴ I enkelte grupper, f.eks. blandt dem, hvis forældre højst har grundskoleuddannelse og begge står uden for arbejdsmarkedet, har mænd med indvandrerbaggrund hentet ind på deres uddannelsesmæssige efterslæb. Hvilket – for denne gruppe – også hænger sammen med, at de 30-årige danske mænds sandsynlighed er faldet en smule i perioden.

For mænd fremstår forholdet mellem indvandrere/efterkommere og danskere altså nogenlunde uændret. Det er til gengæld langt fra tilfældet for kvindernes vedkommende. Her viser figur 1.9., at det i særlig grad er kvinder med indvandrerbaggrund, der har fået en større sandsynlighed. Betragtes f.eks. en 30-årig kvinde med tyrkisk baggrund, hvis forældre begge højst har grundskoleuddannelse og begge står uden for arbejdsmarkedet, er hendes sandsynlighed for at have gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse steget fra 12 pct. i 1996/1997 til 34 pct. i 2007. Og kvinder med pakistansk baggrund har i 2006/2007 i flere tilfælde en større sandsynlighed end danske kvinder.

Da danske mænds sandsynlighed for som 30-årige at have gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse i flere tilfælde er faldet, og da sandsynligheden for kvinder med indvandrerbaggrund er steget meget, nærmer sidstnævnte kvinders sandsynlighed for at have gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse sig sammenlignelige danske mænds. Det gælder f.eks. personer,

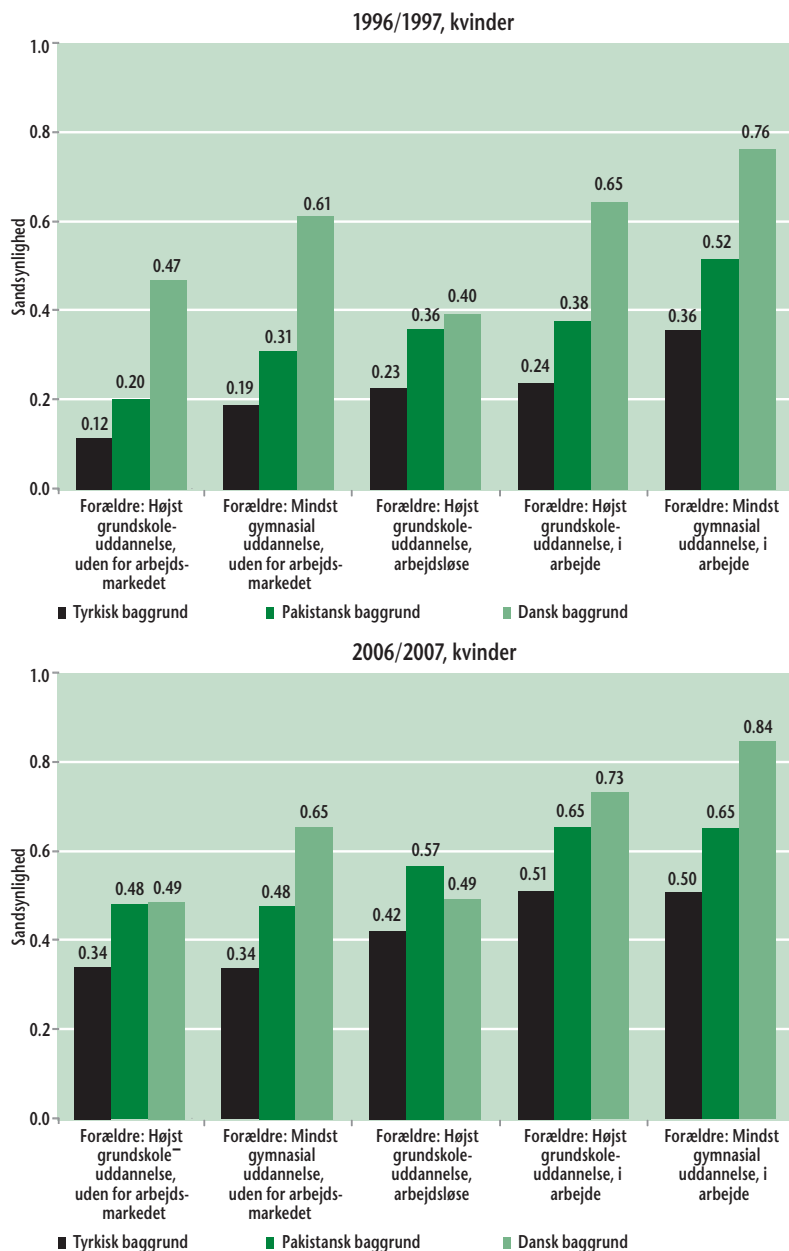
Figur 1.8. 30-årige mænds sandsynlighed for at have gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse givet forskellige forældre- og landebaggrunde.

Note: Forældreoplysninger stammer fra, da mændene var 15 år gamle; på dette tidspunkt havde de desuden højst 3 søskende. Mændene med tyrkisk og pakistansk baggrund er indvandrere, som er ankommet til Danmark som 0-8-årige.

Kilde: Egne beregninger baseret på data fra Danmarks Statistik.

Figur 1.9. 30-årige kvinders sandsynlighed for at have gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse givet forskellige forældre- og landebaggrunde.

Note: Forældreoplysninger stammer fra kvinderne var 15 år gamle; på dette tidspunkt havde de desuden højst 3 søskende. Kvinderne med tyrkisk og pakistansk baggrund er indvandrere, som er ankommet til Danmark som 0-8-årige.

Kilde: Egne beregninger baseret på data fra Danmarks Statistik.

hvor begge forældre højst havde grundskoleuddannelse, men var i arbejde, da personerne var 15 år gamle. Her har 30-årige kvinder med pakistansk baggrund i 2006/2007 65 pct. sandsynlighed for at have gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse, mens 30-årige danske mænds sandsynlighed er 68 pct. Kvinder med dansk baggrund ligger dog i toppen i denne gruppe med en sandsynlighed på 73 pct., mens mænd med tyrkisk baggrund ligger i bunden med en sandsynlighed på 39 pct.

Ligesom i analysen af igangværende uddannelse ses af figurerne, at arbejdsmarkedstilknytningen er særlig vigtig for indvandrere og efterkommere og/eller, at det at være arbejdsløs har forskellig betydning for henholdsvis danskere og indvandrere/efterkommere. For alle indvandrere/efterkommere gælder nemlig, at det forøger deres sandsynlighed for som 30-årig at have gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse mere, hvis deres forældre er arbejdsløse sammenlignet med, hvis de står uden for arbejdsmarkedet. For 30-årige danskere er det i 2007 underordnet i forhold til sandsynligheden for at have gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse, om deres forældre stod uden for arbejdsmarkedet eller var arbejdsløse. Begge dele hænger sammen med en lav sandsynlighed.

De personer, der analyseres i 2006/2007, er stort set identiske med de 20- og 21-årige, der indgik i analysen af igangværende uddannelse i 1997. Her blev det – som bekendt – vist, at indvandrere og efterkommeres sandsynlighed for at være under uddannelse lå en del under de tilsvarende danske unges. I 2007 var mønstret for igangværende uddannelse derimod omvendt, og det var de danske unge, som havde den laveste sandsynlighed for at være under uddannelse som 20- og 21-årige. På den baggrund kan man forvente, at indvandreres og efterkommeres sandsynlighed for at have gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse som 30-årige i mange tilfælde vil overstige danske 30-åriges i løbet af de næste 10 år, når man korrigerer for forældrebaggrund.

Det generelle billede er, at når man kigger på dem, der er 30 år i dag, så halter indvandrere og efterkommere stadig bagefter danskerne – også når der er korrigeret for forældrebaggrund. For nogle indvandrergupper er forskellen dog ikke særlig stor længere, og som det også er blevet nævnt, tyder analyserne af igangværende uddannelse på, at i hvert fald nogle grupper af indvandrere og efterkommere – særligt kvinderne – inden længe er på niveau med danskerne

i forhold til at gennemføre en erhvervskompetencegivende uddannelse, vel og mærke når der korrigeres for forældrebaggrund.

1.5. Konklusion

Dette kapitel har belyst i hvilken grad indvandrere og efterkommere bruger det danske uddannelsessystem. Udgangspunktet var i 1997, at unge indvandrere og efterkommere brugte uddannelsessystemet meget mindre end unge danskere.

Mens 36 pct. af de 20-24-årige danskere i 1997 var under uddannelse, var den tilsvarende andel 33 pct. for efterkommere og 25 pct. for indvandrere (0-14 år ved ankomst). Ti år senere er de tilsvarende andele steget til 46 pct. for danskere, 41 pct. for efterkommere og 39 pct. for indvandrere (0-14 år ved ankomst). Dermed er andelen af indvandrere og efterkommere under uddannelse fortsat betydeligt lavere end blandt danskere, men især indvandrerne er ved at indhente en del af det uddannelsesmæssige efterslæb.

Der er også flere både blandt danskere og indvandrere, som har gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse, om end stigningen har været størst for indvandrere. I 1997 havde 66 pct. af de 30-årige danskere og 23 pct. af de 30-årige indvandrere (0-14 år ved ankomst) gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse. I 2007 var disse andele steget til 74 pct. for danskere og 36 pct. for indvandrere (0-14 år ved ankomst). 46 pct. af de 30-årige efterkommere havde i 2007 gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse.

Forskellen mellem grupperne er altså stadig meget stor, hvilket dog ikke er så overraskende. De unge danskeres forældre har nemlig langt flere uddannelses- og beskæftigelsesmæssige ressourcer end de unge indvandreres og efterkommeres forældre, og forældrebaggrund betyder en del for et barns uddannelsesforløb. Når man – så vidt muligt – sammenligner unge danskere og indvandrere med samme forældrebaggrund, er sandsynligheden for at være i gang med en uddannelse i mange tilfælde større for unge indvandrere/efterkommere end for unge danskere, og med hensyn til sandsynligheden for at have gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse som 30-årig, haler indvandrere og efterkommere ind på danskerne.

I det omfang indvandreres og efterkommeres forældre begynder at ligne danske forældre, kan man altså forvente, at deres ud-

dannelsesmønster kommer til at ligne danskernes. Men der er langt igen. Indtil videre er det kun et fåtal blandt de to grupper, der har sammenlignelig forældrebaggrund, og så længe der er store forskelle mellem de to grupper på de sociale karakteristika, tyder analyserne på, at gruppernes uddannelsesmønstre vil blive ved med at være forskellige i meget lang tid, også selvom der er tegn på, at indvandrere er bedre til at bryde den negative sociale arv, end danskere er.

Den store opgave bliver altså at sørge for, at fremtidens forældre er uddannede og har tilknytning til arbejdsmarkedet. Her peger resultaterne på, at det i særlig grad er arbejdsmarkedstilknytningen, der er vigtig for indvandrere og efterkommere.

Litteratur

Danmarks Statistik. 2008. *Statistiske Efterretninger, Befolkning og valg*, 2008:4. Danmarks Statistik.

Noter

- 1 I 1996/1997 var ca. 8 pct. af alle 30-årige under uddannelse, i 2006/2007 var det ca. 12 pct. Begge år havde over halvdelen af disse mennesker allerede fuldført en erhvervskompetencegivende uddannelse. Tallene er næsten ens i de to etniske grupper.
- 2 Fordelingen på de to forældrebaggrunde er nogenlunde den samme i 1997.
- 3 Når det ene køn har den største sandsynlighed for at have gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse inden for alle kombinationer af forældrebaggrund, både i 1996/1997 og i 2006/2007, skyldes det, at modellerne rummer forenklinger, så variationer mellem køn og forældrebaggrund ift. uddannelse udelades.
- 4 Ingen af årene adskiller indvandrere og efterkommere sig fra hinanden.

Bilag

Bilagstabel 1.1. Fordelingen af variable i modeller for gennemført erhvervskompetencegivende uddannelse. Andele. Personer, der var 30 år i 1996/1997 eller 2006/2007.

	Indvandrere og efterkommere		Danskere	
	1996/1997	2006/2007	1996/1997	2006/2007
Under uddannelse	24	40	66	74
Kvinde	43	48	49	49
Mere end 3 søskende	36	38	6	5
Efterkommer	3	39	-	-
Indvandret som 0-8-årig	17	27	-	-
Indvandret som 9-14-årig	79	33	-	-
Moderen har højest grundskoleuddannelse (inklusive uoplyst)	88	77	62	43
Moderen har mindst en gymnasial uddannelse	12	23	38	57
Faderen har højest grundskoleuddannelse (inklusive uoplyst)	85	69	50	35
Faderen har mindst en gymnasial uddannelse	15	31	50	65
Moderen står uden for arbejdsmarkedet	54	56	21	13
Moderen er arbejdsløs	15	19	4	7
Moderen er i beskæftigelse	31	25	74	80
Faderen står uden for arbejdsmarkedet	25	41	15	11
Faderen er arbejdsløs	22	20	4	5
Faderen er i beskæftigelse	53	39	81	84
Tyrkiet	49	30	-	-
Pakistan	12	18	-	-
Jugoslavien	13	9	-	-
Vietnam	6	7	-	-
Marokko	4	5	-	-
Andre lande	17	30	-	-
Moderens personnummer kan ikke findes i registrene	19	7	2	1
Faderens personnummer kan ikke findes i registrene	11	10	8	2
Antal observationer	1.396	3.559	162.741	129.408

Note: Kun ikke-vestlige indvandrere og efterkommere indgår i beregningerne. Alle oplysninger om forældre og søskende stammer fra, da hovedpersonerne var 15 år gamle.

Kilde: Egne beregninger baseret på data fra Danmarks Statistik.

DEL 1

Kvalifikationer

2. PISA Etnisk 2005: Kvalifikationer i læsning, matematik og naturfag

Af Bent Jensen og Torben Tranæs

2.1. Indledning

Folkeskolen eller tilsvarende uddannelsesstrin er grundlaget for elevernes videre muligheder i uddannelsessystemet. Lærer man for lidt i folkeskolen, kan det blive svært senere at få sig en kompetencegivende uddannelse. Og det kan i mere bred forstand blive svært at vinde fodfæste på et arbejdsmarked, hvor kravene til medarbejdernes kvalifikationer hele tiden stiger.

Siden år 2000 har der med den danske deltagelse i de såkaldte *PISA-undersøgelser* været fokus på indlæringen på folkeskolenniveau set i forhold til andre OECD-lande.¹ Men i disse undersøgelser indgår der for få etniske elever til, at der kan udledes sikre konklusioner om en lang række vigtige spørgsmål, som angår de etniske elevers stilling i skolevæsenet. De klassiske PISA-undersøgelser gør det endvidere ikke muligt detaljeret at analysere de enkelte etniske gruppers situation, f.eks. fagligheden blandt tyrkiske, somaliske eller vietnamesiske elever. Derfor indledte Rockwool Fondens Forskningsenhed et samarbejde med det danske PISA-konsortium og Handelshøjskolen i Århus om at gennemføre en landsdækkende undersøgelse med særlig vægt på de etniske elevers faglige udbytte af folkeskolen: *PISA Etnisk 2005*.

2.2. Lidt om undersøgelsen

Undersøgelsen fandt sted i 2005 på 112 skoler med mange etniske elever i skolernes 9. klasser. Vurderingen af elevernes faglige kvalifikationer skete som i PISA i øvrigt ud fra skriftlige test, der blev løst under ensartede prøvelignende forhold på skolen. Målet var at få et mere sikkert kendskab til de etniske elevers færdigheder i *dansk, matematik* og *naturfag*. Forskerne ønskede også at kunne analysere årsagerne til forskelle i danske og etniske elevers præstationer i testene: Betyder det eksempelvis noget for de faglige kvalifikationer, hvor stor en andel af en skoles elever, der har en anden baggrund end

dansk? Og hvilken rolle spiller elevernes hjem for indlæringen?

I alt deltog 3.974 elever, hvoraf 30 pct. havde en anden etnisk baggrund end dansk. Analyser af den anvendte stikprøves repræsentativitet, dvs. om de deltagende etniske elever „lignede“ alle etniske elever i 9. klasse, viste, at der var tale om en høj grad af lighed. Dog var der lidt flere etniske PISA-elever med tyrkisk oprindelse, der var lidt færre drenge, og de ikke-vestlige elever var lidt yngre end gennemsnittet i gruppen af ikke-vestlige elever. Hvad angår forældrenes baggrund, var stikprøven typisk for alle elever med etnisk baggrund.

De danske elever i undersøgelsen lignede alle andre danske elever med hensyn til alder og køn, mens der var lidt skævheder i forældrebaggrund. De danske PISA-elevs forældre havde således lidt længere uddannelse, og alligevel tjente de lidt mindre end danske elevs forældre generelt.

Mere overordnet var antallet af etniske elever i undersøgelsen så stort, at der kunne gennemføres analyser på et statistisk forsvarligt grundlag.

Ved opgørelsen af testresultater i PISA-undersøgelser anvendes et pointsystem, hvor det internationale gennemsnit for de deltagende lande er sat til 500 point. Dvs. læser man på niveau med gennemsnittet, får man en score på 500. Scorer man under 400 point, hører man til blandt den dårligst læsende sjettedel af eleverne. Scorer man over 600 point, hører man til blandt den bedste sjettedel. Samme skala bruges ved matematik og naturfag.

Pointsystemet gør det muligt at sammenligne på tværs af landene og mellem forskellige grupper i landene.

2.3. Definitioner af elever med anden etnisk baggrund

Forskerne anvender to lidt forskellige måder at afgrænse elever med etnisk baggrund fra danske elever:

Afgrænsning efter sprog: I de opgørelser, hvor der skilles efter sprog, handler det om sprog talt i hjemmet. De elever, som taler et fremmedsprog derhjemme, opgøres som elever med indvandrerbaggrund: *Tosprogede elever*. De elever, der taler dansk, er elever med dansk baggrund.

Afgrænsning efter oprindelsesland: Her bygges på oplysninger i Danmarks Statistiks registre om oprindelsesland, og der skelnes

mellem *danskere, vestlige indvandrere og ikke-vestlige indvandrere* (se i øvrigt kapitel 1 for en uddybning af afgrænsningen).

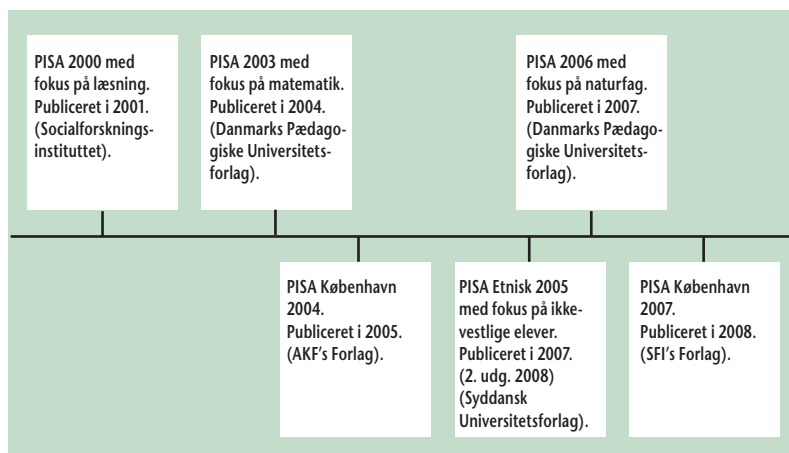
I 2007 blev undersøgelsen offentliggjort som *PISA Etnisk 2005. Kompetencer hos danske og etniske elever i 9. klasser i Danmark 2005* (andenudgave 2008), der udgør grundlaget for fire af denne bogs kapitler.

Her skal det i første omgang analyseres, hvad undersøgelsen viste om de etniske elevers færdigheder i forhold til de danske. I kapitel 4 omtales på baggrund af PISA Etnisk elevernes forventninger til det kommende arbejds- og familieliv. Og i kapitel 5 vendes der tilbage til spørgsmålet om, hvilken betydning etnisk koncentration har for elevernes indlæring. Kapitel 6 analyserer så sammenhængen mellem hjemmets karakteristika og præstationer i folkeskolen. Samlet set skal de fire kapitler give et overblik over udgangspunktet for ikke-vestlige elevers videre færd i det danske uddannelsessystem og på arbejdsmarkedet.

2.4. Resultater i PISA Etnisk 2005

De følgende afsnit gennemgår de centrale resultater i PISA Etnisk 2005. Enkelte steder sammenlignes der også med PISA 2000 samt den undersøgelse, der i 2004 blev gennemført blandt københavn-
ske elever: *PISA København 2004*, se i øvrigt figur 2.1. for en oversigt over PISA-undersøgelser i Danmark.

Figur 2.1. Oversigt over PISA-undersøgelser i Danmark, 2000-2007.

Kilde: Nyt fra Rockwool Fondens Forskningsenhed, september 2007 (opdateret til kapitlet her).

Tabel 2.1. viser de gennemsnitlige point for de forskellige grupper, opdelt efter oplysninger om sprog talt i hjemmet: Alle deltagere i PISA Etnisk, deltagere med dansk baggrund og tosprogede, dvs. den gruppe, der taler et andet sprog end dansk derhjemme.

De tosprogede er igen opdelt i 1. generation, der er født i udlandet og senere indvandret til Danmark, og 2. generation, der er født i Danmark af indvandrerforældre.

Tabel 2.1. Gennemsnitlige testresultater efter sproglig baggrund.

	Læsning	Matematik	Naturfag
PISA Etnisk	466	464	440
Danske	494	491	471
Tosprogede	408	406	368
1. generation	400	394	358
2. generation	411	414	371

Kilde: PISA Etnisk 2005, Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Det fremgår, at danske elever i gennemsnit scorer væsentligt højere end tosprogede i alle fag: I læsning 86 point, i matematik 85 point og i naturfag ikke mindre end 103 point over. Uanset om det gælder læsning, matematik eller naturfag er de tosprogedes kvalifikationer altså særdeles dårlige i forhold til deres danske klassekammeraters.

Tabellen giver også den oplysning, at 2. generation i alle fag klarer sig svagt bedre end 1. generation, der er født i udlandet og kommet til Danmark på et eller andet tidspunkt før, eleverne bliver testet i 9. klasse i PISA Etnisk. Den første PISA-undersøgelse antydede ellers, at det forholdt sig omvendt, hvilket vakte en del opmærksomhed i offentligheden. Forskellen i PISA Etnisk 2005 er imidlertid ikke særlig stor: Plus 11 point i læsning for 2. generation, plus 20 point i matematik og plus 13 point i naturfag.

Disse resultater kan måske opleves som skuffende for politikere og pædagoger. Et rimeligt håb kunne således være, at en opvækst i Danmark og i det danske skolesystem ville sikre en større forskel i forhold til elever, der er kommet i løbet af deres opvækst og har en større sproglig barriere at overvinde end etniske elever født i Danmark.

En score på 500 er en gennemsnitlig præstation blandt alle PISA-elever i de deltagende lande. De danske elever er meget tæt på dette gennemsnit i læsning og matematik – og ikke langt fra i naturfag.

Man får derved indtrykket af et skolesystem, der forsyner de danske elever med gennemsnitlige kvalifikationer i forhold til PISA-landene. Disse lande består ud over højtudviklede industrinationer også af lande som Brasilien, Letland og Rusland.

Til sammenligning af de danske elevers resultater i læsning kan oplyses, at eleverne i det bedst placerede land i PISA 2000, det var Finland, i gennemsnit opnåede 546 point. I matematik var det japanske elever, der kom bedst igennem testen med et gennemsnit på 557. I naturfag var det koreanerne, der var bedst scorende med 552 point i gennemsnit.

Med en score for *tosprogede* i læsning på 408 og 406 i matematik er denne gruppe tæt på at placere sig blandt den svageste sjettedel i de deltagende lande, og med kun 368 point i naturfag befinder denne gruppe sig *så udpræget* blandt de svagest funderede.

Inden indsamlingen af data gik i gang til PISA Etnisk 2005, undersøgte forskeren, professor Peter Allerup, om PISA-testene i læsning utilsigtet favoriserer de danske frem for de etniske elever – alene via den måde opgaverne er udformet på.² Peter Allerup fandt, at formuleringen af opgaverne rent faktisk favoriserer danske elever. Men skævheden er beskeden og tilbage står, at de fundne forskelle er særdeles reelle.

Tidligere har PISA 2000 – ganske vist på et spinklere datagrundlag – og PISA København 2004 givet et lignende billede med hensyn til de etniske elevers svage præstationer. Resultaterne for de tosprogede i PISA Etnisk 2005 er endda endnu ringere, og den bekymring for de tosprogede elever, resultaterne fra PISA 2000 og senere PISA-København 2004 gav anledning til, bliver derfor ikke mindre efter undersøgelsen i 2005.³

For at supplere billedet ovenfor har forskerne også i tabel 2.2. anvendt oplysninger om, hvilke lande indvandrerne kommer fra, samlet i hovedgrupperne vestlige og ikke-vestlige lande. Disse tal kan på grund af forskelle i opgørelsesmetode ikke sammenlignes direkte med tallene ovenfor.

Det er imidlertid det samme omrids af en klart svagere fagligt funderet gruppe blandt de etniske elever fra ikke-vestlige lande, der fremstår af tabellen. Mønsteret er overvejende som i tabel 2.1., selvom man kan bemærke, at 1. generation blandt ikke-vestlige elever scorer svagt højere i naturfag end 2. generation.

Tabel 2.2. Gennemsnitlige testresultater efter oprindelsesland.

	Læsning	Matematik	Naturfag
Dansk	495	492	478
Ikke-vestlig	404	409	377
1. generation	396	398	379
2. generation	410	418	375
Vestlig	474	463	432

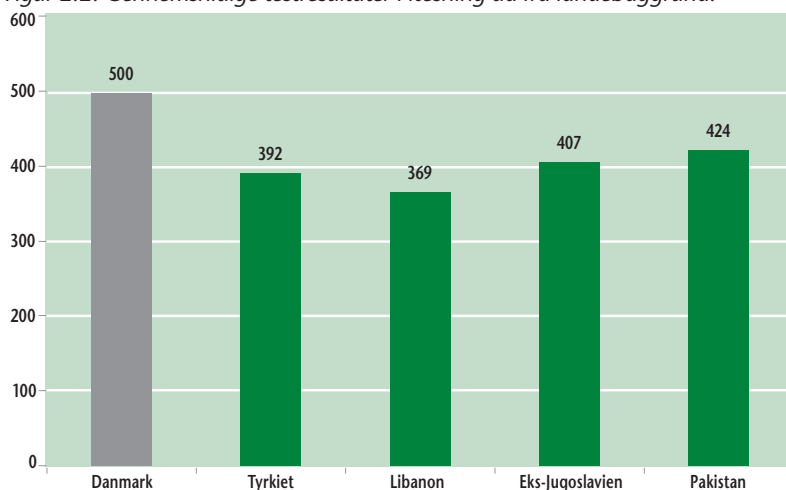
Kilde: PISA Etnisk 2005, Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Elever fra vestlige lande har kvalifikationer tæt på danske unges. I læsning er forskellen kun 21 point i danskernes favør, i matematik 29. I naturfag er der tale om en noget større forskel på 46 point. Disse resultater harmonerer med, hvordan de vestlige indvandrere generelt klarer sig på det danske arbejdsmarked, idet de vestlige indvandrere klarer sig lige så godt eller endda bedre end danskerne.

Økonomen Beatrice Schindler Rangvid (Rangvid 2008) har for Rockwool Fondens Forskningsenhed gennemført en meget detaljeret analyse på et udvidet datasæt bestående af udtræk fra PISA 2000, PISA København 2004 og PISA Etnisk 2005 med henblik på at kortlægge gabet mellem læsescore for danske elever og for elever fra nogle af de store afsenderlande.

Figur 2.2. viser den gennemsnitlige score i læsning opdelt på nogle af de store indvandrernationaliteter i Danmark. Det fremgår, at

Figur 2.2. Gennemsnitlige testresultater i læsning ud fra landebaggrund.

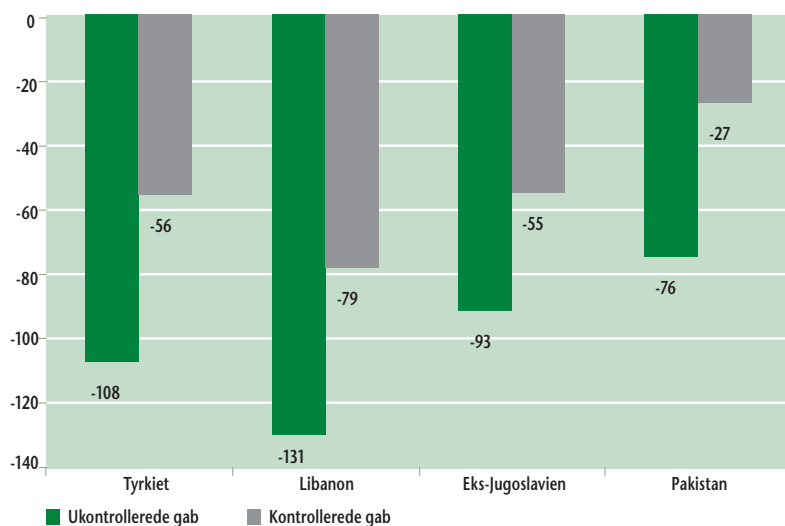

Kilde: Rangvid (2008) på baggrund af data fra PISA 2000, PISA København 2004 og PISA Etnisk 2005.

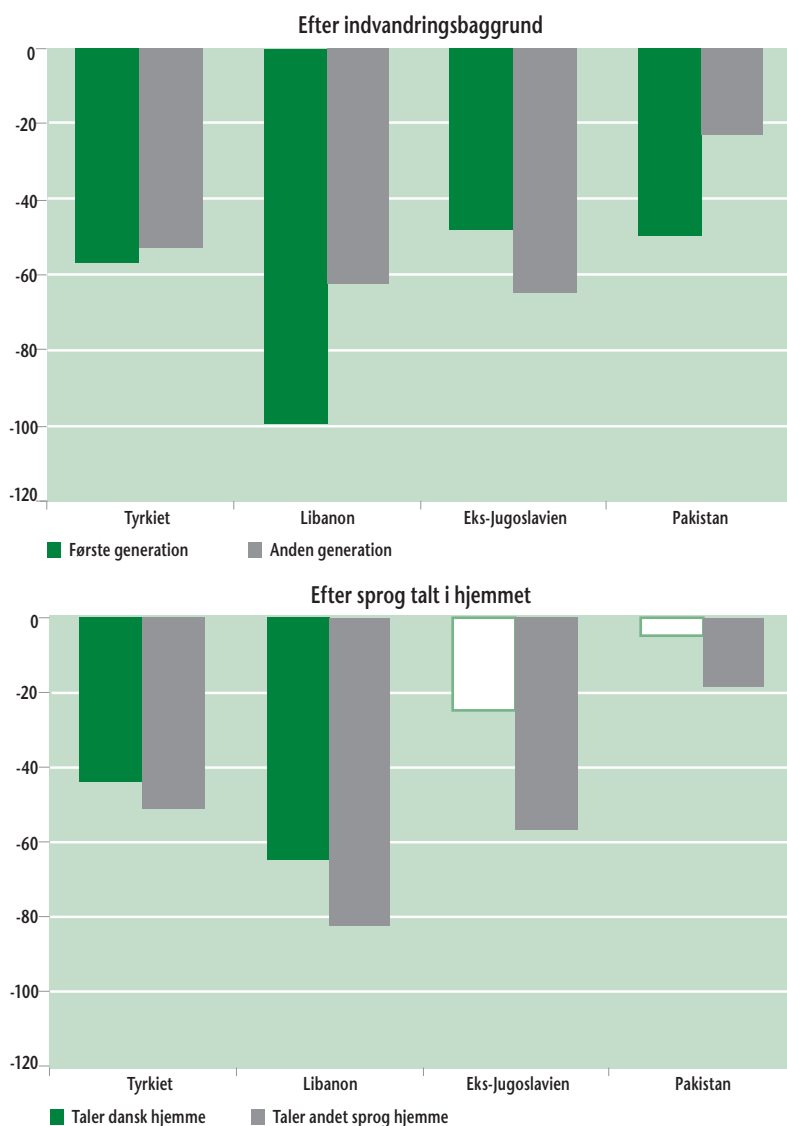
indvandrere fra Libanon har de svageste læsefærdigheder efterfulgt af indvandrere fra Tyrkiet, det tidligere Jugoslavien og Pakistan. Ge-

Figur 2.3. Ukontrollerede og kontrollerede gennemsnitlige testresultater i læsning ud fra landebaggrund. Forskellen til gennemsnitlige danske elever.

Kilde: Rangvid (2008) på baggrund af data fra PISA 2000, PISA København 2004 og PISA Etnisk 2005.

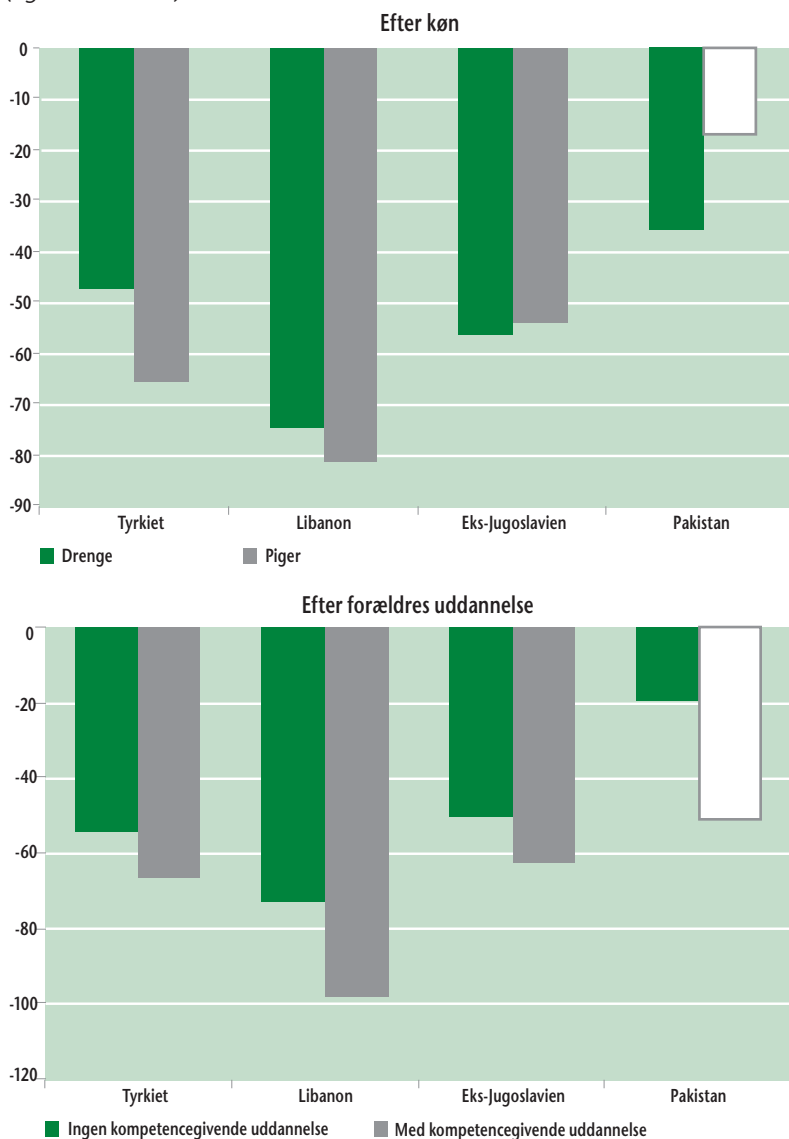
Figur 2.4. Testresultater i læsning efter landebaggrund og efter fire forhold. Forskellen til den gennemsnitlige danske elev. Kontrolleret for sociale og familieforhold.

nerelt er der et betydeligt spring i score selv fra den bedste indvandrerggruppe – pakistanerne – og op til det danske gennemsnit på 500.

Rangvids analyse viser dog, at en meget stor del af forskellen, *gab*, mellem testresultater for de etniske elever og de danske, kan henføres til forskelle i de sociale og økonomiske forhold for elevernes familier. Figur 2.3. viser således gabet, som det umiddelbart er

(figur 2.4. fortsat)

Kilde: Rangvid (2008) på baggrund af data fra PISA 2000, PISA København 2004 og PISA Etnisk 2005.

Anm. □ angiver, at forskellen ikke er statistisk sikker. For pakistanske elever, hvor forældrene har en kompetencegivende uddannelse, er forskellen dog tæt på at være statistisk sikker.

(ukontrolleret gab), og når der er taget højde for elevernes sociale og familiemæssige baggrund (kontrolleret gab). Med dette menes, at man sammenligner testscoren for elever med samme familiemæssige situation og sociale kår.

Som det fremgår, kan forskellige sociale og familiemæssige forhold forklare mellem 40 og 50 pct. af gabet op til de danske elever for elever fra Tyrkiet, Libanon og det tidligere Jugoslavien, mens hele 65 pct. af forskellen mellem danske elever og elever med pakistansk baggrund kan forklares med forskelle i familiemæssige og sociale forhold.

Hvis vi dykker yderligere lidt længere ned i materialet og også ser på, hvilket sprog eleverne overvejende taler med deres forældre,⁴ deres køn, om de er født i Danmark eller i deres oprindelsesland, og deres forældres uddannelsesbaggrund, så bliver billedet endnu mere varieret, hvilket man kan læse mere om i Rangvids rapport.

Men stadig er det overordnede billede ifølge figur 2.4., at der fortsat er et gab mellem testresultaterne for etniske og danske elever – også når der tages højde for betydningen af en lang række sociale og økonomiske forhold. Dog er der undtagelser, som det også fremgår af figur 2.4. F.eks. kan det ikke afvises, at piger med pakistansk baggrund klarer sig lige så godt som danske piger med tilsvarende familiemæssige baggrund. Og det samme gør sig gældende for elever, der overvejende taler dansk med deres forældre, og som er fra det tidligere Jugoslavien eller fra Pakistan.

2.5. Kritisk svage læsefærdigheder

Pointsystemer indeholder altid et element af abstraktion, som det kan være svært at forholde sig til entydigt uden orienteringspunkter: Hvad betyder de opnåede point i praksis for elevernes senere muligheder?

De opnåede PISA-point er derfor delt ud på en skala fra 1 til 5. Der er dog reelt 6 trin, idet scoren kan være så lav, at man havner under niveau 1. Der afgrænses således seks grupper med forskellige læsefærdigheder. Eleven kommer op på niveau 5 ved en score på mere end 625 point. Lidt frit omskrevet findes i denne gruppe de suveræne læsere.

I den anden ende har vi „under niveau 1“, hvor elever, som scorer under 335 point placerer sig, og niveau 1, hvor elever med en score mellem 335 og 408 point placerer sig. Elever på eller under niveau 1 kan godt læse. Men – og det er hovedsagen – de læser og forstår de udleverede tekster så usikkert, at de må forvente at få vanskeligt ved at klare sig i et videre uddannelsesforløb, hvor der stilles krav om boglige færdigheder.

Elever på eller under niveau 1 betegnes i en PISA-sammenhæng som elever *uden funktionelle læsekompetencer*. Elever på dette niveau i 9. klasse vil formentlig vanskeligt kunne honorere kravene på de uddannelser, der i et moderne samfund giver adgang til de gode og vellønnede job.

Der er derfor i alle PISA-landene og for hver sproglig undergruppe en særlig interesse i, hvor mange elever der *ikke* har en funktionel læsekompetence.

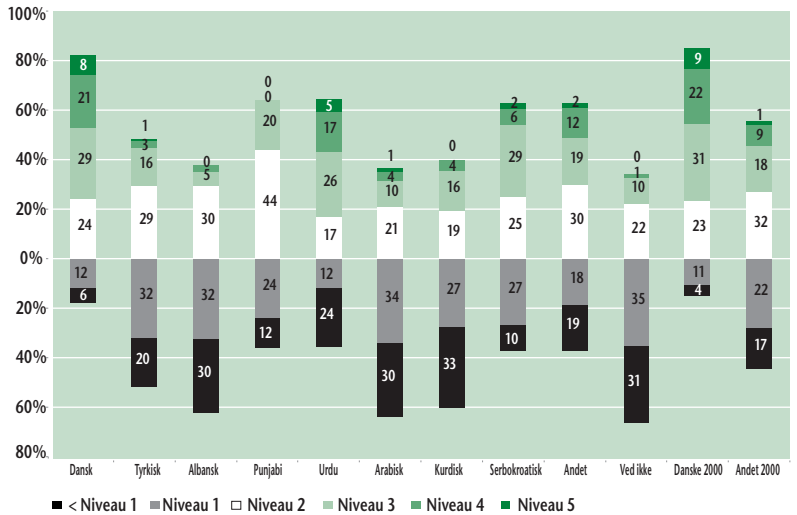
2.6. Hvilke grupper har relativt flest med kritisk svage færdigheder?

Hvor mange procent af de tosprogede elever fra hver ikke-vestlig sproggruppe, det handler om i Danmark, fremgår af figur 2.5.

På y-aksen, den lodrette akse, sætter værdien 0 pct. grænsen for en placering på eller under niveau 1 og over niveau 1. Angivelser under den horisontale linje, der udgår fra y-aksens 0 pct., angiver således den procent i hver gruppe, der vil have særlige vanskeligheder ved at gennemføre en uddannelse, hvor der stilles krav om boglige færdigheder (summen af gruppen under niveau 1 og på niveau 1, se figuren).

Ikke overraskende viser figur 2.5., at de danske elever klarer sig bedst: „Kun“ 18 pct. af de danske elever vil ifølge PISA Etnisk finde

Figur 2.5. Procentdel på forskellige niveauer af læsekompetence for elever, som i hjemmet fortrinsvis taler forskellige sprog.

Kilde: PISA 2000 og PISA Etnisk 2005, Rockwool Fondens Forskningsenhed.

det særligt vanskeligt at gennemføre en uddannelse, hvor der stilles krav om boglige færdigheder. Man kan selvfølgelig diskutere, om det er en succes for det danske skolesystem, at næsten hver femte elev ikke er bedre rustet til videre uddannelse. 8 pct. blandt de danske elever er suveræne læsere, fremgår det også.

At de danske elevers præstationer trods alt er relativt gode målt i forhold til de etniske elever, bliver tydeligt, hvis vi f.eks. vender os mod de elever, der taler tyrkisk derhjemme. I denne gruppe, der repræsenterer det største antal etniske elever i Danmark, vil over halvdelen – 52 pct. – finde det særligt vanskeligt at tage en uddannelse, der kan give dem en god og sikker placering på arbejdsmarkedet. Og så er to andre grupper endda *dårligere* stillet: Albanerne samt dem, der taler arabisk eller kurdisk hjemme. Blandt de arabisk talende er det ikke mindre end 64 pct., der er dårligt rustet til en uddannelse med boglige krav, hvilket vidner om massive indlæringsproblemer i denne gruppe.

Bedst rustede blandt de tosprogede er dem, der taler punjabi og urdu – punjabi og urdu tales i Nordindien og Pakistan. Her er „kun“ 36 pct. dårligt rustet til en uddannelse med boglige krav. Blandt dem, der taler urdu, findes i øvrigt en gruppe på 5 pct., der er suveræne læsere, mens mindre end 1 pct. blandt dem, der taler punjabi, tilhører denne kategori. Tæt på de to sproggrupper er dem, der taler serbokroatisk, med 37 pct. svagt læsende elever.

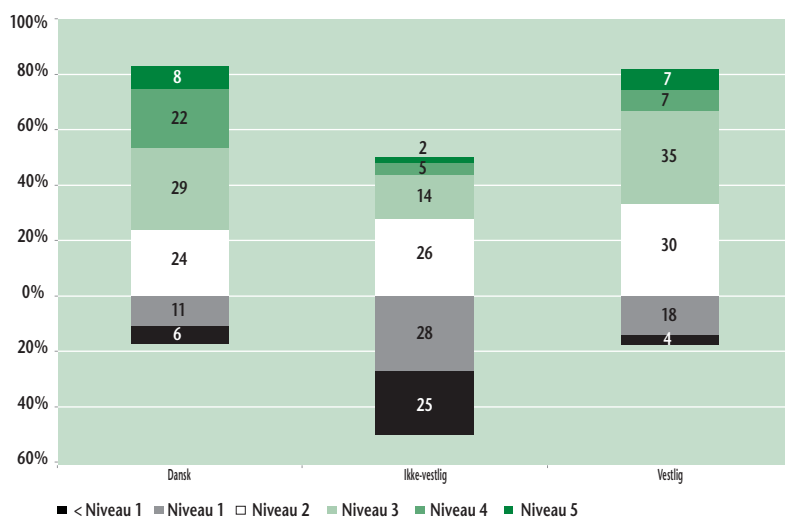
Det siger næsten sig selv, at det ikke er selve sproget, der er afgørende for de faglige kompetencer. Men sproget fortæller i den her situation noget om de sociale og kulturelle forhold i hjemmet.

Ikke mindre end 47 pct. af de tosprogede børn er uden funktionelle læsefærdigheder, hvilket afspejler en meget bekymrende udvikling. Manglende funktionelle læsefærdigheder betyder nemlig ikke kun vanskeligheder i det videre uddannelsessystem. Det gælder også udelukkelse fra, hvad uddannelsesordfører for Socialdemokraterne Christine Antorini i en kommentar til undersøgelsen betegner som „den samfundsmæssige samtale“: Man har vanskeligheder med at forstå avisen, undertekster i tv, breve fra myndigheder, brugsanvisninger osv.⁵

Forskerne opdelte også PISA Etnisk elevernes læsefærdigheder efter oprindelsesland: Danskere samt vestlige og ikke-vestlige indvandrere. Figur 2.6. gengiver resultaterne.

Af figur 2.6. fremgår det, at nu „kun“ 17 pct. af danskerne mangler funktionelle læsefærdigheder.

Figur 2.6. Procentdel på forskellige niveauer for elever med forskellig etnisk baggrund.

Kilde: PISA Etnisk, Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Elever fra vestlige lande er ikke stillet meget ringere. Blandt disse mangler 22 pct. funktionelle læsefærdigheder. Men vi genfinder igen massive problemer for de ikke-vestlige elever: For 53 pct. vil det være særligt vanskeligt at gennemføre en uddannelse med boglige krav.

2.7. Sammenfatning

Af dette kapitel fremgår det, at de etniske elever har store problemer med at tilegne sig et tilstrækkeligt fagligt niveau, inden de forlader den danske folkeskole.

I PISA Etnisk 2005 opnår de danske elever resultater i fagene dansk, matematik og naturfag, der ligger tæt på gennemsnittet i de øvrige OECD-lande. Derimod har tosprogede elever resultater i de tre fag, der placerer dem tæt på eller i den dårligste sjettedel blandt eleverne i disse lande. Den bekymring for indvandrererelever, resultaterne fra PISA 2000 og senere PISA København gav anledning til, er derfor ikke blevet mindre efter undersøgelsen i 2005, selvom supplerende analyser på PISA 2000, PISA København 2004 og PISA Etnisk 2005 viser, at en stor del af forskellene er socialt betingede. Det gør nok problemet mere forståeligt – men ikke mindre.

Hvad angår den andel, der har så dårlige læsefærdigheder, at de

vil få vanskeligt ved at klare en uddannelse med boglige krav, er resultaterne også nedslående. Omkring halvdelen af de etniske elever har meget dårlige forudsætninger for at gennemføre disse uddannelser, da de mangler såkaldte funktionelle læsefærdigheder.

Opgjort på sprog talt i hjemmet er situationen noget forskellig fra gruppe til gruppe. Men i ingen sproggruppe er det mindre end hver tredje elev, der vil få vanskeligt ved at tage en uddannelse med boglige krav: Samfundet står over for en voldsom udfordring, der også har helt afgørende indflydelse på, hvor vellykket integrationen vil udvikle sig i fremtiden.

Konklusionen på dette kapitel er da, at man allerede i folkeskolen møder *meget store problemer*, når det drejer sig om etniske elevers placering og brug af det danske uddannelsessystem.

Det gælder i alle de tre væsentligste fagområder: Læsning, matematik og naturfag.

Problemerne i læsning er så markante, at de nødvendigvis *må* skabe barrierer senere i de unges uddannelsesforløb.

Litteratur

- Allerup, Peter. 2007. *PISA 2000's læseskala. Vurdering af de psykometriske egenskaber for elever med dansk og ikke-dansk sproglig baggrund*. Odense: Syddansk Universitetsforlag og Rockwool Fondens Forskningsenhed.
- Andersen, A.M., N. Egelund, T.P. Jensen, M. Krone, L. Lindenskov og J. Mejdning. 2001. *Forventninger og færdigheder – danske unge i en international sammenligning*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Egelund, Niels. 2008a. „Resultaterne i de faglige domæner, læsning, matematik og naturfag“ i Niels Egelund og Torben Tranæs (red.). (2008).
- Egelund, Niels. 2008b. *PISA København 2007. Kompetencer hos elever i 9. klasse i København*. København: SFI's Forlag.
- Egelund, Niels og Torben Tranæs (red.) med bidrag af Peter Jensen, Torben Pilegaard Jensen, Niels-Kenneth Nielsen, Helle Kløft Schade-man og Nina Smith. 2008 (første udgave 2007). *PISA Etnisk 2005. Kompetencer hos danske og etniske elever i 9. klasser i Danmark 2005*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- OECD. 2007. *Science Competencies for Tomorrow's World. Executive Summary*. Paris: OECD.
- Rangvid, Beatrice Schindler. 2008. *Source country differences in test score gaps*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Tranæs, Torben. 2007. „Er PISA-testen fair?“ *Nyt fra Rockwool Fondens Forskningsenhed*, maj 2007, revideret september 2007.

Noter

- 1 PISA-programmet er etableret i et samarbejde mellem OECD-landene. Formålet er at vurdere, hvor godt de unge er forberedt til informationssamfundet. PISA er kendetegnet ved, at det ikke vurderer færdigheder ud fra læseplanernes indhold. I stedet måler testene, hvor godt eleverne kan bruge deres kunnen i forhold til udfordringer i det virkelige liv. I den første runde, PISA 2000, deltog 32 lande, i 2006 57 med mere end 400.000 testede elever. PISA-test vedrører tre faglige områder: Læsning, matematik og naturfag. PISA vurderer de unges kompetencer ved afslutningen af den skolepligtige alder, i 2000 eksempelvis blandt elever født i 1984. PISA indeholder desuden et stort antal baggrundsoplysninger om elever og skoler. Disse data gør det muligt at analysere en række sammenhænge mellem f.eks. forældrenes baggrund og elevernes præstationer. Endelig indeholder PISA oplysninger om elevernes holdninger til skolegang. For en nærmere beskrivelse af PISA, se: Niels Egelund og Torben Tranæs (red.) (2008) eller A.M. Andersen m.fl. (2001). Den nyeste undersøgelse – PISA 2006 med fokus på naturfag – er omtalt i OECD (2007). Fremstillingen i kapitlet her bygger på Niels Egelund (2008a).
- 2 Peter Allerups analyse er i fuld tekst gengivet i bogen *PISA 2000's læseskala. Vurdering af psykometriske egenskaber for elever med dansk og ikke-dansk sproglig baggrund*. En koncentreret, men alligevel let tilgængelig fremstilling findes i *Nyt fra Rockwool Fondens Forskningsenhed, maj 2007. Revideret september 2007*. Nyhedsbrevet kan findes på nettet på adressen www.rff.dk.
- 3 Den seneste PISA København 2007 fandt dog, at noget er ved at ske: „For læsning er der over en bred kam tale om en numerisk forbedring af resultaterne fra 2004 til 2007, der for materialet som helhed er statistisk sikker. Forbedringen gælder især for eleverne med indvandrerbaggrund, og når disse går i folkeskoler eller etnisk frie skoler. Der er også en fremgang for indvandrer-eleverne i de københavnske skoler i perioden 2004 til 2007, når det drejer sig om at opnå funktionel læsekompetence. Fremgangen gælder først og fremmest 1. generation og eleverne i de etnisk frie skoler. Der er imidlertid ikke sket en tydelig fremgang i antallet af dygtige læsere“ (Niels Egelund (2008b), s. 7).
- 4 Meget få har svaret på spørgsmålet om „sprog talt i hjemmet“, hvorfor resultatet her ikke er sammenligneligt med dem i figur 2.3.
- 5 „Uacceptabelt med så ulige chancer til tosprogede børn“ i *Nyt fra Rockwool Fondens Forskningsenhed, maj 2007, revideret september 2007*. Undervisningsminister Bertel Haarder (V) fandt det i sin kommentar „overordentligt bekymrende“, at så mange tosprogede elever har funktionelle læsevanskeligheder og markerede samtidig over for kommunerne, at han var parat til at tage „alle yderligere initiativer, der skal til for at vende udviklingen“.

DEL 2
Holdninger

3. Orientering til uddannelse og arbejde blandt unge indvandrere og forældregenerationen

Af Jørgen Goul Andersen

3.1. Indledning

Det er velkendt fra mange lande, at andengenerationsindvandrere møder problemer i uddannelsessystemet på vejen mod integration på arbejdsmarkedet og i samfundet. Som det også fremgår af de øvrige kapitler i denne bog, er Danmark ingen undtagelse – i hvert fald ikke i positiv retning. Nogle af problemerne knytter sig til de unges særlige status som indvandrere, andre er mere generelle udslag af, at den sociale ulighed – også i Danmark – tenderer mod at gå i arv fra generation til generation (Hansen, 1995; Jæger et al., 2003; Klausen, 2007).

Men den sociale arv kan brydes. I nogle lande – specielt traditionelle indvandrerlande – oplever indvandrere af anden generation en ganske stor succes på arbejdsmarkedet. Det har USA delvist været et eksempel på, men USA rummer også mange eksempler på det modsatte. Som påvist af Boyd (2002) og Viby Mogensen (2006) er historien væsentligt mere positiv for Canada, end den er for USA. I forsøget på at forklare, hvad der øjensynligt lykkes så godt i Canada, har man bl.a. drejet kikkerten mod indvandrernes og deres efterkommeres orientering til arbejde og uddannelse. Således er det vist, at de canadiske førstegenerationsindvandrere har en orientering mod arbejde, som er stærkere end for de canadiere, der er født i landet. For anden generation aftager denne ekstraordinære arbejdsorientering, så den kommer mere på niveau med befolkningen som helhed. Men til gengæld tiltager orienteringen mod uddannelse (Nevitte & Kanji, 2003). Det ser mao. ud til, at en ekstraordinært stærk orientering mod hhv. arbejde og uddannelse kan hjælpe hhv. første- og andengenerationsindvandrere til at overkomme nogle af de barrierer, der også gør sig gældende for indvandrere i traditionelle indvandrerlande.

Nu er der naturligvis stor forskel på den indvandring, der er strømmet til Canada, og den, der har gjort sig gældende i Danmark (Viby Mogensen & Matthiessen, 2000). I Canada som i en række an-

dre lande har der været tale om en stærk arbejdskraftindvandring, mens flygtninge og familiesammenførte har vejet tungt i Danmark. Derfor kan det måske ikke undre, at arbejdsorienteringen i første generation er meget stærk i Canada. Men det ændrer ikke ved, at orienteringen til arbejde og uddannelse kan være vigtige medvirkende faktorer, der påvirker mulighederne for integration på arbejdsmarkedet, herunder muligheden for at bryde den sociale arv. Derfor er det af værdi at få afdækket, hvordan det ligger med arbejds- og uddannelsesorienteringen hos unge andengenerationsindvandrere og deres forældres generation i Danmark. Det er problemstillingen for dette kapitel, der baserer sig på en interviewundersøgelse gennemført efteråret 2006-foråret 2007 af unge med oprindelse i ni forskellige ikke-vestlige lande. Undersøgelsen, der bl.a. har hentet inspiration i litteraturen om social arv og mobilitet og i internationale undersøgelser af „work orientations“, omfatter også interviews med forældregenerationen, samt med tilsvarende grupper af danskere.¹

Orienteringen til arbejde og uddannelse er vigtig af flere grunde. Først og fremmest naturligvis fordi det i sig selv må antages at være vigtigt for fremtidsudsigterne på arbejdsmarkedet, og herunder evnen til at overvinde de barrierer, der eksisterer også for andengenerationsindvandrere på det danske arbejdsmarked. Et stærkt ønske om arbejde og uddannelse er naturligvis ikke i sig selv tilstrækkeligt, men trækker dog i den rigtige retning. Hvordan sådanne motiver, holdninger og værdier ser ud blandt indvandrere og deres efterkommere i Danmark, ved vi imidlertid meget lidt om.

Orienteringen til arbejde og uddannelse kan også have betydning for, hvilken offentlig politik, der kan antages at virke. Hvis orienteringen er for svag, kan der være behov for påvirkninger eller økonomiske lokkemidler. Er uddannelses- og arbejdsorienteringen stærk blandt indvandrere og deres efterkommere, peger det i retning af andre indsatsområder, herunder barrierer. Motiverne kan dog være mangesidede. Hvis uddannelse og arbejde først og fremmest ses som et instrument til at opnå adgang til økonomisk vinding – som det lidt karikeret er tilfældet i meget økonomisk teori – så må økonomiske incitamenter til at uddanne sig og til at komme i arbejde antages at spille en ikke uvæsentlig rolle. Hvis uddannelse og arbejde omvendt ses som en værdi i sig selv – eller som noget, man bare har eller får som den mest indlysende ting i verden (uden at reflektere nærmere over det), så får økonomiske incitamenter en mere underordnet betydning, mens den offentlige politik i høje-

re grad må fokusere på andre faktorer, der hæmmer mulighederne i uddannelsessystemet og på arbejdsmarkedet. F.eks. har de protestantiske lande traditionelt været præget af en streng arbejdsetik, og de skandinaviske lande er kendt for en helt ekstraordinært stærk arbejdsorientering (Svallfors et al., 2001), hvor folk normalt ville vælge at arbejde, også selvom de ikke behøvede pengene. Det er nok en underliggende forudsætning for, at man traditionelt i Skandinavien har kunnet føre en arbejdsmarkedspolitik kendetegnet ved forholdsvis svage økonomiske incitamenter.

Protestantisk arbejdsetik er dog langt fra den eneste drivkraft ud over pengene. I Danmark er sociale kontaktbehov også en af de faktorer, der vejer tungt, ikke mindst blandt ledige (Goul Andersen, 2002). Videre er Danmark et af de lande, hvor folk oplever størst indflydelse på deres arbejde i dagligdagen (Goul Andersen & Rossteutscher, 2007). Og de skandinaviske lande hører til de rige lande, hvor såkaldt „post-materielle“ værdier langt hen ad vejen har taget over fra de „materielle“ (Inglehart, 1997). Det betyder ikke, at økonomiske motiver er ligegyldige. Men det betyder bl.a., at de økonomiske udsigter ved at tage uddannelse i betydelig grad er underordnet ønsket om selv-realisering via uddannelse og arbejde, hvilket i øvrigt er i overensstemmelse med, at uddannelse gennemgående

ikke i samme grad „betaler sig“ rent økonomisk, som det er tilfældet i en række andre lande.

Men denne motivationsstruktur kan være ganske forskellig på tværs af kulturer. Den kan være påvirket af, hvilke typer af jobs og uddannelse, der er udsigt til. Og der kan være forskelle i kønsrolle-normer, der betyder, at kvinder fra forskellige kulturer ikke i samme grad oplever socialt samvær endsige selvrealisering på arbejdspladsen som særlig vigtigt – her behøver man blot sammenligne Danmark i dag med Danmark for 4-5 årtier siden. Tidligere undersøgelser af forskelle i værdier og normer mellem udlændinge og danskere har netop peget på, at der er forskelle i kønsrollenormer, som også synes at have en vis bestandighed over generationer (Tænketaenken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark, 2007a: 12-15, 59-61, 81; 2007b: 181-187). Der blev dog i denne undersøgelse anvendt spørgsmål, som ikke udtrykte decideret „strenge“ kønsrollenormer – undtagen måske i danske ører, fordi danskerne er opdraget til at være på vagt over for slet tilsløret kønsdiskrimination. At der er udbredte forskelle i normer, er hævet over enhver tvivl, men det er usikkert, hvor stærke sådanne forskelle er – og i hvor høj grad sådanne forskelle i givet fald påvirker orienteringen til uddannelse og arbejde.

Et sted mellem de materielle og de postmaterielle tilskyndelser til uddannelse finder man de prestigemæssige: Kan uddannelse ikke give håb om økonomisk overflod, kan den dog give en vis prestige. Anseelse og anerkendelse er i almindelighed en stærk og undertiden noget overset menneskelig drivkraft, der måske ofte overgår de materielle belønninger, ikke mindst for mennesker, hvis materielle udkomme er nogenlunde vel sikret. Da det til dels er et højstatusfænomen at lægge stor vægt på uddannelse, kunne man godt forestille sig, at statusfaktoren alt andet lige ville trække unge indvandre-re ned i uddannelsesmæssigt ambitionsniveau. Men man kan også forestille sig, at uddannelse netop for indvandrere er et særligt attraktivt gode, fordi uddannelse giver status i familien og kan kompensere for den oplevelse af lavstatus, som ofte bliver etniske minoriteter til del i samfundet.²

Hvis den sidste mekanisme virker, kan ønsket om anseelse og anerkendelse styrke de unges ambitionsniveau. Men det kan dog også i værste fald være en hæmsko, hvis det får unge indvandrere til at sigte forkert i forhold til, hvad der er realistisk. Det kan f.eks. være tilfældet, hvis aspirationerne retter sig mod et niveau, den enkelte

ikke har mulighed for at klare. I den forbindelse kan man f.eks. også forestille sig, at normer og værdier – og herunder ikke mindst uddannelses- og erhvervsprestige – kan være forskellig på tværs af kulturer blandt indvandrere. Indvandrere har alene deres status som indvandrere til fælles, men de mange indvandrergrupper er meget forskellige, når det gælder den kulturelle baggrund. Derfor skal vi i nogen grad forsøge at dechifrere, hvad der kan skyldes status som indvandrere/efterkommere, og hvad der kan skyldes forskelle i kultur.

Man kan også forestille sig, at nogle har et utilstrækkeligt kendskab til uddannelses- og stillingsmuligheder. I værste fald kunne man forestille sig, at dette kunne smelte sammen med statusforventninger til ret stereotype forestillinger og ønsker om uddannelse. Det vil i givet fald være naturligt at forvente, at manglende kendskab til uddannelsesmuligheder i højere grad gælder forældregenerationen, sammenlignet med danske forældre, mens unge andengenerationsindvandrere og jævnaldrende etniske danskere formentlig adskiller sig mindre. Men i den forbindelse kan man atter forestille sig, at familien kan spille en relativt større rolle for uddannelsesvalget blandt andengenerationsindvandrere end blandt danskere. På dette punkt viser tidligere undersøgelser dog, at værdierne ikke er særligt forskellige (Tænketanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark, 2007a: 194-95). Men de spørgsmål, der ved den lejlighed blev stillet, var relativt vidtgående og drejede sig om ligefrem at „bestemme“ over børnene. Og spørgsmålene drejede sig alene om værdier, ikke om faktisk påvirkning. Derfor udelukker resultaterne ikke nødvendigvis, at familiens indflydelse kunne være større blandt indvandrere/efterkommere.

I det ovenstående er der kredset meget om de unges uddannelsesmæssige ambitioner – om de er stærke nok, og om de i givet fald er tilstrækkeligt realistiske. Man kan imidlertid stille spørgsmålet, om det er *ambitionerne*, der er den kritiske variabel, hvad socialpsykologiske faktorer angår. Nyere studier af danske gymnasieelever tyder på, at det i hvert fald for denne gruppe er *selvtilliden* og ikke ambitionerne, der er den begrænsende faktor – og netop selvtilliden er i langt højere grad statusbestemt (Klausen, 2007). Det kræver næppe den store fantasi at forestille sig, at nogle unge indvandrere kan have problemer med selvtilliden, sammenlignet med danskere. Derfor vil det også indgå i undersøgelsen her.

Selvtillid er stærkt statusbestemt, og en række af de problemer, indvandrere oplever i uddannelsessystemet, er formentlig i højere grad effekter af social status og dårlige levekår i almindelighed, end de er effekter af indvandrerstatus *som sådan*. Mere generelt er der grund til at afdække de sider af indvandreres levekår, som ikke kan aflæses ud af offentlige statistikker, herunder betingelser for at læse lektier og mere generelt følge med. Også den hjælp, man kan få i familien, er interessant her: Det er ikke givet, at normerne er de samme på tværs af kulturer mht. at hjælpe børnene med skolearbejdet, og selvom normerne er de samme, er det usikkert, om mulighederne er det. Førstegenerationsindvandrerens uddannelsesbaggrund er meget forskellig og tæller en del med højere uddannelse, men først og fremmest mange med meget ufuldstændig og i enkelte tilfælde næsten ingen skoleuddannelse, specielt blandt kvinder. Men uanset uddannelsesbaggrund vil der uundgåeligt være mange, hvor sproget fungerer som en barriere for at hjælpe børnene, sammenlignet med de muligheder, danske forældre har. Derfor vil dette også indgå i undersøgelsen – og herunder spørgsmålet, om der i givet fald er alternativer (f.eks. hjælp fra søskende), der kan kompensere herfor.

Det er i kort form emnerne for dette kapitel. Efter en indledende beskrivelse af datamaterialet koncentrerer analysen om tre hovedpunkter: Orientering til arbejde, orientering til uddannelse, samt ressourcer og selvtillid.

3.2. Undersøgelsens nærmere tilrettelæggelse

Stikprøven er baseret på ni etniske minoriteter, udtrukket fra Danmarks Statistiks registeroplysninger om oprindelsesland for indvandrere og efterkommere. Der er ikke skelnet mellem indvandre-re og efterkommere i undersøgelsen. Om de unge er født i landet, hvilket gør dem til „efterkommere“, eller de er kommet hertil som små, hvilket gør dem til „indvandrere“, er stort set ligegyldigt for formålet her. Vi omtaler nogle gange under ét de unge som „andengenerationsindvandrere“, selvom nogle af dem teknisk er „indvandrere“. Det afgørende er, at de stort set alle har (haft) herboende forældre.

De 9 etniske minoriteter er personer med oprindelsesland i Eks-Jugoslavien (bl.a. Bosnien, men også de øvrige områder), Tyrkiet, Iran, Irak, Libanon/statsløse (normalt palæstinensere), Pakistan,

Somalia, Sri Lanka samt Vietnam. Oplysningerne fra Danmarks Statistik har vi ikke fået lov til at overføre til datamaterialet, hvorfor analyserne er baseret på svarpersonernes egne oplysninger om oprindelsesland. Det giver dog næppe de store fejl. Nogle af svarene har interviewerne ikke kunnet finde ud af at indplacere, men da der er stillet åbent spørgsmål efterfølgende, har det været muligt at kode disse. Det gælder 41 af de 87 svarpersoner, der har angivet oprindelseslandet til et „andet vestligt land“, og 77 af de 132, der har oplyst et „andet ikke-vestligt land“.³

I alt er der opnået svar fra 1.510 svarpersoner med dansk oprindelse og i alt 3.305 personer med de ni oprindelseslande for de undersøgte etniske minoriteter. Hertil kommer 137 personer med andet eller uoplyst oprindelsesland, så den samlede stikprøve omfattede 4.952 svarpersoner. Svarprocenten var 65 pct. for de udtrukne danskere og 48 pct. for de udtrukne svarpersoner fra de ni minoriteter. Selvom det sidste tal er omkring det normale for undersøgelser af indvandrere – og i stigende grad også for „almindelige“ danskere – så bør det overvejes, om bortfaldet kan give anledning til systematisk skævhed i resultaterne. Med hensyn til beskæftigelse er indvandrerne repræsentative, med en beskæftigelsesgrad for mænd på 63 pct. og for kvinder på 49 pct. Det kunne alligevel i princippet tænkes, at de, der var interviewet, var de mest assimilerede, mens den kulturelle afstand var større for dem, der ikke er interviewet. Dette kan ikke helt udelukkes, men vi har medtaget nogle spørgsmål om brug af tørklæde, religiøsitet, vægt på religion i opdragelse mv., som er nogle af de faktorer, der adskiller skarpest – og som er kendt, også blandt indvandrere, næsten som symboler på de kulturelle forskelle, som ikke så få danskere er ganske modvillige overfor. Her ser det imidlertid ikke ud til, at svarpersonerne skulle være specielt „danske“ – eller tilbøjelige til at give svar, der kunne „behage“ danskerne. Selvom bortfaldet næppe kan antages at være helt neutralt, vurderer vi, at der ikke er grundlag for at frygte, at resultaterne skulle være systematisk fejlvisende.

Stikprøverne blev af hensyn til den statistiske sikkerhed udtaget med en vis overrepræsentation af de mindste indvandrergrupper (iranere, vietnamesere, tamiler) og en tilsvarende underrepræsentation af de største (eks-jugoslaver og tyrkere).⁴ For at lade de enkelte etniske minoriteter veje nogenlunde i overensstemmelse med deres andel af befolkningen, er der anvendt en simpel, aggregeret vejning i alle de tabeller i kapitlet, hvor der ikke er opdelt på de enkelte et-

niske grupper. De præsenterede oplysninger er således – bortset fra aldersskævheden – repræsentative for de ni største etniske minoriteter, der tilsammen dækker 2/3 af indvandrere og efterkommere med såkaldt „ikke-vestligt oprindelsesland“.

I tabel 3.1. er vist fordelingen af svarpersonerne på oprindelsesland og størrelsen af den tilsvarende gruppe i den samlede befolkning. Tilsammen repræsenterer de ni etniske grupper godt 225.000 svarende til de nævnte ca. 2/3 af de personer her i landet, der iflg. Danmarks Statistik har et ikke-vestligt oprindelsesland. De øvrige fordeler sig på et meget stort antal lande, og langt de fleste grupper er temmelig små. I tabellen er vist antallet for de fem største af de

Tabel 3.1. Oversigt over oprindelsesland for de foretagne interviews, samt størrelsen af de enkelte grupper iflg. Danmarks Statistik pr. 1.1.2007.

Oprindelsesland	Befolkning 1.1.2007	Antal svar- personer	Vægt ved sammen- lægning
1. Danmark	4.969.384	1.510	1,000
2. Eks-Jugoslavien i alt	45.746	456	1,4700
3. Tyrkiet	56.140	641	1,2833
4. Iran	14.551	363	0,5874
5. Irak	27.370	464	0,8643
6. Libanon	22.962	311	1,0819
7. Pakistan	19.244	251	1,1234
8. Somalia	16.193	224	1,0593
9. Sri Lanka	10.254	314	0,4785
10. Vietnam	13.093	281	0,6827
Total	225.553	3.305	
Andre ikke-vestlige lande	104.972	55	1,0000
Ikke-vestlige lande i alt	330.525		
Uoplyst, statsløse	(3.499)	36	1,0000
Vestlige lande i alt	147.175	46	1,0000
Indvandrere + efterkommere	477.700	3.442	
Hele befolkningen	5.447.084	4.952	
Etniske grupper over 5.000 personer, der ikke er medtaget i undersøgelsen			
Afghanistan	11.554		
Marokko	9.240		
Kina	8.045		
Thailand	7.771		
Filippinerne	6.146		

ikke-undersøgte etniske minoriteter, dvs. alle dem, der tæller mere end 5.000 personer – personer med oprindelse i Afghanistan, Marokko, Kina, Thailand og Filippinerne.

3.3. Arbejdsorientering

Indvandreres og efterkommeres orientering mod arbejde er både interessant, fordi arbejdsorientering i sig selv kan påvirke chancerne på arbejdsmarkedet, og fordi arbejdsorienteringen hænger ret nøje sammen med orienteringen mod uddannelse. Som nævnt i indledningsafsnittet har en canadisk undersøgelse (Nevitte & Kanji, 2003) peget på, at en stærk arbejdsorientering formentlig er medvirkende til en vellykket integration af førstegenerationsarbejdere på arbejdsmarkedet i Canada. Med tiden og for anden generation klinger den stærke arbejdsorientering af, men afløses til gengæld af en stærk orientering mod uddannelse.

Begge dele kunne tænkes at være anderledes i Danmark. Både fordi indvandringen i Canada i højere grad end i Nordeuropa har været en decideret arbejdskraftindvandring, fordi den etniske sammensætning er forskellig, og måske fordi den canadiske velfærdsstat – selvom den er væsentligt mere „europæisk“ end velfærdsstaten i USA – i højere grad har gjort selvforsørgelse nødvendig. Man kan dog også forestille sig, at mentaliteten ikke er så forskellig endda, men at indvandrere og efterkommere i Danmark møder flere og andre problemer og barrierer end i Canada.

Når arbejdsorienteringen er interessant for uddannelsesorienteringen, skyldes det, at arbejdsorientering ikke udelukkende er et spørgsmål om større eller mindre arbejdsvillighed. Dette aspekt er vigtigt, men begrebet er væsentligt bredere. Derfor er orientering til arbejdet heller ikke kun et spørgsmål om mere eller mindre, stærkere eller svagere. Arbejdsorientering er et begreb med mange aspekter – og i øvrigt er allerede vores viden om danskernes orientering til arbejde ret mangelfuld og spredt, til trods for den politiske interesse for at øge arbejdsudbuddet. Vi ved dog netop pga. interessen for de ledige, at arbejdsvilligheden generelt er høj (Goul Andersen et al., 2003; Madsen et al., 2007), hvilket måske kan medvirke til at forklare, at langtidsarbejdsløshed altid har været mindre udbredt i Skandinavien end i de fleste andre lande. Den arbejdsmotivation og fleksibilitet, der har været målt, har dog dybere rødder, og det er dem, der er af interesse her. Således har internationale sammenlig-

ninger vist en meget stærk orientering mod arbejde i Skandinavien – i nogle, men ikke i alle henseender.

I forskningen har man traditionelt skelnet mellem „employment commitment“ og „organizational commitment“ (Svallfors et al., 2001). Det første vedrører ønsket om i det hele taget at have et arbejde. Det andet drejer sig om, i hvilken grad, man vil ofre sig for arbejdet og arbejdspladsen. Internationalt ligger danskerne helt i top på det første, men ikke på det sidste. Både ønsket om beskæftigelse og villigheden til forpligtelse på jobbet rummer dog to aspekter. Danskernes stærke følelse af, at de må have et arbejde, helt uanset om de har økonomisk behov for pengene eller har økonomisk udbytte af arbejdet, kan bunde i det, der er kaldt den protestantiske etik med dens strenge syn på arbejdspligt. Men det kan også bunde i en moderne, „post-materiel“ arbejdsorientering, hvor arbejdet er en kilde til eller arena for selvrealisering. Tilsvarende er der i dag to aspekter af følelsen af forpligtelse over for arbejdet: Villigheden til at arbejde hårdt og længe kan, i alt fald blandt danskere, næsten ikke nævnes, uden at man associerer til „work-life balance“, altså balancen mellem arbejdsliv og (først og fremmest) familieliv – et område, hvor normerne formentlig er temmelig stærke i dagens Danmark.

Vi starter med at se nærmere på denne „commitment“ til arbejde. Hvor stærk er den, og er der nogen forskel på denne følelse af pligt eller lyst til at arbejde mellem danskere og etniske minoriteter – herunder naturligvis ikke mindst de unge? Det fører imidlertid straks videre til spørgsmålet om, hvad man oplever som kendetegnende for et *godt* arbejde. Herfra er forbindelsen ikke lang til, hvad man via uddannelsen gerne vil stræbe imod – hvis man kan. Er det de samme faktorer, danskerne og de etniske minoriteter lægger vægt på, eller betoner indvandrerne og deres efterkommere delvist andre aspekter end danskerne? Og hvis de gør, skyldes det så primært, at de er indvandrere – eller skyldes det mere kulturbårne forskelle? Hvis det første er tilfældet, må vi forvente stor overensstemmelse på tværs af forskellige kulturer blandt de etniske minoriteter. Hvis kulturforskelle er forklaringen, må vi forvente stor variation mellem de enkelte indvandrergrupper. Endelig skal vi nedenfor undersøge forskellige erhvervsgruppers prestige blandt indvandrere og efterkommere. Dels fordi anseelse netop synes at være en særlig motivationsfaktor blandt indvandrere, dels fordi en sådan analyse kan sige noget om, i hvilken retning uddannelses-

ønskerne ideelt ville gå, hvis de unge havde mulighederne. Hvis ønskerne afviger fra mulighederne, kan det både pege på behovet for at forbedre mulighederne for at opnå det ønskede – og for at justere forventningerne bedre i forhold til de muligheder, der faktisk foreligger.

Pligt eller lyst til beskæftigelse – og til at ofre sig for jobbet

Vi har ikke rigtigt noget begreb på dansk, der dækker „commitment“, der både kan omfatte pligt og lyst, men vi skal netop belyse begge dele – både i forhold til det at være i beskæftigelse og i forhold til den ekstrainsats, man er villig til at yde på jobbet. Tabel 3.2. viser orienteringen til arbejde blandt danskere og de ni etniske minoriteter under ét – omfattende alle aldersgrupper, både de unge og forældregenerationen. Overordnet må man sige, at indvandrere og deres efterkommere har en temmelig „dansk“ arbejdsorientering. Sammenlignet med forskellene mellem de enkelte lande i Vesteuropa (Goul Andersen, 2008) er forskellene mellem etniske danskere og personer med andet oprindelsesland temmelig små.

Sat på spidsen har indvandrere og deres efterkommere en meget „protestantisk“ arbejdsetik. Men den er netop lidt mere „traditionel“ end danskernes. Opfattelsen af, at alle har en samfundspligt til at arbejde, er meget stærk og kan gøre det svært at forstå, at man i Danmark i 1970'erne talte om borgerløn. Hele 95 pct. af danskerne er enige i, at man har en pligt til at arbejde, hvis man kan. Blandt de etniske minoriteter er tallet imidlertid tilsvarende: 94 pct. Opgjort som opinionsbalancer (pct. enig minus pct. uenig), der for oversigtens skyld benyttes i tabeller nedenfor, er tallene hhv. +92 og +90. Det modsatte synspunkt – at folk kun bør arbejde, hvis de har lyst – vinder kun tilslutning hos 14 pct. af danskerne og 22 pct. af indvandrere.⁵

En klassisk sideeffekt af en streng arbejdsetik er en tendens til stigmatisering af dem, der ikke har arbejde. Det slår særlig kraftigt igennem blandt de etniske minoriteter. 70 pct. erklærer sig enige i, at „det er ydmygende at modtage penge, hvis man ikke har arbejdet for dem“, mens kun 23 pct. er uenige. Blandt de etniske danskere er synspunktet trods alt væsentligt mindre udbredt: 50 pct. er enige, men 45 pct. er uenige.

Et spørgsmål, der viser sig både at hænge sammen med den strenge etik og med den mere „moderne“ eller „postmaterielle“ oplevelse af, at arbejde er noget, man har behov for som en værdi i sig

Tabel 3.2. Orienteringen til arbejde blandt danskere og etniske minoriteter (alle).
Pct. vandret.

		Helt enig	Delvis enig	Hverken eller	Delvis uenig	Helt uenig	Enig minus uenig
Man har en pligt over for samfundet til at arbejde, hvis man kan	danskere	79	16	2	2	1	92
	anden opr.	82	12	2	2	2	90
Folk bør kun arbejde, hvis de har lyst	danskere	6	8	2	15	69	-70
	anden opr.	13	9	4	14	60	-52
Det er ydmygende at modtage penge, hvis man ikke har arbejdet for dem	danskere	27	23	5	18	27	5
	anden opr.	52	18	7	9	14	47
Man keder sig, når man ikke har et arbejde	danskere	48	21	5	11	15	43
	anden opr.	73	13	3	4	7	75
Jeg ville foretrække at have et arbejde, også selvom jeg ikke havde brug for pengene	danskere	63	24	3	5	5	77
	anden opr.	60	20	5	5	10	70
Arbejde er bare et middel til at tjene penge og intet andet	danskere	5	10	3	22	60	67
	anden opr.	11	13	6	20	50	46
Arbejde kommer først, også selvom det betyder mindre fritid	danskere	23	27	8	23	19	8
	anden opr.	42	23	9	13	13	39
Vigtigt at lære sine børn hårdt arbejde*)	danskere	10	29	42	14	5	20
	anden opr.	31	23	28	9	9	36
Familien er vigtigere end arbejde og uddannelse	danskere	54	25	9	7	5	67
	anden opr.	50	20	14	8	8	54
Kvinder med børn burde ikke arbejde, men blive hjemme og passe børnene	danskere	3	7	4	13	73	-76
	anden opr.	7	7	5	13	68	-67

Antal svarpersoner: Danskere min. 1.504. Andet oprindelsesland min. 3.149 (kun de ni lande indgår i analysen; vejede data, jf. afsnit 3.2).

*) svarkategorier på dette spm.: Skala 1-5, fra „absolut ikke vigtigt at lære“ til „absolut vigtigt at lære“. „Absolut vigtigt“ er i tabellen opført som „helt enig“, osv.

selv, er opfattelsen af, at „man keder sig, når man ikke har et arbejde“. Dette synspunkt erklærer 69 pct. af danskerne sig enige i, mens tallet for personer med oprindelse uden for Danmark er hele 86 pct. De grundlæggende arbejdsnormer synes altså at være meget stærke, både for danskerne og for indvandrere og efterkommere.

Når det kommer til den (i hvert fald *noget*) mere „postmaterielle“ eller „lystbetonede“ arbejdsorientering, er denne lidt stærkere blandt danskere end blandt indvandrere/efterkommere. Men sammenlignet med de store afvigelser allerede mellem de europæiske lande på netop dette spørgsmål (Svallfors et al., 2001; Hult & Svallfors, 2002) er forskellen mellem danskere og indvandrere alligevel

temmelig lille. Andelen, der „ville foretrække at have et arbejde, også selvom jeg ikke havde brug for pengene“, er hhv. 87 og 80 pct. Omvendt giver kun 15 pct. af danskerne udtryk for den klassiske lønarbejdermentalitet, at „arbejde er bare et middel til at tjene penge og intet andet“. Blandt indvandrere/efterkommere er andelen 24 pct.

På alle indikatorer for „organizational commitment“ – villighed til at arbejde meget, hårdt og/eller på bekostning af andre sider af tilværelsen – scorer indvandrere og efterkommere lidt højere end de etniske danskere. Kun 50 pct. af danskerne er enige i, at „arbejde kommer først, også selvom det betyder mindre fritid“ – blandt indvandrere og efterkommere er tallet 65 pct. enige og kun 26 pct. uenige. At lære sine børn hårdt arbejde anses ikke for den største af alle dyder, hverken blandt danskere eller hos indvandrere/efterkommere – men blandt de sidstnævnte er der dog 31 pct., der anser det for „absolut vigtigt at lære“ børnene hårdt arbejde, mod kun 10 pct. blandt danskerne.⁶ Det er velkendt, at familieværdierne gennemgående er stærkere – og mere traditionelle – blandt indvandrere. Det kan også påvirke arbejdsmarkedet. Det kunne være nærliggende at vente, at flere indvandrere/efterkommere end danskere ville svare bekræftende på spørgsmålet „familien er vigtigere end arbejde og uddannelse“. Men her er danskernes normer om balance mellem arbejds- og familieliv tydeligvis meget stærke: 79 pct. af danskerne er enige, kun 12 pct. uenige. Blandt de etniske minoriteter er tallene faktisk en kende lavere, hhv. 70 pct. og 16 pct.

Men ét er graden af „commitment“ i forhold til arbejdet, et andet er spørgsmålet om mere traditionelle kønsrollemønstre. Tidligere undersøgelser har således vist, at der blandt indvandrere/efterkommere er en væsentligt større tilslutning til, at mænd burde have første prioritet til et arbejde, hvis der ikke er arbejde til alle (Tænketa-
nken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark, 2007: 81). Undersøgelsen her tyder imidlertid på, at dette resultat ikke skal overfortolkes. Vi har stillet spørgsmålet „Kvinder med børn burde ikke arbejde, men blive hjemme og passe børnene“. Dette spørgsmål retter sig noget mere præcist mod problemstillingen end hypotetiske spørgsmål om førsteprioritet til ledige jobs. Selvom spørgsmålet i undersøgelsen her er formuleret blødt og uforpligtende med „burde“ – og ville have mobiliseret en høj andel af enige blandt danskerne for 3-4 årtier siden – bliver synspunktet overraskende massivt afvist blandt indvandrere og efterkommere. Kun 14 pct. er helt eller

delvist enige, mod 10 pct. blandt danskerne. I den forstand er der ikke megen rendyrket „husmodermentalitet“ at finde blandt indvandrerne (vi vender tilbage til aldersopdeling senere).

Alt i alt er forskellene mellem danskerne og de etniske minoriteter ikke særligt store, når det gælder orienteringen til arbejde. Indvandrere og efterkommere er – set under ét – faktisk påfaldende „danske“ netop på de punkter, hvor danskerne skiller sig ud fra andre europæere. Protestantisk eller ej – så er arbejdsetikken streng, også blandt indvandrere. Selvom de jobmuligheder, der står åbne for indvandrere, ofte vil være mindre attraktive end dem, der bydes danskere, er der ikke engang den store forskel i synet på, at arbejdet er en værdi i sig selv. Derfor vil også langt de fleste indvandrere og efterkommere foretrække at arbejde, helt uafhængigt af behovet for pengene – den holdning, hvor danskerne mest markant skiller sig ud fra andre nationaliteter. Generelt tegnes et billede af lidt mere traditionelle arbejdsværdier, bl.a. med større vægt på hårdt arbejde og prioritering af arbejde frem for fritid. Selvom familieværdier gennemsnitligt er lidt mere traditionelle blandt indvandrere/efterkommere end blandt andre danskere, så ser det også ud til, at arbejdsværdierne vinder her; i hvert fald synes tilslutningen til at opretholde en traditionel arbejdsdeling i familien med ude- og

hjemmearbejde i dag helt forsvundet (der er dog stadig kønsforskelle. Se næste kapitel). Hvordan belastningerne så i praksis fordeles i familierne i det daglige, er et andet spørgsmål – som det er det for borgere med rent danske rødder.

Det er dog langt fra sikkert, at dette billede er ens for alle indvandrergupper. Derfor skal vi i det følgende se nærmere på de enkelte grupper. Dernæst skal vi se på forskellen mellem indvandrere og efterkommere – eller mere præcist mellem de unge og forældregenerationen. Og endelig skal vi for udvalgte spørgsmål se nærmere på holdningerne blandt mænd og kvinder.

De enkelte etniske grupper

Indvandrere og efterkommere i Danmark er en meget broget flok, der er rundet af vidt forskellige kulturer. På den baggrund må forskellene mellem de enkelte etniske grupper karakteriseres som påfaldende små (vist i bilagstabel 3.1.). Synet på arbejde som en pligt bifaldes næsten enstemmigt i alle etniske grupper, stort set som hos danskerne. På spørgsmålet om, at „folk kun bør arbejde, hvis de har lyst“, er svarfordelingen også næsten lige skæv for alle grupper – men knap så markant som hos danskerne. Alle indvandrergupper finder det markant mere ydmygende end danskerne at modtage penge uden arbejde – iranere og pakistanere, der er de to ydergrupper blandt de etniske minoriteter, ligger begge ganske langt fra danskerne. Alle etniske grupper finder det også mere kedsommeligt end danskerne at være uden arbejde; her er der så godt som ingen indbyrdes forskel.

Alle grupper af indvandrere/efterkommere er lidt mere tilbøjelige end danskerne til at se arbejde som et middel til at tjene penge, og alle grupper ligger lidt lavere end danskerne, når det gælder synet på at arbejde, uanset om man har brug for pengene. Men forskellene er gennemgående små, og set i lyset af, hvor meget danskerne her skiller sig ud internationalt, må man sige, at alle etniske grupper udviser et påfaldende „dansk“ svarmønster. Forskellene er heller ikke store, når det gælder synet på at lade arbejde komme forud for fritid eller familie, eller i synet på at lære sine børn hårdt arbejde. Her går afvigelsen blot i modsat retning: Hos alle grupper er arbejdsnormerne her en kende stærkere end hos danskerne – der til gengæld ikke hører til de mest arbejdsivrige, når det kommer til afvejning mod familie og fritid.

Lidt større er de etniske forskelle i synet på kvinders arbejde, hvor personer af pakistansk eller somalisk oprindelse skiller sig en

smule ud – men også hos disse etniske grupper afviser et overvældende flertal, at kvinder burde blive hjemme og passe børnene.

Man kunne næsten frygte, at de små variationer var udtryk for en selvselektion af personer med særligt „danske“ værdier hos dem, der har medvirket i undersøgelsen (f.eks. kunne sprogkundskaber og mangel på samme medvirke hertil). Eller man kunne forestille sig, at spørgeskemaet ikke fungerede, så folk blot svarede enig. Derfor er det betryggende, at eks-jugoslaverne på spørgsmålet om mødres arbejde som forventet ligger fuldstændigt på linje med danskerne. Endvidere viser bilagstabel 3.1. et efterfølgende spørgsmål fra samme spørgsmålsbatteri, som dokumenterer, at spørgeskemaet faktisk viser store forskelle, når de findes. Vi stillede således spørgsmålet: „Muslimske kvinder bør helst gå med tørklæde“. Det måske lidt nærgående spørgsmål blev primært medtaget for at undersøge, hvorledes en traditionel holdning påvirker synet på uddannelse og arbejde, men kan i nærværende sammenhæng tjene til at validere svarene – altså at man ikke bare svarer tilfældigt eller svarer det, man tror, danskerne gerne vil høre. Danskerne er nemlig kendetegnet ved et massivt negativt syn på tørklædet⁷, som næppe kan være svarpersonerne ubekendt. Denne stærkt negative holdning deles af herværende personer af iransk oprindelse, og man finder også en – dog mindre udtalt – negativ holdning hos personer med oprindelse i Eks-Jugoslavien, hvor de i mange tilfælde muslimske bosniere vejer tungt. Også et ret stort flertal af svarpersoner med Tyrkiet som oprindelsesland afviser synspunktet, mens personer af pakistansk eller irakisk oprindelse er delt mere lige over. Endelig finder man et flertal til støtte for tørklædet blandt personer af palæstinensisk baggrund (formel status som libanesere og i enkelte tilfælde statsløse), samt et massivt flertal af enige blandt personer af somalisk oprindelse. Disse tal viser, at der faktisk er meget betydelige kulturforskelle mellem de enkelte etniske grupper, og at de også kan opfanges af spørgeskemaet. Det øger til gengæld tiltroen til, at arbejdsorienteringen er stærk – og ganske „dansk“, men lidt mere traditionel – for alle de grupper, vi her har set på.

Indvandrere og efterkommere – unge og forældregenerationen

Det vil også være interessant at se, om vi kan genfinde mønstret fra den omtalte canadiske undersøgelse, hvor forskellen i arbejdsorientering mellem indvandrere og canadiere var særlig udtalt blandt de ældre, men stærkt aftagende hos de yngre. Dette er belyst i ta-

bel 3.3. Tallene bekræfter også i dansk sammenhæng langt hen ad vejen tendensen til, at de midaldrende og ældre indvandrere har en særlig stærk arbejdsorientering. Det synes således mere at være barrierer og manglende ressourcer, der kan begrunde den begrænsede succes på arbejdsmarkedet og ikke en utilstrækkelig orientering mod beskæftigelse. Ganske mange arbejder faktisk også uden at have det store økonomiske udbytte af det, jf. Tranæs (2005).

Tabel 3.3. *Orienteringen til arbejde blandt etniske minoriteter og danskere, hhv. 15-24-årige og forældregenerationen (35 år og derover). Opinionsbalancer: Pct. enig minus pct. uenig.*

	15-24 år		35 år +	
	Dansk	Andet	Dansk	Andet
Man har en pligt over for samfundet til at arbejde, hvis man kan	89	88	94	93
Folk bør kun arbejde, hvis de har lyst	-52	-52	-80	-50
Det er ydmygende at modtage penge, hvis man ikke har arbejdet for dem	31	43	-19	53
Man keder sig, når man ikke har et arbejde	64	73	23	77
Jeg ville foretrække at have et arbejde, også selvom jeg ikke havde brug for pengene	81	64	72	70
Arbejde er bare et middel til at tjene penge og intet andet	-60	-46	-72	-44
Arbejde kommer først, også selvom det betyder mindre fritid	9	30	11	58
Vigtigt at lære sine børn hårdt arbejde*)	33	35	8	38
Familien er vigtigere end arbejde og uddannelse	68	52	65	60
Kvinder med børn burde ikke arbejde, men blive hjemme og passe børnene	-79	-71	-72	-62
Muslimske kvinder bør helst gå med tørklæde	-62	-23	-78	-22
Antal svarpersoner	587	1854	749	1000

*) svarkategorier: Skala 1-5, fra „absolut ikke vigtigt at lære“ til „absolut vigtigt at lære“. „Absolut vigtigt“ er i tabellen opført som „helt enig“, osv.

Når det gælder synet på arbejde som en pligt, er der hverken etniske eller aldersmæssige forskelle. Derimod er der blandt danskere over 35 en noget stærkere afvisning af, at man kun bør arbejde, når man har lyst, sammenlignet med de øvrige grupper. At det skulle være en ydmygelse at modtage penge uden at have arbejdet for dem, afvises af et flertal af danskerne over 35; her er der tydeligvis sket et generationsmæssigt værdiskifte blandt danskerne. Blandt personer med anden oprindelse er „skammen“ derimod størst hos de ældre, dvs. der er en meget radikal forskel i holdninger mellem

danskere og indvandrere i aldersgrupperne over 35 år (opinionsbalancer på hhv. -19 og +53). Blandt de unge er forskellen begrænset, selvom man også her finder den største perception af ydmygelse blandt indvandrere/efterkommere. Ganske samme mønster finder man, når det gælder kedsomhed. Uanset etnisk herkomst finder de unge en situation uden arbejde kedsommelig. Det gør indvandrere over 35 også, mens danskere over 35 ikke i nær samme grad ser kedsomhed som en belastning. Igen er det altså i forældregenerationen, vi finder den store forskel.

Både blandt unge og ældre er indvandrere og efterkommere lidt mere tilbøjelige til at se arbejde som et middel til at tjene penge, men forskellen er størst blandt de ældre. Synet på at arbejde uanset behov for pengene adskiller sig derimod mindst blandt de ældre.

At prioritere arbejde højere end fritid er mere udtalt for de etniske minoriteter uanset alder, men igen er den etniske forskel særlig udtalt i aldersgruppen over 35 – altså i forældregenerationen. Det samme gælder synet på at lære børn hårdt arbejde, hvor der er en etnisk forskel i aldersgruppen over 35, men ikke blandt de unge. Derimod er der måske en svag tendens til, at de unge indvandrere er mest tilbøjelige til at ville prioritere arbejde over familien.

For fuldstændighedens skyld er også medtaget spørgsmålet om, at kvinder burde blive hjemme og passe børnene. Dette synspunkt finder ikke støtte nogetsteds, heller ikke blandt etniske minoriteter over 35 år, selvom det er denne gruppe, der har den største støtte til synspunktet. Som opinionsbalancen på -62 viser, er der dog tale om en overvældende afvisning, også for denne aldersgruppe – og en nærmere etnisk opdeling (ikke vist) dokumenterer i øvrigt, at afvisningen gør sig gældende for *samtlig*e etniske grupper, også dem, hvor kvindernes beskæftigelsesfrekvens er meget lav. Det kan tilføjes, at dette faktisk stemmer ret godt overens med erfaringer fra kvalitative interviews (Breidahl, 2007). Endelig har vi som kontrol medtaget tørklædespørgsmålet. Det viser, at de unge danskere er mindre negative over for tørklæder end de ældre – men det viser også, at de unge indvandrere ikke på dette punkt er blevet mere „danske“ end deres forældre. Det er bemærkelsesværdigt, at vi finder en høj grad af lighed mellem danskere og indvandrere/efterkommere, når det gælder orientering til arbejde, samtidig med at kulturelle forskelle består. Det sidste synes mao. ikke at udelukke det første, og der er ikke blandt indvandrere nævneværdig sammenhæng mellem „tørklædespørgsmålet“ og svarene på de øvrige spørgsmål.

Tabel 3.4. Orienteringen til arbejde blandt etniske minoriteter og danskere, hhv. 15-24-årige og forældregenerationen (35 år og derover). Opdelt på køn. Opinionsbalancer: Pct. enig minus pct. uenig.

	15-24 år				35 år +			
	Mænd		Kvinder		Mænd		Kvinder	
	Dansk	Andet	Dansk	Andet	Dansk	Andet	Dansk	Andet
Man har en pligt over for samfundet til at arbejde, hvis man kan	88	88	90	89	87	96	92	91
Folk bør kun arbejde, hvis de har lyst	-45	-48	-61	-56	-80	-54	-81	-47
Det er ydmygende at modtage penge, hvis man ikke har arbejdet for dem	36	46	27	41	-18	50	-20	56
Man keder sig, når man ikke har et arbejde	66	74	63	73	35	77	11	76
Jeg ville foretrække at have et arbejde, også selvom jeg ikke havde brug for pengene	76	60	86	67	73	69	71	70
Arbejde er bare et middel til at tjene penge og intet andet	-59	-37	-60	-54	-71	-45	-72	-43
Arbejde kommer først, også selvom det betyder mindre fritid	19	29	-2	31	15	63	7	52
Vigtigt at lære sine børn hårdt arbejde*)	38	29	28	41	10	29	5	47
Familien er vigtigere end arbejde og uddannelse	64	59	71	45	72	58	58	61
Kvinder med børn burde ikke arbejde, men blive hjemme og passe børnene	-71	-59	-87	-82	-79	-59	-66	-63
Muslimske kvinder bør helst gå med tørklæde	-61	-15	-63	-30	-82	-23	-75	-22
Antal svarpersoner	309	895	278	952	363	501	386	492

*) svarkategorier: Skala 1-5, fra „absolut ikke vigtigt at lære“ til „absolut vigtigt at lære“. „Absolut vigtigt“ er i tabellen opført som „helt enig“, osv.

Endelig har vi også foretaget en opdeling på køn, både for de unge og for forældregenerationen, jf. tabel 3.4. Dels er det interessant, om unge kvinder fra de etniske minoriteter har samme orientering til arbejde som unge danske kvinder, dels kunne man forestille sig, at forældregenerationens indvandrerkvinder i visse henseender ville skille sig ud med en svagere arbejdsorientering (i hvert fald orientering mod lønarbejde). Det sidste er dog ikke tilfældet. Kønsforskellene er gennemgående små, både blandt unge og i forældregenerationen. Interessant nok er indvandrerkvinder i forældregenerationen den gruppe, der er mest tilbøjelig til at opfatte det som ydmygende

at modtage offentlig hjælp, og indvandrerkvinder og -mænd over 35 år ligger begge i top, når det gælder opfattelsen af, at man keder sig uden arbejde. Her er det tværtimod *danske* kvinder over 35 år, der skiller sig ud. Indvandrerkvinder over 35 er også de mest tilbøjelige til at opdrage børn til hårdt arbejde, og de er stærkt afvisende over for synspunktet, at kvinder burde blive hjemme og passe børnene. I det hele taget skiller indvandrerkvinder over 35 år sig mindst lige så meget ud med en stærk arbejdsorientering som de mandlige indvandrere over 35 – og derved adskiller de sig faktisk i en række tilfælde mere fra deres danske medsøstre, end de mandlige indvandrere gør fra de danske mænd.⁸ Blandt de unge er forskellene stort set de samme for kvinder og mænd – arbejdsorienteringen er således stærk også for de unge kvinder med anden etnisk oprindelse end dansk. Blandt andet adskiller de sig ret tydeligt fra de unge danske kvinder, når det gælder spørgsmålet om, i hvor høj grad arbejdet må gå ud over familien.

Hvad lægges der vægt på ved arbejdet?

Ét er følelsen af forpligtelse til arbejde, et andet er spørgsmålet om, hvad man oplever som kendetegnende for et *godt* arbejde. Herfra

er forbindelsen ikke lang til, hvad man via uddannelsen gerne vil stræbe imod – hvis man kan. Er det de samme faktorer, danskerne og de etniske minoriteter lægger vægt på, eller betoner indvandrerne og deres efterkommere delvist andre aspekter end danskerne? Og hvis de gør, skyldes det så kulturbårne forskelle – eller skyldes det, at de er indvandrere? Hvis kulturen er forklaringen, må vi forvente stor variation mellem forskellige indvandrergrupper, der jo kommer fra meget forskellig kulturel baggrund. Hvis det er status som indvandrer, der er drivkraften, må vi forvente ret stor lighed mellem kulturelt forskellige indvandrergrupper.

Derfor har vi spurgt, hvor vigtige forskellige aspekter er ved et arbejde, jf. tabel 3.5. For det første kan man lægge vægt på det, man kunne kalde de „traditionelle“ lønarbejder-værdier fra industrisamfundets tid: Høj løn, tryghed i ansættelsen og et arbejde, der ikke er for krævende. Her skiller de etniske minoriteter sig – set under ét – ret tydeligt ud: Disse aspekter sættes højere blandt indvandrere og efterkommere end blandt danskerne. At lønnen er høj, er ikke en særlig vigtig prioritering blandt danskerne. Kun 9 pct. regner det som „meget vigtigt“ – men i alt er der dog 58 pct., der ser lønnen som vigtig. Blandt indvandrere og efterkommere er der 31 pct., der ser lønnen som „meget vigtig“, og i alt 78 pct. ser lønnen som vigtig. Tryghed i ansættelsen er derimod et værdsat gode både for danskere og indvandrere, med en tendens til, at lidt flere indvandrere vurderer trygheden som „meget vigtig“. At arbejdet er nemt og ikke for krævende, er nærmest en negativ parameter for danskerne: Kun 3 pct. nævner det som „meget vigtigt“ og i alt 17 pct. som vigtigt. Blandt indvandrere og efterkommere regner 15 pct. det for meget vigtigt, og 45 pct. nævner det i alt som vigtigt. Referencerammen for besvarelserne er måske forskellig mht., om der tænkes på fysisk eller psykisk krævende arbejde – men rutinearbejde er tydeligvis ikke i høj kurs i danskernes syn på arbejde. Det vurderes mere positivt blandt indvandrere og efterkommere.

Når de etniske minoriteter lægger større vægt på høj løn, er det nok ikke et spørgsmål om en stærk lønarbejdermentalitet. Det hænger utvivlsomt også sammen med, at arbejde er en kilde til at opnå anseelse og respekt. Respekten for, at man forsørger sig selv, vurderes ret højt både blandt danskere og indvandrere. Men blandt indvandrere og efterkommere er „et arbejde, der giver anseelse i samfundet“, i langt højere grad en eftertragtet egenskab: kun 7 pct. af danskerne anfører dette som meget vigtigt, mod 31 pct. blandt ind-

vandrere og efterkommere. Og i alt nævner kun 37 pct. af danskerne anseelse som vigtigt, mod 74 pct., altså dobbelt så mange, blandt indvandrere. Muligheden for at blive forfremmet vejer ligeledes en hel del tungere blandt indvandrere og efterkommere (42 pct. meget vigtigt) end blandt danskere (19 pct.). Også når det gælder muligheden for at blive forfremmet, kan referencerammen måske i nogen grad være forskellig, så danskerne i højere grad tænker på topposter.

Men der er et utvetydigt ønske blandt indvandrere og efterkommere om at opnå højere anseelse og respekt via arbejdet. Et ønske om social opstigning og højere prestige, som forekommer meget forståeligt. Om det også har særlige kulturelle undertoner, kan undersøges ved at sammenligne forskellige indvandrergrupper, der som bekendt ofte befinder sig kulturelt særdeles langt fra hinanden. Blandt danskere er selv-realisering via arbejdet en stærkere værdi. Der er næsten konsensus om, at muligheden for at udfolde sine evner i arbejdet, er vigtigt – og 67 pct. af danskerne anfører det som „meget vigtigt“. Det overgås kun af „gode kolleger“. Også blandt indvandrere og efterkommere anses udfoldelse af evner dog som meget vigtigt, men tryghed i ansættelsen kommer højere, og anseelse/forfremmelse rangerer næsten lige så højt. Ønsket om selvbestemmelse i arbejdet ligger noget lavere, men også dette aspekt er mest værdsat blandt danskerne.

Tabel 3.5. Opfattelsen af vigtige aspekter ved arbejdet blandt danskere og etniske minoriteter. Pct.

Når man har et arbejde, hvor vigtigt er det, at ...	Andel meget vigtigt		Vigtigt i alt	
	Danskere	Anden opr.	Danskere	Anden opr.
Lønnen er høj?	9	31	58	78
Der er en høj grad af tryghed i ansættelsen?	48	61	88	90
Arbejdet er nemt (og ikke for krævende)?	3	15	17	45
Andre har respekt for at man forsørger sig selv?	45	43	70	82
Der er gode muligheder for at blive forfremmet?	19	42	61	82
Det er et arbejde, der giver anseelse i samfundet?	7	31	37	74
At arbejdet giver mulighed for at udfolde sine evner?	67	53	97	91
At man selv kan bestemme over sit arbejdsområde?	33	31	82	72
At man har gode kolleger/arbejdskammerater?	85	82	99	98
At man føler, at man kan udrette noget nyttigt for samfundet?	40	46	86	86

Endelig er der de sociale aspekter (gode kolleger), der ligger helt i top blandt arbejdsværdierne både hos danskere og indvandrere/efterkommere, samt ønsket om at udrette noget samfundsnyttigt, der også ligger relativt højt hos begge grupper. Alt i alt bør det understreges, at der ikke er tale om to helt forskellige verdener, når det gælder vurderingen af, hvad der kendetegner et godt arbejde. De „post-materielle“ begrundelser med vægt på selvrealisering står noget stærkere blandt danskerne, mens de traditionelle materielle begrundelser står noget stærkere blandt indvandrere og efterkommere. Det er ikke overraskende og svarer nogenlunde til statusforskelle i det danske samfund. Det gælder derimod ikke i nær samme grad synet på arbejde som kilde til anseelse, respekt og social opstigning. Her er der en meget markant forskel mellem danskere og indvandrere/efterkommere. Det er fuldt forståeligt – og ud fra mange synspunkter formentlig ønskværdigt – at disse aspekter vejer tungt. Men det er under alle omstændigheder et påfaldende træk, som det er vigtigt at være opmærksom på.

Vægt på anseelse: Kulturfænomen eller indvandrerfænomen?

Spørgsmålet er så, om vægten på anseelse primært er et fænomen, der knytter sig til bestemte kulturer blandt indvandrere, eller om det mere er et fænomen, der knytter sig til selve det at være indvandrer. Det kan besvares ved at opdele indvandrere efter oprindelseslandet. Hvis fænomenet gør sig gældende blandt alle grupper, må det tilskrives deres status som indvandrere. Omvendt kan man også forestille sig, at det er knyttet til bestemte indvandrergruppers kultur, der f.eks. vurderer ære højt. I så fald må vægten på anseelse være begrænset til disse grupper.

Resultaterne vist i bilagstabel 3.2. giver et temmelig entydigt svar. Der er ikke ret store forskelle fra den ene etniske gruppe til den anden, og de ligger alle markant over danskerne – fra eks-jugoslaverne til somalierne. Eneste gruppe, der afviger en smule, er vietnameserne, men også de afviger klart fra danskerne. Det synes altså først og fremmest at være et indvandrerfænomen og ikke et kulturfænomen, at man lægger stor vægt på anseelse og mulighed for opstigning via arbejdet. Sådan set en meget naturlig orientering for grupper, der kommer til landet uden mange ressourcer, men med håb om at skabe sig en god tilværelse i et nyt land.⁹

Også høj løn sættes relativt højt for alle etniske grupper, sammenlignet med danskerne, mens tryghed i ansættelsen rangerer

lige over danskerne. Derimod er der ret store forskelle i vurderingen af, hvorvidt et nemt, ikke krævende arbejde er attråværdigt. For iranerne og vietnameserne er dette bestemt ikke eftertragtellesværdigt (9 pct. ser det som meget vigtigt – mod 3 pct. blandt danskerne). Derimod kan det friste en noget højere andel af somalierne (21 pct.) samt til dels tyrkerne (19 pct.). For de øvrige spørgsmål er der ikke påfaldende afvigelser mellem grupperne.

Unge og forældregenerationen

Spørgsmålet er så, i hvor høj grad disse forskelle også gør sig gældende blandt de unge. Det er belyst i tabel 3.6., og svaret er ganske entydigt. Forskellene findes også blandt de unge, men de er kun rundt regnet halvt så store som i forældregenerationen. Høj løn, karrieremuligheder og anseelse vejer også tungere blandt unge med oprindelse i et andet land, end de gør blandt danskere. Derimod har et „nemt“ arbejde ikke megen appel til de unge, sammenlignet med forældregenerationen af indvandrere. På de øvrige spørgsmål er der ikke store afvigelser, men det kan bl.a. konstateres, at muligheden for selv at bestemme sættes højere blandt de etniske unge end blandt de danske. Der er dog forskellige måder at realisere det på: det hænger måske sammen med, at de etniske unge i højere grad end de danske unge håber at kunne nedsætte sig som selvstændigt erhvervsdrivende.

Tabel 3.6. Opfattelsen af vigtige aspekter ved arbejdet blandt danskere og etniske minoriteter. Andel meget vigtigt. Pct.

Når man har et arbejde, hvor vigtigt er det, at ...	15-24 år		35 år +	
	Danskere	Anden opr.	Danskere	Anden opr.
Lønnen er høj?	11	30	8	34
Der er en høj grad af tryghed i ansættelsen?	55	61	43	61
Arbejdet er nemt (og ikke for krævende)?	3	12	2	20
Andre har respekt for at man forsørger sig selv?	26	40	23	49
Der er gode muligheder for at blive forfremmet?	24	42	15	43
Det er et arbejde, der giver anseelse i samfundet?	7	26	8	39
At arbejdet giver mulighed for at udfolde sine evner?	67	55	67	50
At man selv kan bestemme over sit arbejdsområde?	22	27	42	34
At man har gode kolleger/arbejdskammerater?	85	82	84	81
At man føler, at man kan udrette noget nyttigt for samfundet?	40	46	41	45

Sammenfatning

At indvandrere i højere grad end danskerne må sigte mod traditionelle lønarbejderjobs og i højere grad værdsætter de traditionelle værdier herved såsom høj løn, tryk ansættelse og nemt arbejde, kan ikke undre. Den anden afvigelse er derimod bemærkelsesværdig – nemlig at anseelsesfaktoren betyder langt mere for indvandrere end for danskere, også blandt de unge. Det tyder i hvert fald på, at ambitionerne og ønskerne om social mobilitet er høje, og det afspejler sig også i synet på uddannelse, jf. herom nedenfor. Først skal vi dog følge op på ovenstående ved at undersøge forskellige erhvervsgrubbers prestige – og herunder om prestigehierarkiet er det samme blandt de etniske minoriteter, som det er blandt danskerne.

Erhvervsprestige

Selvom strukturen i de forskellige erhvervs prestige er nogenlunde ensartet, er der alligevel nogle iøjnefaldende forskelle mellem

Tabel 3.7. Erhvervsprestige for udvalgte erhverv blandt danskere og etniske minoriteter. Gennemsnit på skala 0-10.

	Dansk opr.	Anden opr.	Forskel
Pædagog	6,92	6,97	+0,05
Skolelærer	7,52	7,83	+0,31
Sygeplejerske	8,11	8,13	+0,02
Bankfunktionær	7,21	7,77	+0,56
Murer	7,01	6,66	-0,35
Tømrer	7,06	6,49	-0,57
Mekaniker	6,88	6,70	-0,18
Læge	8,90	9,29	+0,39
Arkitekt	7,46	8,30	+0,84
Jurist	7,93	8,36	+0,43
Økonom	7,61	8,18	+0,57
Ingeniør	7,96	8,61	+0,65
Dyrlæge	7,81	7,55	-0,26
"En uddannelse som håndværker fortjener i mine øjne lige så meget respekt som en uddannelse på universitetet" (opinionsbalance enig minus uenig)	89	56	-33
Antal svarpersoner (min.)	1.487	3.122	

Sp. „På en skala fra 0 til 10, hvor 0 betyder meget lav anseelse, og 10 betyder meget høj anseelse, hvor stor anseelse har så erhvervet som pædagog/osv. i dine øjne?“.

danskernes og indvandreres/efterkommeres vurderinger, jf. tabel 3.7. Det gælder specielt synet på akademikere og faglærte arbejdere. Faglærte arbejdere, specielt bygningsarbejdere, har lavere prestige blandt indvandrere end blandt danskere. Det gælder således navnlig tømrere og murere, mindre udtalt mekanikere. Bortset fra disse har næsten alle erhverv lidt højere prestige blandt indvandrere end blandt danskere. For de store grupper af offentligt ansatte, der er medtaget – pædagoger, skolelærere og sygeplejersker – er forskellen dog ret forsvindende. Derimod vurderes bankfunktionærer en del højere blandt indvandrere og efterkommere. Og navnlig er der betydelige forskelle for alle akademikere – på nær dyrlæger.

Således er der ikke særlig stor forskel på, hvorledes de danske svarpersoner vurderer hhv. en tømrer og en arkitekt – hhv. 7,06 og 7,46 i gennemsnit på en skala fra 0 til 10. Men blandt indvandrere/efterkommere er tallene hhv. 6,49 og 8,30, altså en betydelig forskel. Vi har også bedt svarpersonerne om at tage stilling til en påstand om, at en håndværkeruddannelse fortjener lige så stor respekt som en uddannelse på universitetet. Det er der stort set konsensus om blandt danskerne – kun et par procent er uenige. Det skal understreges, at det store flertal af indvandrere også er enige, men her er der dog 19 pct. uenige. Det resulterer i en opinionsbalance (enig minus uenig) på 89 blandt danskere, men 56 blandt indvandrere/efterkommere.

Det ville være nærliggende at forestille sig, at denne forskel var kulturbestemt, således at bygningsarbejde i nogle lande regnes som lavstatusarbejde. I givet fald skulle det vise sig ved, at der ville være karakteristiske forskelle mellem de enkelte indvandrergrupper. Som bilagstabel 3.3. viser, er dette imidlertid *ikke* tilfældet. Der ses enkelte forskelle: F.eks. er vietnameserne generelt lidt tilbageholdende med at tildele erhvervene høj prestige, så deres vurderinger af akademikere og offentligt ansatte ligger nogenlunde på niveau med danskernes. Andre er tilbøjelige til at tillægge næsten *alle* grupper med en vis boglig uddannelse temmelig høj prestige. Men hos alle grupper ligger vurderingen af bygningsarbejderne lavere end hos danskerne, og hos så godt som alle grupper vurderes akademikerne højere.¹⁰

Kulturhypotesen synes altså at kunne afvises. Måske med den tilføjelse, at det kan være *danskerne*, der er specielle. Vi har ikke komparative data, men Danmark hører til de (primært germanske) lande, der har en stærk *Facharbeitertradition* og en dermed forbundet

relativt høj prestige for faglærte arbejdere, så hypotesen om danskeres særtræk er langt fra usandsynlig. Under alle omstændigheder kan tendensen til at vurdere akademiske uddannelser højt være en første indikator på, at indvandrere og efterkommere ser uddannelse som attraktivt og efterstræbelsesværdigt. Men navnlig på kort sigt kan det være et problem, hvis de uddannelsesmuligheder, som måske er mest nærliggende for navnlig en stor del af de mandlige efterkommere, ikke vurderes særlig højt. I givet fald kunne der måske være behov for at søge at styrke disse uddannelsers prestige.

Det er dog holdningerne blandt de unge, der må påkalde sig særlig interesse. Derfor har vi i tabel 3.8. opdelt svarpersonerne efter alder. Tabellen afslører, at der måske er hele to problemer med prestige for de faglærte uddannelser. Det ene er, at forskellen mellem danskerne og indvandrere/efterkommere også genfindes blandt unge – blot knap så markant. Men det andet påfaldende træk er, at der er en ganske dramatisk generationsforskel i prestige-vurderingen for de faglærte uddannelser, både blandt etniske minoriteter og blandt danskere. Hos danskere over 35 rangerer murere og tømrere ganske nydeligt med en gennemsnitlig prestige-score omkring 7,50, men blandt de 15-24-årige er tallene helt nede på 6,40-6,50. Blandt indvandrere/efterkommere finder man en lignende generationsfor-

skel. Også sygeplejersker, skolelærere og navnlig pædagoger er det gået tilbage for, både blandt indvandrere/efterkommere og danskere.

Vi skal ikke her søge at opstille forklaringer, men uanset om det er skriverier om problemer med uddannelserne, eller det er tendenser til, at „uddannelse“ i den offentlige debat bliver lig med akademisk uddannelse – eller det er noget helt tredje – så er nedvurderingen af de ikke-akademiske uddannelser tilsyneladende en tendens. Det kan således se ud til, at indvandreres vurderinger blot er toppen af et større samfundsproblem.

Tabel 3.8. Erhvervsprestige blandt danskere og indvandrere/efterkommere, opdelt efter alder. Gennemsnit på skala 0-10.

	15-24 år		35 år +	
	Dansk	Andet	Dansk	Andet
Pædagog	6,63	6,64	7,15	7,50
Skolelærer	7,34	7,61	7,64	8,16
Sygeplejerske	7,98	8,02	8,22	8,38
Bankfunktionær	7,21	7,83	7,28	7,79
Murer	6,43	6,32	7,49	7,29
Tømrer	6,51	6,16	7,52	7,11
Mekaniker	6,40	6,36	7,30	7,33
Læge	9,04	9,41	8,77	9,07
Arkitekt	7,42	8,31	7,57	8,33
Jurist	7,91	8,37	7,97	8,37
Økonom	7,47	8,11	7,76	8,34
Ingeniør	7,95	8,66	8,01	8,56
Dyrlæge	7,55	7,32	8,03	8,02
Håndværkerudd. respekt som udd. på universitetet (opinionsbalance)	80	59	96	51

Konklusion

Alt i alt er orienteringen til arbejde både blandt indvandrere og efterkommere på mange måder faktisk meget „dansk“, men måske knap så „moderne“. Ligesom hos danskerne er arbejdsetikken ganske streng; for danskerne synes den i øvrigt at være blevet mere streng, hvilket afspejler sig i en ganske markant generationsforskel i synet på pligten til at arbejde. Ligesom hos danskerne finder man en ualmindelig høj følelse af, at man må eller bør arbejde uanset det økonomiske behov eller udkomme, men denne „employment commitment“ er knap så udtalt og tilsyneladende knap så lystbetonet blandt indvandrere og efterkommere. Uanset om det måske ikke

kun er lysten, men også pligten, der driver værket, finder vi en højere grad af „organizational commitment“ – villighed til at ofre sig for arbejdet og tilsidesætte andre behov (fritid, familie) til fordel for virksomheden – blandt indvandrere og efterkommere. Det sidste er danskerne ikke specielt mere indstillet på, sammenlignet med andre landes befolkninger. Danskerne er heller ikke så indstillet på at opdrage børnene til hårdt arbejde, som indvandrere/efterkommere er.

Indvandrere/efterkommere er lidt mere optaget af en høj løn end danskerne. Det skyldes næppe en traditionel lønarbejderbevidsthed, men afspejler mere, at indvandrere og efterkommere har et incitament, som danskerne ikke i samme grad har. Det er anseelse, både i familien og i samfundet. Det gennemsyrrer lidt hele orienteringen til arbejde – og uddannelse, som vi nedenfor skal se. Det er her, man finder den mest markante forskel, når det gælder vurderingen af, hvad der er vigtigt ved et arbejde. Og det er en tendens, der gennemsyrrer alle etniske minoriteter, hvorfor det primært synes knyttet til status som indvandrere og ikke til nogen bestemt kultur.

Det har også den betydning, at de jobs, der kræver en høj uddannelse, har en høj prestige – igen blandt alle indvandrergrupper med en enkelt delvis undtagelse. Til gengæld finder man imidlertid en forholdsvis lav prestige for faglærte jobs, som traditionelt har haft en temmelig høj prestige i Danmark. I den forbindelse kan det samtidig konstateres, at der er et generelt fald i prestige for de faglærte jobs, ikke alene blandt indvandrere/efterkommere i den unge generation, men i særdeleshed blandt unge danskere.

3.4. Orienteringen til uddannelse

Hovedtendenserne i de unges – og deres forældres – orientering til uddannelse ligger i mange henseender i forlængelse af, hvad vi allerede har set i forbindelse med orienteringen til arbejde. Vi ser i dette afsnit på bevidstheden om nødvendigheden af uddannelse og på opfattelserne af de forskellige grunde til at tage en uddannelse. I det følgende afsnit ser vi kort på de unges ressourcer, selvtillid og oplevelse af, hvordan det går.

Uddannelse som nødvendighed

At uddannelse er en nødvendighed og bliver det endnu mere fremover, har danskerne fået fortalt så mange gange, at de næsten kan

det udenad – og vel også så meget, at de i hvert fald *forsøger* at efterleve det. Alt andet lige kunne man godt forestille sig, dette kunne være en mere fremmed tankegang for en god del af de unge med anden etnisk herkomst – og for deres forældre. Det synes imidlertid ingenlunde at være tilfældet. Hvis vi ser på unge og forældregenerationen under ét, så synes indvandrere og deres efterkommere at være fuldt så bevidste om nødvendigheden af uddannelse som danskerne.

Som det fremgår af tabel 3.9., er der en række spørgsmål, som stort set alle svarer ja til eller nej til. At „fremtidens arbejdsmarked kræver, at man har en uddannelse“, er 88 pct. af danskerne og 86 pct. af indvandrerne/efterkommerne enige i. Næsten ingen svarer „uenig“. Tilsvarende er der næsten total afvisning af påstanden „det er spild af tid og penge at tage en længere uddannelse“. 76 pct. af danskerne og 71 pct. af indvandrerne/efterkommerne svarer endda „helt uenig“. Der er så stillet et lidt mere „listigt“ spørgsmål om, at „hvis man vil drive egen virksomhed eller forretning som selvstændig, behøver man ikke en uddannelse“. Her er der 33 pct. af danskerne, der erklærer sig helt eller delvist enig. Man kunne måske forvente, at referencerammen for indvandrere i højere grad kunne være døgnkiosken eller grønthandelen, og at det kunne få flere til at erklære sig enige. Men det er ikke tilfældet: Kun 29 pct. af indvandrere/efterkommerne svarer helt eller delvis enig, og 45 pct. svarer helt uenig – noget højere end de 36 pct. af danskerne, der svarer helt uenig.

Tabel 3.9. Orientering til uddannelse blandt danskere og etniske minoriteter (alle). Pct. vandret.

		Helt enig	Delvis enig	Hverken eller	Delvis uenig	Helt uenig	Enig minus uenig
Fremtidens arbejdsmarked kræver, at man har en uddannelse	danskere	65	23	3	5	4	76
	anden opr.	70	16	5	4	5	77
Man bliver værdsat i samfundet, når man har en uddannelse	danskere	48	33	6	7	6	68
	anden opr.	60	22	7	5	6	71
Det er spild af tid og penge at tage en længere uddannelse	danskere	4	6	3	11	76	-77
	anden opr.	6	6	5	12	71	-71
Hvis man vil drive egen virksomhed eller forretning som selvstændig, behøver man ikke en uddannelse	danskere	16	17	7	24	36	-27
	anden opr.	15	14	9	17	45	-33
En uddannelse som håndværker fortjener i mine øjne lige så meget respekt som en uddannelse på universitetet	danskere	83	10	2	2	3	88
	anden opr.	61	14	6	8	11	56

At man bliver værdsat i samfundet, når man har en uddannelse, er der også bred enighed om, både blandt danskere og indvandrere/efterkommere: Hhv. 81 og 82 pct. er helt eller delvist enige – og i overensstemmelse med opfattelsen af uddannelse og arbejde som kilde til anseelse, som blev påpeget ovenfor, er der 60 pct. helt enige blandt indvandrere/efterkommere, mod kun 48 pct. blandt danskerne. At det så ikke er helt ligegyldigt, hvilken uddannelse man tager, er allerede omtalt: 93 pct. af danskerne er enige i, at en uddannelse som håndværker fortjener lige så meget respekt som en universitetsuddannelse. Det synspunkt deles også af langt de fleste indvandrere/efterkommere, men her er andelen trods alt kun 75 pct., og andelen af uenige er 19 pct. mod kun 5 pct. blandt danskerne.

At uddannelse er vigtigt, er der således ingen mangel på bevidsthed om blandt indvandrere og efterkommere, snarere tværtimod. Spørgsmålet er, om det i lige så høj grad gælder forældregenerationen som de unge. På basis af den omtalte canadiske undersøgelse kunne man forvente, at uddannelsesorienteringen var trængt stærkere igennem blandt de unge end blandt deres forældre – og man kunne måske forestille sig, at dette kunne virke hæmmende, fordi forældrevejledningen synes at veje noget tungere blandt de unge af anden etnisk oprindelse end blandt danske unge.

Tabel 3.10. Syn på uddannelse blandt danskere og etniske minoriteter, opdelt efter alder. Opinionsbalancer (pct. enig minus pct. uenig).

	15-24 år		35 år +	
	Dansk	Andet	Dansk	Andet
Fremtidens arbejdsmarked kræver, at man har en uddannelse	73	75	85	81
Man bliver værdsat i samfundet, når man har en uddannelse	70	71	67	74
Det er spild af tid og penge at tage en længere uddannelse	-73	-73	-80	-68
Hvis man vil drive egen virksomhed eller forretning som selvstændig, behøver man ikke en uddannelse	-26	-33	-34	-39
En uddannelse som håndværker fortjener i mine øjne lige så meget respekt som en uddannelse på universitetet	80	59	96	51

Datamaterialet her tyder dog på, at denne forventning er grundløs, jf. tabel 3.10. Blandt de unge finder man kun én forskel mellem de „etniske“ unge og de „danske“ unge, og det er den højere vurdering af universitetsuddannelser blandt unge med anden etnisk baggrund. Ellers er tallene stort set identiske. Men det er de stort set også for forældregenerationen, der mest adskiller sig ved den større benovelse over universitetsuddannelser, der er endnu mere udtalt end blandt de unge. Med mulig undtagelse for implikationerne af det sidste er der ingen grund til at tro, at de unge ikke får tilstrækkelig opbakning hjemmefra til at tage en uddannelse. I givet fald er det ikke holdningerne, den er gal med. Det skal også nævnes, at denne høje uddannelsesbevidsthed går igen i samtlige etniske grupper, vi har undersøgt. Der er så godt som ingen variation fra den ene gruppe af indvandrere til den anden, hverken blandt de unge eller deres forældre. Selv med forbehold for, at nægterne og de ikke trufne i undersøgelsen kan være koncentreret hos mindre uddannelsespositive grupper, så er der ingen tvivl om, at uddannelsesbevidstheden er meget høj både blandt indvandrere og deres efterkommere. Snarere er det lidt bemærkelsesværdigt, at vi finder en anelse lavere cifre hos de danske unge end hos deres forældre på en del af spørgsmålene.

Helt samme billede går igen, når vi spørger skoleelever om, hvor mange år de forventer at bruge på uddannelse efter folkeskolen, jf. tabel 3.11. Her er gennemsnittet for danskerne 5,5 år, og for børn med anden etnisk oprindelse er tallet 5,7 år. En nærmere opdeling på køn viser, at pigerne ligger lidt højere end drengene både for danskere og børn af anden etnisk herkomst. For danskerne er tal-

lene hhv. 5,2 år og 6,0 år, for børn med oprindelse i et af de ni undersøgte lande er tallene hhv. 5,5 år og 5,9 år. Heller ikke her finder vi signifikante forskelle mellem de enkelte etniske grupper.

De uddannelsesmæssige ambitioner fejler kort sagt ikke noget. I den udstrækning, uddannelsen ikke lykkes for de „etniske“ unge, skyldes det manglende muligheder for eller evner til at realisere ambitionerne.

Tabel 3.11. Forventet antal år til uddannelse efter folkeskolen blandt skoleelever. Gennemsnitligt antal år.

	Drenge	Piger	I alt
Danskere	5,2	6,0	5,5
Anden etnisk baggrund	5,5	5,9	5,7
Antal svarpersoner	35	22	57
	82	128	210

Nærmere om motiver til uddannelse

Ligesom for arbejdsorienteringen finder vi grundlæggende ligheder, men også nogle karakteristiske forskelle, mellem danskernes og indvandreres/efterkommeres uddannelsesmotiver. Tabel 3.12 viser svarene på en serie spørgsmål om, hvad svarpersonen ser som vigtige grunde til at uddanne sig. Ikke overraskende toppes listen af at „kunne få et arbejde“ og i særdeleshed „få et arbejde, man er tilfreds med“. Her adskiller danskerne og indvandrerne/efterkommerne sig ikke – dog er der lidt flere af de sidstnævnte, der anfører det som „meget vigtigt“ i det hele taget at kunne få et arbejde.

Udsigten til en høj indkomst er ikke det, der vejer tungt, når man spørger danskerne om motiver for valg af uddannelse – og der forekommer da også hyppigt ledige pladser ved de studier, der rent økonomisk betaler sig bedst, mens der kan være kø ved uddannelser, hvor de økonomiske udsigter er usikre eller beskedne. Det er heller ikke det vigtigste motiv for indvandrere og efterkommere, men der er dog 40 pct., der anfører denne begrundelse som „meget vigtig“, mod kun 18 pct. blandt danskerne.

Det er dog ikke sikkert, at betoningen af høj løn udtrykker en stærk materialistisk orientering med vægt på det rent pekuniære. Snarere falder det i tråd med den virkelig store afvigelse mellem danskerne og de etniske minoriteter: Penge er ligesom uddannelse i sig selv en kilde til respekt eller anerkendelse. Respekt og anerkendelse fra familie og venner er kun en „meget vigtig“ begrundelse

Tabel 3.12. Opfattelsen af vigtige grunde til uddannelse blandt danskere og etniske minoriteter.

Synes du, det er en vigtig grund for at tage en uddannelse, at man uddanner sig ...	Andel meget vigtigt		Vigtigt i alt*)	
	Danskere	Anden opr.	Danskere	Anden opr.
for at kunne få et arbejde?	59	71	91	92
for at kunne få en høj indkomst?	18	40	50	72
for at kunne få et arbejde, man er tilfreds med?	73	73	92	94
for at få respekt og anerkendelse fra familie og venner?	7	34	24	59
for at få respekt og anerkendelse i samfundet?	10	38	36	70
for at lære at danne sin egen mening?	34	45	68	71
for at kunne blive en aktiv samfundsborger?	36	52	75	84
for at bidrage positivt til samfundet?	35	49	80	86

Sp. Først vil jeg gerne høre, hvad du synes, kan være en vigtig grund til at få en uddannelse? Jeg vil nu læse nogle grunde op, og så vil jeg gerne høre, om du synes, det er meget vigtigt, ret vigtigt, mindre vigtigt eller slet ikke vigtig grund til at få en uddannelse?

**) „meget vigtig“ eller „vigtig“ i alt.*

for syv pct. af danskerne, mens hele 34 pct. blandt indvandrere og efterkommere anfører dette som en „meget vigtig“ begrundelse for uddannelse. Og respekt/anerkendelse i samfundet kravler helt op på 38 pct. mod kun 10 pct. blandt danskerne.

Men der mangler i det hele taget ikke gode grunde. Danskerne lægger ret stor vægt på den personlige udvikling – at lære at danne sin egen mening og blive en aktiv samfundsborger. Det er måske ikke så overraskende i lyset af, hvilken rolle dette motiv har spillet f.eks. i folkeskolens formålsparagraf. Det overraskende er, at selv dette motiv anføres hyppigere blandt indvandrere/efterkommere end blandt danskere. Det samme gælder ønsket om at „bidrage positivt til samfundet“. I hvor høj grad disse sidstnævnte begrundelser skal tages helt for pålydende, skal vi ikke diskutere her. De skal nok først og fremmest ses som udtryk for den store bevidsthed om, hvor vigtig uddannelse er – så bliver alle motiver gode. Men vægten på anerkendelse ligger stadig i særklasse som det, der virkelig skiller danskere og indvandrere.

Også i dette tilfælde har vi lavet en opdeling på aldersgrupper, jf. tabel 3.13. Generelt må man sige, at de etniske unge ligner de danske unge en hel del mere, end forældregenerationen ligner den

danske forældregeneration. Anseelsen og den høje indkomst vejer ikke så tungt for de unge af anden etnisk herkomst, som det gør for deres forældre. Og faktisk ligger forældregenerationen i Danmark en smule højere end de unge på alle spørgsmål, undtagen på spørgsmålet om at kunne få et arbejde, man er tilfreds med. Her er der en lille afvigelse i modsat retning.

Tabel 3.13. *Opfattelsen af vigtige grunde til uddannelse blandt danskere og etniske minoriteter. Pct. „meget vigtig“ grund.*

Synes du, det er en vigtig grund for at tage en uddannelse, at man uddanner sig ...	15-24 år		35 år +	
	Danskere	Anden opr.	Danskere	Anden opr.
for at kunne få et arbejde?	57	68	63	75
for at kunne få en høj indkomst?	19	35	18	49
for at kunne få et arbejde, man er tilfreds med?	75	75	72	70
for at få respekt og anerkendelse fra familie og venner?	7	28	6	44
for at få respekt og anerkendelse i samfundet?	10	32	9	49
for at lære at danne sin egen mening?	29	39	36	55
for at kunne blive en aktiv samfundsborger?	34	48	38	59
for at bidrage positivt til samfundet?	37	45	34	56

Konklusion

Alt i alt er konklusionen vedrørende uddannelsesholdninger entydigt den, at bevidstheden om betydningen af uddannelse er meget stærk hos de etniske minoriteter – ikke blot hos de unge, men også hos forældregenerationen. Man har i den grad taget til sig, at uddannelse er påkrævet. Heri ligner indvandrerne danskerne. Men det ser ud til, at indvandrere har ét motiv mere end danskerne, nemlig muligheden for social opstigning eller opstigning til større anerkendelse/respekt via uddannelse. Man har ikke som i Canada skullet vente på anden generation. I Danmark har uddannelsesbevidstheden sat sig igennem hos forældregenerationen. Men opstigningsbevidstheden går også igen hos de unge efterkommere, hvor det i øvrigt er det eneste punkt, der adskiller orienteringen hos de danske og de „etniske“ unge.

Det er altså ikke bevidstheden om nødvendigheden af uddannelse eller de uddannelsesmæssige ambitioner, det kniber med, heller ikke hos forældregenerationen. Der kan ikke herske tvivl om, at drømmen om opstigning bidrager til, at de unge får et stærkt puf hjemmefra i retning af at uddanne sig. Den eneste hage herved kunne være, at ambitionerne måske undertiden kan være lidt høje, i og med den store beundring for akademisk uddannelse og den relativt lave vurdering af faglærte. Det er en tilbøjelighed, der går igen hos samtlige indvandrergupper, hvorfor det mere må tilskrives den fælles status som indvandrere, end det må tilskrives træk ved bestemte kulturer. Det er også muligt, at det er den danske kultur, der er speciel, fordi man traditionelt har haft et ret skarpt skel mellem de faglærte og de ufaglærte arbejdere – og en tilsvarende høj prestige for de faglærte.

Men med reservation for det lidt skeptiske syn på faglærte uddannelser er indvandreres og efterkommeres uddannelsesbevidsthed meget høj, og den synes således ikke at være nogen hæmning for de unge. Vi kan ikke i denne tværsnitsundersøgelse komme detaljeret ind på, hvad der så er årsagen til de etniske unges begrænsede succes i uddannelsessystemet. Herom handler en række andre af bogens kapitler. Men vi kan i det følgende afsnit supplere lidt på enkelte punkter.

3.5. Ressourcer

Alt i alt må man sige, at de holdnings- eller orienteringsmæssige forudsætninger for succesfuld integration på arbejdsmarkedet via

uddannelsessystemet er til stede i overraskende høj grad. Men en stærk orientering mod uddannelse, herunder både bevidsthed om vigtigheden og som udgangspunkt ganske klare ambitioner om at tage en uddannelse, er langt fra tilstrækkelige forudsætninger. I dette afsnit skal vi kort se på de unges ressourcer, selvtillid og oplevelse af, hvordan det går.

En klassisk faktor er naturligvis den kapital, de unge har til rådighed. Det gælder både økonomisk kapital i form af rimelige levekår og kulturel kapital i form af faciliteter og vaner, der understøtter livet i skolen. Nogle af disse faktorer er belyst i tabel 3.14. På næsten alle punkter falder de unge af anden etnisk oprindelse lidt lavere end danske unge. Men på en række punkter er forskellen ikke stor. Blandt de 15-19-årige under uddannelse har næsten alle pc i husstanden og adgang til internettet – forskellen mellem danskere og unge af anden etnisk oprindelse er kun én procent. Blandt de 20-24-årige er forskellen lidt større. Den daglige brug af internettet er dog lidt mindre blandt unge indvandrere/efterkommere end blandt danskere – hhv. 83 og 76 pct. for de 15-19-årige.

Boligforholdene er derimod en del forskellige. 67 pct. af de danske 15-19-årige i undersøgelsen bor i ejerbolig¹¹, mod kun 21 pct. blandt de „etniske“ unge, og det afspejler sig bl.a. i en mindre andel af eleverne, der har eget værelse blandt de unge med andet oprindelsesland: 73 pct. mod danskernes 95 pct. De allerfleste angiver dog at have et skrivebord til rådighed og at have tid og ro til at lave lektier – men alligevel med en lille forskel: 90 pct. af de unge med udenlandsk oprindelse mod 95 pct. blandt de danske.

Forskellen er dog større på de indikatorer for kulturel kapital, der er medtaget, nemlig ordbøger, leksikon og bøger i husstanden. Ordbøger følger formentlig med skolen og deler i hvert fald ikke. Men andelen med leksikon er noget mere forskellig – 70 pct. mod 52 pct. I internettets tidsalder er betydningen af leksika mindre, end den var tidligere, fsv. angår den rene funktionalitet, men deraf følger ikke nødvendigvis, at betydningen som indikator for kulturel kapital er mindre. Der er også betydelige forskelle i bogbestanden, og begge grupper scorer i øvrigt ret lavt. Kun 59 pct. af de danske 15-19-årige har over 100 bøger i husstanden, og blandt den tilsvarende aldersgruppe med anden etnisk herkomst er tallet så lavt som 33 pct. Indvandrerne børn rangerer altså gennemsnitligt en hel del lavere på ressourcer end danske børn, både økonomisk (specielt eget værelse) og kulturelt (bøger i husstanden).¹²

Tabel 3.14. Unge uddannelsessøgendes ressourcer i husstanden. Pct.

	15-19 år		20-24 år	
	Danskere	Anden opr.	Danskere	Anden opr.
PC i husstand	97	96	94	89
Internet i husstand	93	92	87	83
Bruger internet daglig	83	76	81	69
Eget værelse	95	73		
Skrivebord	93	93		
Tid og ro til at lave lektier	95	90		
Bor i ejerbolig	67	21		
Ordbog i husstand	93	92	88	86
Leksikon i husstand	70	52	51	45
> 100 bøger i husstand	59	33	39	29
Parabol/kabel TV	84	87	76	82
Antal svarpersoner	371	1128	218	743

Endnu en interessant faktor er omfanget af hjælp til skolearbejdet. Her får skoleelever af anden etnisk oprindelse øjensynligt lige så hyppig hjælp fra faderen, men sjældnere fra moderen, jf. tabel 3.15.. Til gengæld er der større hjælp fra søskende i indvandrerfamilier – og i øvrigt også fra andre slægtninge. Uanset etnisk herkomst er skolekammeraterne en vigtig kilde til hjælp. Og endelig anfører 44 pct. af skoleeleverne med andet oprindelsesland, at de får hjælp i skolens lektiecafé. Det er tvivlsomt, om det kan erstatte, men hjælp fra søskende, slægtninge og lektiecafé synes i nogen grad at kompensere for den mindre hjælp fra navnlig mødrene.

Elevernes/de studerendes egen oplevelse af, hvordan det går, er

Tabel 3.15. Ugentlig hjælp til skolearbejdet. 15-17-årige. Pct.

Hjælp fra ...	Danskere	Anden opr.
mor	33	19
far	30	29
søskende	24	32
bedsteforældre	0	3
venner	42	37
andre slægtninge	5	9
skolens lektiecafé	17	44
andet	8	16
Antal svarpersoner	64	217

belyst i tabel 3.16. Undersøgelsen medtog en del andre spørgsmål om venner, om at føle sig på rette hylde, om lyst til at komme på uddannelsesstedet og om følelse af dårlig behandling af lærere. I alle disse tilfælde var det en ret lille andel af svarpersonerne, der rapporterede om problemer. Trivselsproblemer var lidt mere udbredte hos „etniske“ unge, men forskellen er begrænset. Den mest signifikante forskel var, at en væsentligt større andel af „etniske unge“ ikke var „med til de fleste fester“.¹³ Vi skal her koncentrere os om, hvordan man oplever, at uddannelsen går, og om nogle finder, det ofte er lidt for svært.

Begge indikatorer peger i nogenlunde samme retning: I gymnasiet er der ingen forskel mellem, hvordan danskere og etniske minoriteter oplever situationen, og på de videregående uddannelser er forskellen relativt beskeden – dog er der en noget højere andel af de etniske unge, der synes, det ofte er lidt for svært. På de øvrige niveauer er der en ret klar forskel: Både i folkeskolen og på HF, HHX, HTX oplever de „etniske unge“, at de har det sværere. Hvilket også svarer til resultaterne fra PISA-målinger (Egelund & Tranæs, 2007). Den største forskel finder man dog på lærlinguddannelsen. Dobbelt så mange efterkommere som danske unge synes ikke, uddannelsen går alt for godt (nogenlunde, ikke så godt eller dårligt), og dobbelt så mange synes, det ofte er lidt for svært. På det sidste spørgsmål er tallene 21 pct. for danske unge og så høje som 42 pct. for unge af anden etnisk herkomst. Her synes i hvert fald at ligge en nøgelfaktor til forklaring af de etniske unges problemer i uddannelsessystemet.

Tabel 3.16. Elevers/studerendes oplevelse af, hvordan det går i skolen. Pct.

	Andel, der synes, uddannelsen kun går nogenlunde, ikke så godt eller dårligt		Andel, der ofte synes, det er lidt for svært	
	Danskere	Anden opr.	Danskere	Anden opr.
Folkeskole	23	37	31	44
Gymnasiet	25	21	38	35
HH, HHX, HTX	21	31	37	44
Lærlinguddannelse	7	15	21	42
Videregående uddannelse	13	17	28	39
Antal svarpersoner				
Folkeskole	65	248		
Gymnasiet	127	270		
HH, HHX, HTX	67	252		
Lærlinguddannelse	68	198		
Videregående uddannelse	103	330		

Tabel 3.17. Etnisk baggrund og selvtillid (skala 4-20). Pct.

	Danskere	Anden opr.
15-19 år	15,9	15,8
20-24 år	16,2	15,5
25-29 år	16,7	15,4
30-34 år	17,1	14,5
35 år +	16,8	14,7
Antal svarpersoner		
15-19 år	371	1.131
20-24 år	219	770
25-29 år	119	258
30-34 år	50	76
35 år +	750	1.068
	1.509	3.302

Additivt index ud fra spørgsmålene: „Jeg er næsten altid godt tilfreds med mig selv“, „jeg er ofte usikker på mig selv, når jeg er sammen med andre“, „der er meget hos mig selv, som jeg gerne vil ændre på“, samt „jeg føler tit, jeg har gjort noget forkert“. Hvis man skal skelne mellem selvværd og selvtillid, ligger spørgsmålene i selvværds-enden af skalaen.

Endnu en faktor bør nævnes, nemlig selvtillid. Vi har dannet en selvtillidsskala ud fra fire spørgsmål i undersøgelsen, og den viser en ret betydelig forskel mellem danskere og indvandrere/efterkommere, jf. tabel 3.17. Forskellen er dog mindst blandt de yngste, men om det skyldes (endnu) manglende opsamling af negative erfaringer, eller at problemet efterhånden vil fortage sig, lader sig ikke sikkert afgøre på basis af en enkelt tværsnitsundersøgelse. En nærmere analyse viser, at der blandt danske unge er en stærk sammenhæng mellem selvtillid og oplevede skolepræstationer på den ene side, og med spørgsmålene om, hvordan det går, og om det opleves som værende lidt for svært. For de etniske unge er sammenhængen nøjagtig den samme (Goul Andersen 2008). Derfor synes der at være grund til at bore nærmere i dette spørgsmål fremover og undersøge årsagerne til den lavere selvtillid, der måske kan have opdragelsesmæssige kilder (tendens til større vægt på lydighed, mindre på fantasi), men måske også samfundsmæssige kilder. Forskellene synes i øvrigt ret parallelle for begge køn.

3.6. Konklusion

Alt i alt viser undersøgelsen, at arbejdsorienteringen og uddannelsesorienteringen blandt indvandrere og efterkommere er overra-

skende stærk. Hvad arbejdsorienteringen angår, føler man sig fri-stet til at sige, at den er udtryk for, at den „protestantiske etik“ mht. arbejde er lige så stærk blandt indvandrere og efterkommere som blandt danskere. Men der er to karakteristiske forskelle: Først og fremmest er orienteringen til både arbejde og uddannelse kende-tegnet ved, at indvandrere og efterkommere lægger større vægt på arbejde og uddannelse som kilde til social opstigning, til anseelse og respekt, både i familien og i samfundet. Dette synes ikke bundet til bestemte indvandrer-kulturer, men går igen på tværs af alle grup-per. Videre er der en lidt lavere prioritering af hensynet til selv-rea-lisering i arbejdet – i så henseende kan indvandreres orientering til arbejde og uddannelse måske karakteriseres som lidt mere „traditio-nel“ end danskernes. Hvad der mangler af vægt på selvrealisering i arbejdet, modsvares i god overensstemmelse hermed af en større vægt på evnen til at udholde hårdt arbejde og vilje til at ofre fritid mv. til fordel for arbejdet.

Set i et internationalt perspektiv bør det også fremhæves, at ind-vandrere/efterkommere i Danmark er meget „danske“ i deres ori-entering til arbejdet, herunder på det område, hvor danskerne (og andre skandinaver) skiller sig ud internationalt, nemlig synet på be-skæftigelse som en værdi i sig selv: Langt de fleste ville foretrække at arbejde, selvom de ikke havde økonomisk behov for det. Omvendt er forskellene mellem indvandrere/efterkommere og (andre) dan-skere ikke så forskelligt fra, hvad man har fundet internationalt: En stærk arbejdsorientering hos første generation, en stærk uddannel-sesorientering hos anden generation. Forskellen er måske mest, at uddannelsesorienteringen også er stærk i forældregenerationen.

Et vigtigt træk er, at uddannelse er værdsat som middel til so-cial opstigning. Det giver et ekstra incitament, men kan måske have den negative side, at man fokuserer for meget på de „fine“ uddan-nelser og i for ringe grad værdsætter de jævne. Her er danskerne – i hvert fald de lidt ældre – karakteristiske ved at vurdere faglige uddannelser højt, næsten lige så højt som de akademiske. Og un-der alle omstændigheder nytter det ikke at drømme om akademiske muligheder, hvis børnene har problemer med almindelige lærlin-geuddannelser.

I det hele taget kniber det ikke med ambitionerne eller med be-vidstheden om, at uddannelse er afgørende. Det ser heller ikke ud til, subjektivt i alt fald, at indvandrere oplever større problemer med at finde sig til rette med skole og kammerater. Opbakningen fra fa-

milien synes der heller ikke at være de store problemer med, i kraft af forældregenerationens, herunder mødrenes, store vægt på arbejde og uddannelse – også for dem selv. Det er mere evner, ressourcer, selvtillid og barrierer af anden art, der tegner sig som problemer for de unge. Flere indvandrere/efterkommere end danskere synes, det er lidt for svært med undervisningen, og med undtagelse af de yngste synes det også at knibe lidt med selvtilliden – der nok er en vigtigere faktor at være opmærksom på end uddannelsesbevidstheden og ambitionerne. Ikke så få af forældrene hælder til traditionelle familieværdier og religiøse værdier, men heller ikke dette synes at forplante sig til manglende betoning af uddannelse og beskæftigelse, heller ikke for pigerne/kvinderne, der synes fuldt så ambitiøse på egne vegne som drengene.

Litteratur

- Boyd, Monica (2002). „Educational attainments of immigrant offspring: Success or segmented assimilation?“ *The International Migration Review*. Vol. 36(4), pp. 1037-61.
- Drejer, Tina (2008). „Voters and the issue of immigration in Denmark and Sweden.“ Arbejdspapir, CCWS, Aalborg Universitet.
- Egelund, Niels og Torben Tranæs (red.) (2007, anden udgave 2008). *PISA etnisk. Kompetencer hos danske og etniske elever i 9. klasser i Danmark 2005*. København: Rockwool Fondens Forskningsenhed.
- Goul Andersen, Jørgen (2002) 'Coping with Long-Term Unemployment: Economic Security, Labour Market Integration and Well-being. Results from a Danish Panel Study, 1994-1999.' *International Journal of Social Welfare*, vol. 11(2), pp. 178-190.
- Goul Andersen, Jørgen (2008). *Holdninger til uddannelse og arbejde blandt unge indvandrere, danskere og deres forældre*. København: Rockwool Fondens Forskningsenhed.
- Goul Andersen, Jørgen, Christian Albrekt Larsen & Jan Bendix Jensen (2003). *Marginalisering og velfærdspolitik*. København: Frydenlund.
- Goul Andersen, Jørgen & Sigrid Rossteutscher (2007) . „Small-scale democracy. Citizen power in the domains of everyday life“, pp. 221-254 in Jan W van Deth, José Ramón Montero & Anders Westholm (eds.). *Citizenship and Involvement in European Democracies. A Comparative Analysis*. London: Routledge.
- Hansen, Erik Jørgen (1995): *En generation blev voksen*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Hult, Carl & Stefan Svallfors (2002). „Production Regimes and Work Orientations: A Comparison of Six Western Countries“, *European Sociological Review*, vol. 18 (3), pp. 315-331.

- Inglehart, Ronald (1997). *Modernization and Postmodernization*. Princeton: Princeton University Press.
- Jæger, Mads Meier, Niels Ploug & Martin D. Munk (2003). *Ulighed og livsløb – analyser af betydningen af social baggrund*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Klausen, Trond Beldo (2007). *Et spørgsmål om klasse*. Ph.d. afhandling. Aalborg: Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning, Aalborg Universitet.
- Lenski, Gerhard (1954). „Status Crystallization: A Non-Vertical Dimension of Social Status“, *American Sociological Review*, vol. 19 (4), pp. 405-413.
- Madsen, Mikkel Bo, Trine Filges, Pernille Hohnen, Søren Jensen, Kirstine Nærvig Petersen (2007). *Vil De gerne have et arbejde? En undersøgelse af arbejds motivation og fleksibilitet hos arbejdsmarkedsparte ledige*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Nevitte, Neil and Mebs Kanji (2003). Immigrants and Work: Findings from the 1990 and 2000 World Values Surveys. Prepared for Citizenship and Immigration Canada. <<http://www.cic.gc.ca/english/research/papers/work/work-toc.html>>
- Orum, Anthony M. (1974). „On Participation in Political Protest Movements“, *Journal of Applied Behavioral Science*, vol. 10 (2), pp. 181-207.
- Svallfors, Stefan, Knut Halvorsen, Knut & Jørgen Goul Andersen (2001). 'Work orientations in Scandinavia: Employment commitment and organizational commitment in Denmark, Norway and Sweden', *Acta Sociologica*, vol. 44 (2), pp.139-156.
- Tranæs, Torben (2005). „Hvorfor er integrationen så svær?“ i Bent Jensen (2005). *Indvandringen til Europa. Velfærdsstat og integration*. København. Gyldendal.
- Tænketanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark (2007a). *Værdier og normer – blandt udlændinge og danskere*. København: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.
- Tænketanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark, i samarbejde med Peter Gundelach og Esther Nørregård-Nielsen (2007b). *Etniske gruppers værdier – Baggrundsrapport*. København: Ministeriet for Flygtninge, Indvandrere og Integration.
- Viby Mogensen, Gunnar og Poul Christian Matthiessen (Red.) (2000). *Integration i Danmark omkring årtusindeskiftet. Indvandrernes møde med arbejdsmarkedet og velfærdssamfundet*. Århus: Universitetsforlag/Rockwool Fondens Forskningsenhed.
- Viby Mogensen (2006). *Folkevandringen til de rige lande. Nordamerikanske erfaringer*. Odense. Syddansk Universitetsforlag.

Noter

- 1 For en mere fylldig afrapportering, se Goul Andersen (2008)
- 2 Amerikansk historie er rig på eksempler på, at det sidste ikke altid lykkes

helt, og en af den politiske sociologis klassikere i 1950'erne var studiet af den „statusinkonsistens“ (Lenski, 1954), som f.eks. højtuddannede sorte kunne opleve mellem deres etniske og uddannelsesmæssige status, andre mellem indkomst og uddannelse, samt de politiske reaktioner, der kunne være forbundet hermed (Orum, 1974).

- 3 De resterende 46 fra vestlige lande og 55 fra ikke-vestlige lande indgår, fordi personer med dansk og anden oprindelse (ud over de ni lande) rent teknisk indgik i en restgruppe, hvorfra stikprøven af danskere blev trukket.
- 4 Stikprøverne er koncentreret om de unge og den tilhørende forældregeneration, men der er herudover udtrykt et lille antal svarpersoner fra de øvrige aldersgrupper, så man i princippet kan danne en befolkningsrepræsentativ stikprøve ud fra denne „disproportionalt stratificerede stikprøve“. Se i øvrigt for nærmere detaljer Goul Andersen (2008).
- 5 Selvom spørgsmålene kunne synes logisk modsatrettede, er de tilsyneladende ikke opfattet helt sådan blandt svarpersonerne, hverken de etniske danskere eller de etniske minoriteter. Der er en klar sammenhæng mellem besvarelsen af de to spørgsmål, men den er ikke så stærk, som man måske kunne vente.
- 6 Værdier i opdragelsen behandles i øvrigt nærmere nedenfor.
- 7 En sammenligning med Sverige peger på, at disse holdninger lidt er en dansk specialitet. Danskerne og svenskerne adskiller sig ikke så radikalt i synet på indvandreres økonomiske bidrag til samfundet eller mangel på samme, men de adskiller sig temmelig markant i synet på indvandreres kultur som et „problem“ (Drejer, 2008).
- 8 Dette er et af de steder, hvor man naturligvis må overveje, om det er de mest velintegrerede eller rettere: assimilerede, der har deltaget, mens den kulturelle afstand er større for dem, der er faldet fra. Som sagt taler spørgsmålene vedr. traditionelle kulturelle holdninger imod. Og marginen er så stor, at det selv i værste fald er vanskeligt at forestille sig, at kvinderne skulle være arbejdsvillige. Historien melder ikke noget om, hvilken arbejdstid de pågældende ønsker – f.eks. om de i højere grad end danske kvinder efterspørger deltidsarbejde. Men tallene taler i hvert fald ganske stærkt imod de forestillinger om „husmodermantalitet“, som undertiden tilskrives indvandrerkvinderne.
- 9 I øvrigt kan vi ikke udelukke, at det delvist kan være den *danske* kultur, der er særpræget på dette punkt.
- 10 Det kan i øvrigt tilføjes, at murere og tømrere også vurderes relativt lavt blandt den lille gruppe af svarpersoner med oprindelse i et andet vestligt land (N=46). Her er tallet 6.61 for murere og 6.34 for tømrere, altså ingenlunde højere end blandt de ni indvandrergrupper fra ikke-vestlige lande i undersøgelsen her. Denne gruppe af vestlige indvandrere vurderer dog ikke akademikerne specielt højt – på niveau med eller i underkanten af danskerne.
- 11 Tallet er i øvrigt lidt lavere, end hvad man tidligere har fundet i survey-undersøgelser, så stikprøven er i hvert fald ikke biased „opad“ for de danske børns vedkommende.
- 12 Vi har for en sikkerheds skyld kørt analyser på de enkelte alderstrin separat for at sikre mod, at f.eks. fraflytning hjemmefra skulle forstyrre resultaterne. Det er imidlertid ikke tilfældet.
- 13 Ud fra svarene ser det i øvrigt ikke ud til, at hyppig festdeltagelse skader (den subjektive oplevelse af) skolepræstationer, snarere tværtimod.

Bilagstabeller

Bilagstabel 3.1. Orienteringen til arbejde blandt de enkelte etniske minoriteter (alle aldersgrupper). Opinionsbalancer: Pct. enig minus pct. uenig.

	Oprindelsesland									
	Dan- mark	Eks.- Jugo- sla- vien	Tyr- kiet	Iran	Irak	Liba- non+ Stats- løse	Paki- stan	So- ma- lia	Sri Lan- ka	Viet- nam
Man har en pligt over for samfun- det til at arbejde, hvis man kan	92	94	46	90	88	93	88	89	93	95
Folk bør kun arbejde, hvis de har lyst	-70	-45	-57	-59	-52	-57	-46	-47	-58	-45
Det er ydmygende at modtage penge, hvis man ikke har arbejdet for dem	5	48	47	62	44	48	37	53	51	35
Man keder sig, når man ikke har et arbejde	43	73	77	76	77	75	70	77	77	69
Jeg ville foretrække at have et arbejde, også selvom jeg ikke havde brug for pengene	77	70	64	66	63	75	64	53	66	60
Arbejde er bare et middel til at tjene penge og intet andet	-67	-50	-38	-53	-56	-63	-36	-32	-61	-34
Arbejde kommer først, også selv- om det betyder mindre fritid	8	41	34	31	48	50	29	51	41	18
Vigtigt at lære sine børn hårdt arbejde*)	20	43	28	37	30	38	43	33	40	43
Familien er vigtigere end arbejde og uddannelse	67	64	59	58	39	42	51	58	60	52
Kvinder med børn burde ikke arbejde, men blive hjemme og passe børnene	-76	-76	-71	-70	-65	-57	-46	-54	-73	-72
Muslimske kvinder bør helst gå med tørklæde	-72	-53	-25	-68	-14	+14	-3	+44	-34	-49
Uvejet antal svarpersoner	1510	456	641	363	464	311	251	224	314	281

*) svarkategorier: Skala 1-5, fra „absolut ikke vigtigt at lære“ til „absolut vigtigt at lære“. „Absolut vigtigt“ er i tabellen opført som „helt enig“, osv.

Bilagstabel 3.2. Opfattelsen af vigtige aspekter ved arbejdet, opdelt efter etnisk baggrund. Andel, der ser det som „meget vigtigt“. Pct.

Når man har et arbejde, hvor vigtigt er det, at ...	Dk.	Jugo- sla- vien	Tyr- kiet	Iran	Irak	Liba- non	Paki- stan	So- ma- lia	Sri Lanka	Viet- nam
Høj løn	9	28	34	26	33	30	38	33	29	27
Tryghed i ansættelsen	48	67	61	65	49	59	63	66	58	55
Nemt arbejde	3	13	19	9	16	15	13	21	12	9
Respekt selvforsørgelse	25	40	45	41	48	46	42	49	38	35
Mulighed for fremmelse	19	43	45	44	40	38	46	46	43	29
Anseelse i samfundet	7	26	32	29	38	32	35	36	28	19
Udfolde sine evner	67	55	50	60	50	52	57	57	60	46
Selvbestemmelse	33	30	35	35	27	28	30	31	28	26
Gode kolleger	85	85	86	81	75	80	85	77	82	79
Samfundsnyttigt arbejde	49	47	44	51	45	46	47	54	48	36

Bilagstabel 3.3. Erhvervsprestige for udvalgte erhverv, opdelt efter oprindelsesland. Gennemsnit på skala 0-10.

	Dk.	Jugo- sla- vien	Tyr- kiet	Iran	Irak	Liba- non	Paki- stan	So- ma- lia	Sri Lanka	Viet- nam
Pædagog	6,92	6,99	6,82	7,12	7,09	7,24	6,68	7,18	7,06	6,79
Skolelærer	7,52	7,69	7,83	7,81	7,89	7,90	7,66	8,24	8,04	7,65
Sygeplejerske	8,11	8,35	7,91	8,23	8,13	8,29	7,87	8,40	8,26	7,91
Bankfunktionær	7,21	7,92	7,59	7,62	7,77	7,82	7,86	7,94	8,02	7,57
Murer	7,01	6,70	6,39	6,69	6,75	6,94	6,63	6,86	6,90	6,61
Tømrer	7,06	6,68	6,22	6,51	6,39	6,75	6,28	6,63	6,76	6,59
Mekaniker	6,88	6,74	6,44	6,63	6,71	6,94	6,87	6,91	6,97	6,59
Læge	8,90	9,48	9,09	9,33	9,39	9,32	9,32	9,40	9,46	8,90
Arkitekt	7,46	8,52	8,10	8,30	8,30	8,56	8,32	8,10	8,40	8,11
Jurist	7,93	8,54	8,26	8,66	8,21	8,61	8,25	8,03	8,61	8,04
Økonom	7,61	8,39	8,21	8,30	7,87	8,26	8,20	7,82	8,34	7,91
Ingeniør	7,96	8,79	8,34	8,67	8,59	8,77	8,78	8,75	8,77	8,27
Dyrlæge	7,81	7,83	7,31	8,03	7,37	7,66	7,34	7,41	7,87	7,42
Håndværkerudd. respekt som udd. på universitetet	89	63	55	66	43	62	49	51	59	59

4. Forventninger til elevernes fremtidige familie- og arbejdsliv

Af Bent Jensen og Torben Tranæs

4.1. Indledning

Det foregående kapitel gav på baggrund af interviewdata indsamlet og analyseret af Jørgen Goul Andersen en række informationer om de unges og deres familiers orientering til arbejde og uddannelse.

Disse informationer kan suppleres med data indsamlet i forbindelse med PISA Etnisk 2005 om de unges holdninger og forventninger til deres fremtidige familie- og arbejdsliv. Spørgsmålet er, om der er forhold i dette holdnings- og forventningsmønster, der kan virke som barrierer ved de unges integration i det videre uddannelsessystem og på arbejdsmarkedet?

4.2. Typer af spørgsmål

Alle elever, som deltog i PISA Etnisk 2005, blev spurgt om deres forventninger til deres fremtidige familiesituation; både hvad angår børn, uddannelse og erhvervsdeltagelse, og hvad angår kommende partners oprindelse. Konkret blev de unge spurgt: „Forestil dig din familiesituation, og de overvejelser du har gjort dig, når du er omkring 35 år. Hvor enig er du i følgende?“

- At din ægtefælle/samlever har samme religion som dig?
- At din ægtefælle/samlever er født i Danmark?
- At det var dine forældre, der introducerede dig til din partner?
- At dine forældre havde det afgørende ord ved valg af ægtefælle?
- At moren, hvis I har børn, vil gå hjemme, mens de er små?
- At moren, hvis I har børn, vil gå hjemme, både når børnene er små og senere?
- At ægtefællen/samleveren arbejder mest hjemme frem for udenfor hjemmet?
- At det har været vigtigt for dig at få en uddannelse, inden I fik børn?

- At det har været vigtigt for dig, at din ægtefælle/samlever fik en uddannelse, inden I fik børn?

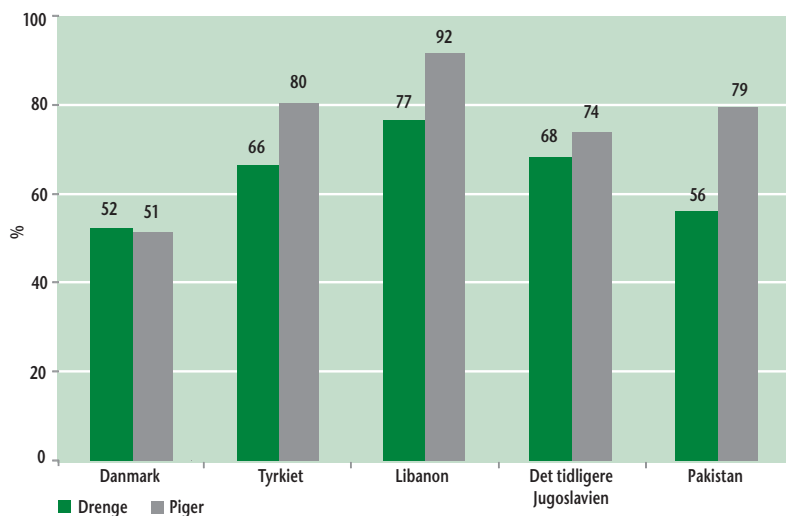
Spørgsmålene sigtede mod at afdække forskelle mellem danske unge og forskellige grupper af etniske unge med hensyn til deres syn på kønsroller og familieliv i relation til arbejde og uddannelse.

4.3. Forventninger til den kommende ægtefælle

Figur 4.1. til 4.4. samler resultaterne, for så vidt angår forventningerne til den kommende ægtefælle og formen for indgåelse af ægteskab, nærmere bestemt forældrenes rolle i den sammenhæng.

Af figur 4.1. fremgår det, at mellem 56 og 92 pct. af eleverne i de fire store indvandrergrupper helt eller delvis forventer, at de vil blive gift med en person med samme religion som dem selv. Andelen af piger, der forventer dette udfald, er overalt noget højere end andelen af drenge. Højest ligger piger med libanesisk baggrund, hvor 92 pct. venter, at de vil blive gift med en mand med samme religion som dem selv. I ingen indvandrergruppe venter mindre end 74 pct. af pigerne og 56 pct. af drengene, at de vil blive gift med en person med samme religion.

Til sammenligning venter kun omkring halvdelen af de danske

Figur 4.1. Hvor enig er du i, at din ægtefælle/samlever har samme religion som dig? (andel bekræftende svar).

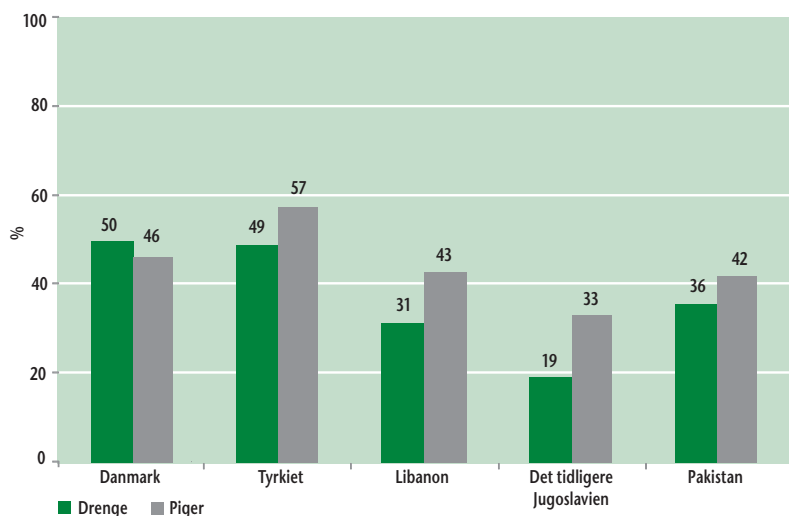
Kilde: PISA Etnisk 2005.

drenge og piger på trods af, at de udgør majoritetsbefolkningen, at blive gift med en person med samme religiøse baggrund. I sig selv kan dette resultat måske undre, medmindre man indregner det element af normativ karakter, der kan ligge i spørgsmålet forstået på den måde, at det af eleven tolkes, i betydningen „skal være af samme religiøse baggrund“. De danske elever, der har haft en opvækst i et overvejende sekulariseret miljø, oplever ikke et pres for, at de skal gifte sig med en person af samme religiøse overbevisning som dem selv. Af kapitel 6 fremgår det, at en religiøs praksis er langt mere udbredt i de ikke-vestlige familier end i de danske.

Figur 4.2. gengiver svarfordelingen på et spørgsmål, om eleven forventer at blive gift med en ung født i Danmark. Bortset fra tyrkiske piger forventer kun et mindretal blandt de ikke-vestlige elever i undersøgelsen at få en partner født i Danmark. Kun en begrænset andel fra det tidligere Jugoslavien venter dette udfald. En lav andel kan hænge sammen med, at mange forventer (håber) at kunne vende hjem til deres oprindelsesland på et tidspunkt.

For de danske unge giver svarene – 46-50 pct. enige – kun mening, hvis de har opfattet spørgsmålet i retning „skal være/bør være“ født i Danmark. Medmindre der er tale om nogle meget stærke præferencer for indgåelse af ægteskab med en partner født i udlandet blandt unge danskere, hvad der næppe er belæg for at antage.

Figur 4.2. Hvor enig er du i, at din ægtefælle/samlever er født i Danmark (andel bekræftende svar).

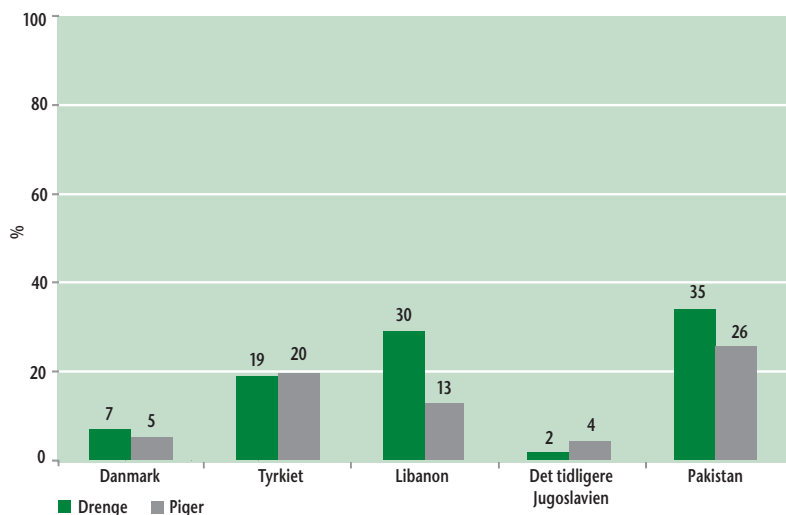
Kilde: PISA Etnisk 2005.

Figur 4.3. og 4.4. viser elevernes forventninger til forældrenes indflydelse på valget af ægtefælle. Kun et mindretal forventer, at forældrene vil få en afgørende indflydelse på valg af partner. Blandt unge fra det tidligere Jugoslavien er andelen på niveau med, hvad danske unge venter. Kun blandt drenge fra Libanon og blandt drenge og piger fra Pakistan er det et mere betygende mindretal – omkring hver tredje – der svarer bekræftende på, at forældrene vil få det afgørende ord at skulle have sagt.

Angiveligt kan disse resultater måske virke overraskende lave i forhold til den altid verserende debat i offentligheden om arrangerede ægteskaber. En fortolkningsmulighed er ifølge Rangvid (2008), at traditionen med arrangerede ægteskaber er så indgroet i de unges kulturkreds, at disse ægteskaber alligevel ikke opfattes som specielt kontrollerede af forældrene.

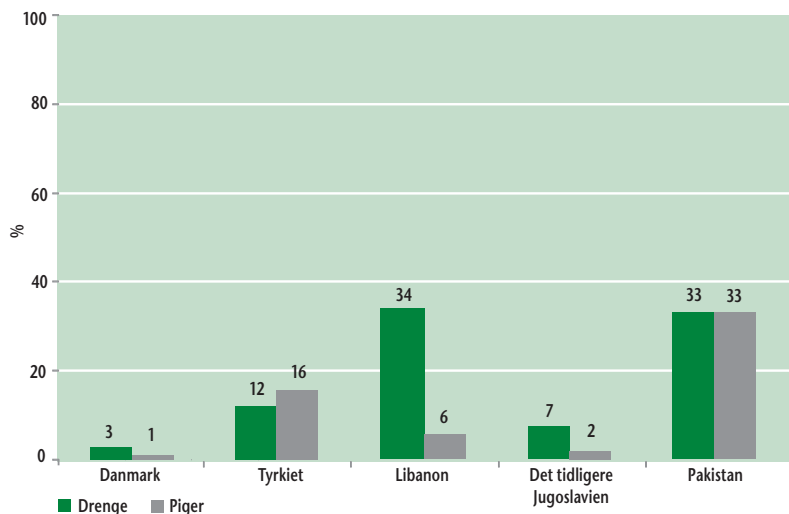
En anden tolkning, Rangvid (2008) henviser til, går på, at svaradfærden er påvirket af emnets kontroversielle karakter: De unge har med den offentlige debat om arrangerede ægteskaber i baghovedet ikke lyst til at give et bekræftende svar på dette spørgsmål. Men nøgternt set må 1/3 opfattes som en meget stor andel, når vi taler om, at forældrene har det afgørende ord i spørgsmålet om giftermål for grupper af unge, som er vokset op i Skandinavien.

Figur 4.3. Hvor enig er du i, at det var dine forældre, der introducerede dig til din partner? (andel bekræftende svar).

Kilde: PISA Etnisk 2005.

Figur 4.4. Hvor enig er du i, at dine forældre havde det afgørende ord ved valg af din ægtefælle? (andel bekræftende svar).

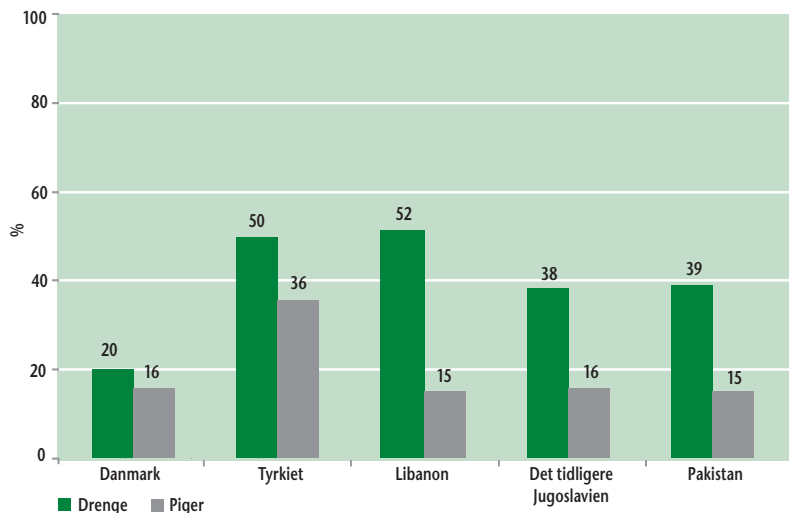

Kilde: PISA Etnisk 2005.

4.4. Forventninger til familie- og arbejdslivet

Spørgsmålene bag figur 4.5. til figur 4.9. er formuleret med henblik på at få et indblik i PISA-elevernes forventninger til deres kommende familie- og arbejdsliv.

Figur 4.5. Hvor enig er du i, at din ægtefælle/samlever arbejder mest hjemme frem for uden for hjemmet? (andel bekræftende svar).

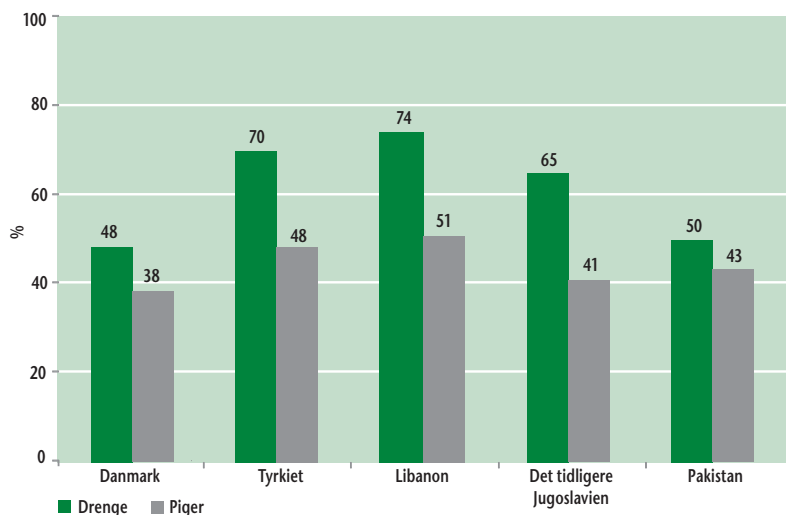
Kilde: PISA Etnisk 2005.

Figur 4.5. viser en forholdsvis traditionel indstilling blandt ganske mange af indvandrerdrengene i spørgsmålet, om kvinder overvejende bør være hjemmegående. Halvdelen af drengene fra Tyrkiet og Libanon har denne indstilling, og godt en tredjedel af drengene fra det tidligere Jugoslavien og fra Pakistan deler denne opfattelse. Det gør pigerne imidlertid ikke, med de tyrkiske piger som en delvis undtagelse (36 pct. bekræftende svar).

Indvandrerpigerne prioriterer tilsyneladende det sociale samvær på arbejdspladsen og muligheden for selvrealisering højt i modstrid med de prioriteringer, der ville følge af en internalisering af traditionelle værdier. I synet på, om hustruen skal gå hjemme eller ej, kan der være gemt en fremtidig konflikt mellem de to køn.

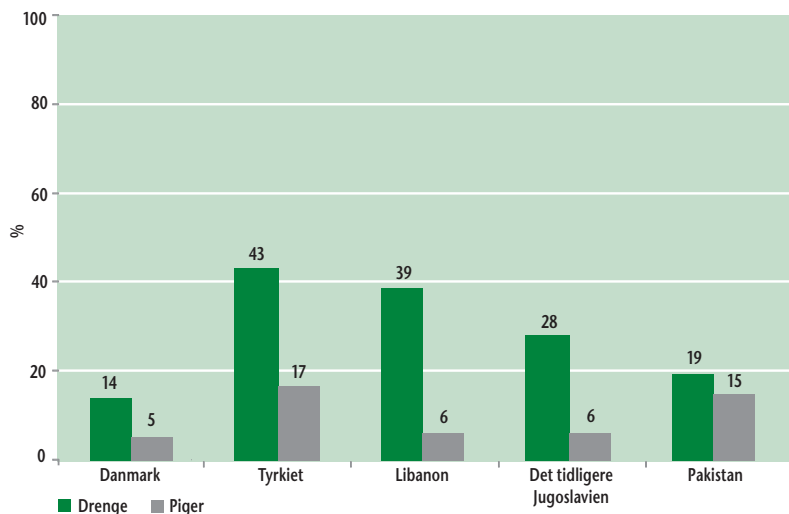
Figur 4.6. bekræfter den traditionelle indstilling blandt mange af drengene, idet dog både drenge og piger generelt er mere enige i udsagnet bag figur 4.6. end bag figur 4.5. Den mere kategoriske udformning af spørgsmålet i figur 4.7. får imidlertid de bekræftende andele ned igen. Orienteringen mod en kommende placering på arbejdsmarkedet er i øvrigt lige så udtalt blandt piger fra Libanon og fra det tidligere Jugoslavien som blandt danske piger, mens man med 43 pct. accepterende svar kan identificere en mere traditionel holdning blandt de tyrkiske drenge. Drengene fra Libanon og det tidligere Jugoslavien ligger også relativt højt med accept fra hhv. 39 og 28 pct.

Figur 4.6. Hvor enig er du i, hvis I har børn, at moren vil gå hjemme, mens de er små? (andel bekræftende svar).

Kilde: PISA Etnisk 2005.

Figur 4.7. Hvor enig er du i, hvis I har børn, at moren vil gå hjemme, både når de er små og senere? (andel bekræftende svar).

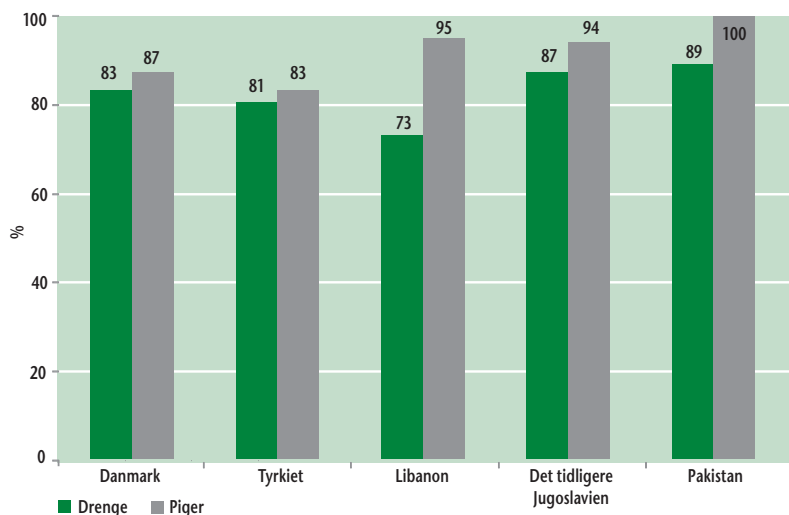

Kilde: PISA Etnisk 2005.

Resultaterne gengivet i figur 4.8. og 4.9. kan opfattes som kardinalspørgsmålene, når emnet er ambitioner om at færdiggøre en uddannelse.

Et meget stort flertal i alle grupperne er således enig i det syns-

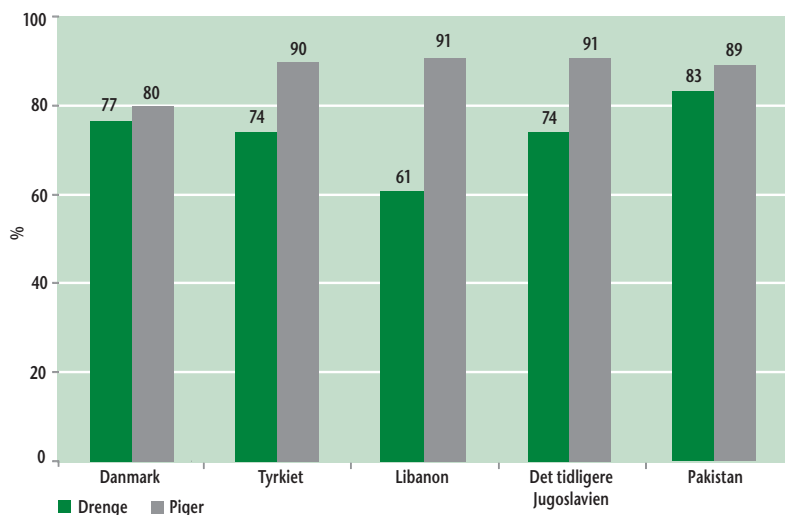
Figur 4.8. Hvor enig er du i, at det har været vigtigt for dig at få en uddannelse, inden I fik børn? (andel bekræftende svar).

Kilde: PISA Etnisk 2005.

punkt, at man bør færdiggøre sin uddannelse, før man får børn. Bemærk eksempelvis, at *alle* pakistanske piger er enige i denne vurdering. Mindst er andelen blandt drenge, navnlig blandt de libanesiske drenge, men selv blandt disse er 73 pct. enige. Det samme gælder i overvejende grad også i spørgsmålet, om man mener, at ens ægtefælle skal have færdiggjort sin uddannelse, inden parret får børn (figur 4.9.). Men her er kønsforskellene noget større, end da spørgsmålet gik på, om egen uddannelse skulle være i hus, før man sætter børn i verden. Og pigerne prioriterer en uddannet partner markant højere end drengene; mest udpræget er det for elever fra Libanon, hvor 61 pct. af drengene, men 91 pct. af pigerne, er enige i, at deres partner er uddannet, før de begynder at få børn.

Figur 4.9. Hvor enig er du i, at det har været vigtigt for dig, at din ægtefælle/samlever fik en uddannelse, inden I fik børn? (andel bekræftende svar).

Kilde: PISA Etnisk 2005.

4.5. Sammenfatning og konklusion

Kønsforskellene er generelt større blandt de unge indvandrere end blandt danskerne, både når det drejer sig om, hvorvidt uddannelse kommer før børn, og når det drejer sig om, hvorvidt – og hvor længe – mor skal gå hjemme efter fødslen. Og indvandrerdrengene har det mest traditionelle syn på disse spørgsmål. Den lidt bredere formulering, som på dette område er anvendt i kapitel 3, fanger ikke disse forskelle mellem indvandrerdrengene og -piger. Det kan ikke afvises,

at disse kønsforskelle i holdninger kunne udgøre en barriere i forhold til at få lige så mange indvandrepiger som danske piger til at gennemføre en kompetencegivende uddannelse og/eller bruge den efterfølgende på arbejdsmarkedet.

Litteratur

Rangvid, Beatrice Schindler. 2008. Source Country Differences in Test Score Gaps: Evidence from Denmark. *Study Paper No. 22 from the Rockwool Foundation Research Unit*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

DEL 3

Barrierer for uddannelse

5. Hvad betyder den etniske koncentration for præstationer i folkeskolen?

Af Bent Jensen og Torben Tranæs¹

5.1. Indledning

Indvandringen til Danmark har været markant siden begyndelsen af 1970'erne – specielt i årene 1984 til 2001 – og alt tyder på, at ikke-vestlige indvandrere og efterkommere også i fremtiden vil komme til at udgøre en stigende andel af befolkningen.² Da indvandrerne er unge og har en højere fertilitet end den danske befolkning, betyder det også, at ikke-vestlige indvandrerbørn og efterkommere udgør en voksende andel af eleverne i skolerne. Indvandrerne bosætter sig som i andre vesteuropæiske lande især i eller i omegnen af de største byer, og det medfører igen, at andelen af elever med en ikke-vestlig baggrund især er høj i skoler i København, Århus og Odense samt i omegnen af de tre byer.

Medvirkende til en øget koncentration af elever fra ikke-vestlige lande er også, at stadig flere børn vælger ikke at gå i den lokale folkeskole, men derimod i en privat skole eller en folkeskole uden for skoledistriktet. Etnisk danske børn fravælger ofte den lokale skole, hvis indvandrerandelen dér er høj, og processen kan derfor være selvforstærkende. Indvandrere fra ikke-vestlige lande har også en tendens til at foretrække visse skoler frem for andre. Især indvandrere fra Afghanistan, Libanon, Marokko og Pakistan går i etnisk koncentrerede skoler, hvilket både kan skyldes forældrenes bosætningsmønster og deres beslutninger om skolevalg.

Med forholdsvis store andele af elever med en ikke-vestlig baggrund på stadigt flere skoler i de store byer indskriver den pædagogiske debat i Danmark sig dermed også i en lang debat i andre vestlige lande om betydningen af etnisk koncentration i skolerne for indlæringen. Denne debat fokuserer både på indlæringen hos elever født af værtslandets befolkning og hos indvandrerel elever.

Typiske spørgsmål er: Hvad betyder en høj andel af indvandrerel elever for indlæringen i de to grupper? Kan ikke-vestlige indvandrerel elevers indlæring fremmes ved en skolepolitik, der begrænser koncentrationen ved at flytte elever fra denne gruppe fra skoler med

høj koncentration til skoler med lav? Skyldes eventuelle forskelle i indlæring mellem skoler med høj og lav etnisk koncentration måske snarere forskelle i børnenes og de unges sociale baggrund, og ikke selve det forhold, at der er forskellig etnisk koncentration?

På trods af den store interesse er det dog kun få lande, eksempelvis Tyskland, der har gennemført studier af koncentrationens betydning for indlæringen. Grunden er, at der ikke har været datamæssige muligheder for at foretage sådanne analyser. De traditionelle PISA-undersøgelser har f.eks. ikke indeholdt et tilstrækkeligt antal indvandrelever til, at der kan foretages statistisk sikre analyser af den etniske koncentrations betydning for indlæringen.

Heller ikke i Danmark har der været tilstrækkeligt mange indvandrelever i de tidligere PISA-undersøgelser til, at betydningen af etnisk koncentration kunne analyseres på et sikkert grundlag. I PISA-2000 og -2003 var der således kun ca. 300 elever med ikke-dansk baggrund. Dette råder PISA Etnisk 2005 med dens overvægt af ikke-vestlige elever imidlertid bød på, og i det følgende præsenteres de nye danske analyser baseret på data fra PISA Etnisk 2005. Ikke-vestlige elever omfatter i dette kapitel både indvandrerbørn og efterkommere af indvandrere fra ikke-vestlige lande.

Præsentationen sker i to dele: Først omtales i afsnit 5.2. og 5.3. sammenhængen mellem PISA-testresultater i læsning, matematik og naturfag og koncentrationen af indvandrerbørn fra ikke-vestlige lande. Fremstillingen følger her forskelle i testresultater mellem skoler med forskellig etnisk koncentration.

Derefter diskuteres det i afsnit 5.4. og 5.5., hvor meget af forskellene i testresultater i læsning for de forskellige skoletyper, der kan forklares af forhold uden forbindelse til den etniske koncentration.

Det kan eksempelvis og mest nærliggende være forskelle i forældrenes sociale baggrund, jf. også gennemgangen af Rangvids resultater i kapitel 2: Resultaterne afspejler måske i virkeligheden mere, at indvandrerbørn og danske børn i skoler med høj etnisk koncentration kommer fra ringere sociale kår og mindre boglige hjem end børn, der går på skoler med lav etnisk koncentration?

Af denne og andre grunde omtales derfor korregerede testresultater, hvor der netop er søgt at tage højde for forskelle i forældrebaggrund og andre forskelle af lignende karakter.

Kapitlet afsluttes i afsnit 5.6. med en sammenfatning og perspektivering af resultaterne om den etniske koncentrations betydning for indlæringen.

5.2. Etnisk koncentration og testresultater i læsning

Figur 5.1. gennemgår resultaterne for læsning, idet skolerne er delt op i 5 grupper: Skoler helt uden ikke-vestlige elever, skoler med mellem 0,1 og 9,9, mellem 10 og 24,9, mellem 25 og 49,9 og mellem 50 og 100 pct. elever med en baggrund i et ikke-vestligt land.

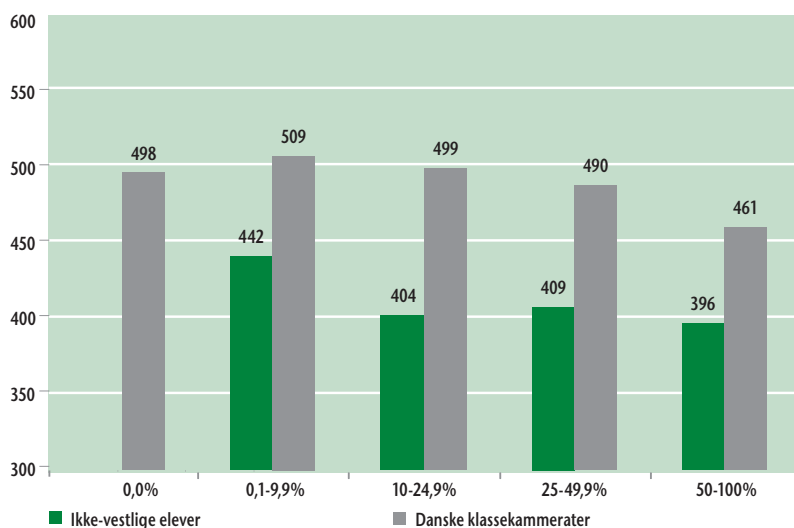
PISA Etnisk 2005 viser, at der *er* en forskel i indvandrererelevs testresultater i læsning knyttet til den etniske koncentration.

Helt overordnet er indvandrererelevs resultater markant lavere end deres danske klassekammeraters på skoler med samme koncentrationsniveau, hvad der ikke kan overraske på baggrund af resultaterne i kapitel 2.

På skoler med op til 10 pct. indvandrererelever opnår de danske elever eksempelvis 509 point mod indvandrerens 442 point, dvs. en forskel på 67 point i de danske elevers favør. Disse 67 point falder som nævnt i kapitel 2 på en skala, hvor 500 point er en gennemsnitscore for alle de lande, der deltager i PISA. På den overordnede inddeling i læsekompetencer, ligeledes omtalt i kapitel 2, betyder det en forskel på, om eleven befinder sig på niveau 3 eller 4.

Man kan bemærke, at indvandrererelevs allerede svage præstationer så falder yderligere, når den etniske koncentration stiger til over 10 pct., men at testscore herefter stabiliserer sig. Selv når

Figur 5.1. Gennemsnitlige testresultater i læsning i PISA Etnisk 2005 for ikke-vestlige indvandrere og deres danske klassekammerater, opdelt efter etnisk koncentration.

Note: Resultaterne for elever på skoler med en etnisk koncentration på 0,0 pct. stammer fra PISA 2000-undersøgelsen.

Kilde: PISA Etnisk 2005, Rockwool Fondens Forskningsenhed.

grænsen „mere end 50 pct.“ passeres, er der kun tale om et svagt fald på 13 scorepoint fra 409 point på skoler med mellem 25 og 49,9 pct. indvandrelever til 396 point på skoler med mere end 50 pct. elever fra ikke-vestlige lande.

Disse resultater tyder med andre ord på, at det fagligt set nærmest er ligegyldigt, om de ikke-vestlige elever udgør 15, 30 eller over 50 pct. af skolens elever. Det faglige niveau ligger under alle omstændigheder i omegnen af en score på 400, hvilket i øvrigt er meget lavt. De indvandrelever, som går på skoler med en meget lav etnisk koncentration, dvs. under 10 pct., klarer sig imidlertid markant bedre med en score, der er 46 point højere end scoren for indvandrelever, der går på skoler med mere end 50 pct. ikke-vestlige elever.

For de danske elever har det tilsyneladende mindre betydning for indlæringen, om de går på skoler uden elever med en baggrund i et ikke-vestligt land eller på skoler med en etnisk koncentration op til 50 pct. I intervallet fra 10 til 50 pct. er der tale om et svagt og jævnt fald i præstationerne, der overvejende afspejler ændret forældrebaggrund. I skoler med mere end 50 pct. indvandrelever

falder resultaterne derimod mærkbart fra 490 til 461 point i gennemsnit.

Kun på de få skoler, hvor indvandrerne er i flertal, sammenlignet med der, hvor koncentrationen er under 10 pct., er der tale om en statistisk sikker lavere score for de danske unges læsefærdigheder. Og her skal det bemærkes, at kun 2 pct. af de danske elever i skoleåret 2002-03 gik på skoler, hvor andelen af ikke-vestlige elever lå over 50 pct.

Opdelt på køn klarer piger sig bedre i læsning end drenge, hvilket fremgår af figur 5.2. Dette forhold gælder både danske elever og indvandrereløvere.³ Undersøgelsen viser også, at forskellen mellem danske drenge og pigers testresultater i læsning er forholdsvis upåvirket af voksende etnisk koncentration. Derimod vokser forskellen mellem indvandrer drenge og -piger med voksende koncentration, idet indvandrerpiger synes at kunne klare sig relativt bedre i faget læsning end ikke-vestlige drenge, når den etniske koncentration øges.

Både når det gælder de danske elever i de meget koncentrerede skoler, og når det gælder elever med anden etnisk baggrund i skoler med meget lav koncentration, er der imidlertid grund til at forvente, at disse elever ikke er repræsentative. Det er ikke den typiske danske familie, som har børn i skoler med meget høj koncentration, og det er heller ikke den typiske indvandrerfamilie, som har børn i skoler med meget lav koncentration, jf. også diskussionen nedenfor i afsnit 5.4.

5.3. Etnisk koncentration og testresultater i matematik og naturfag

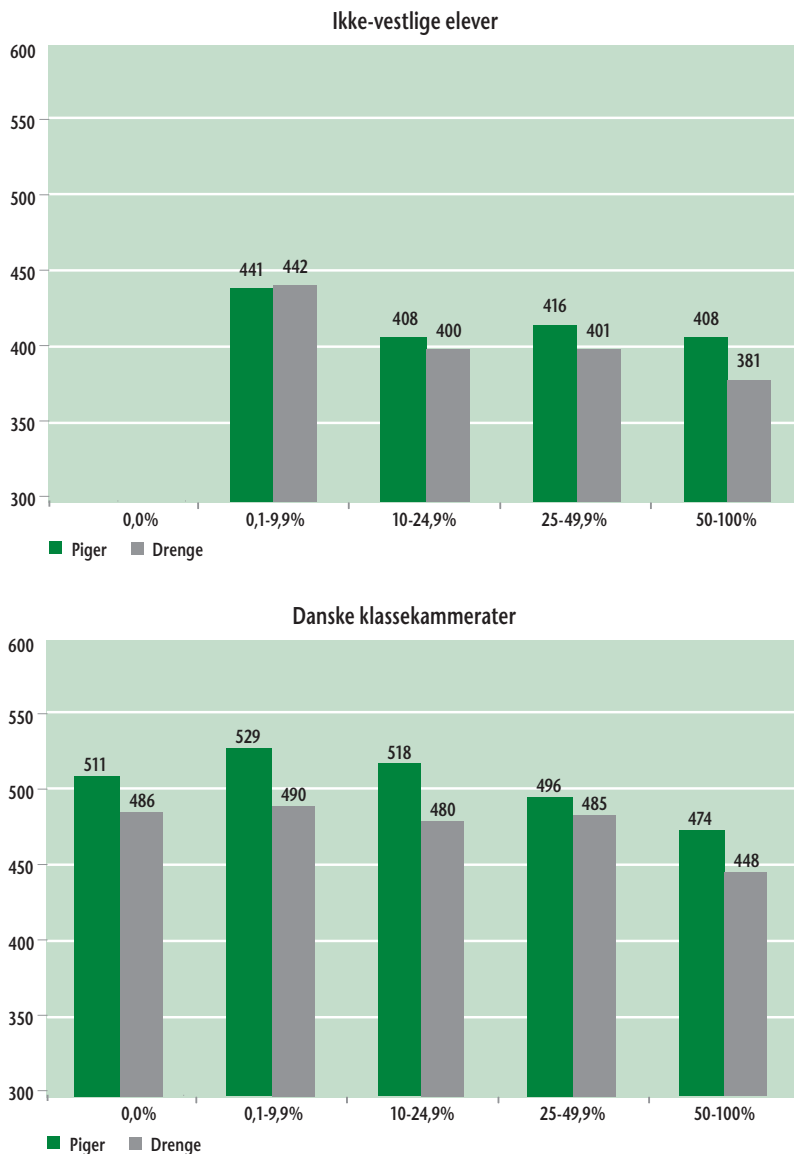
Figur 5.3. og 5.4. viser testresultater for matematik og naturfag set i relation til etnisk koncentration.

For matematik kan man se, at det overordnede mønster fra figur 5.1. går igen, dvs. at de ikke-vestlige elevers allerede svage præstationer på skoler med under 10 pct. indvandrereløvere falder yderligere, når den etniske koncentration passerer de 10 pct.

For danske elever sker der først et mere alvorligt fald, når grænsen „mere end 50 pct.“ passeres. Som ved læsning ligger danske elever i alle skoletyper over de etniske i PISA-score i matematik. Drenge klarer sig generelt bedre end piger i matematik.

For naturfag er forskellen mellem danske elever og elever med

Figur 5.2. Gennemsnitlige PISA-resultater i læsning for ikke-vestlige indvandrere og deres danske klassekammerater, opdelt efter køn og etnisk koncentration.

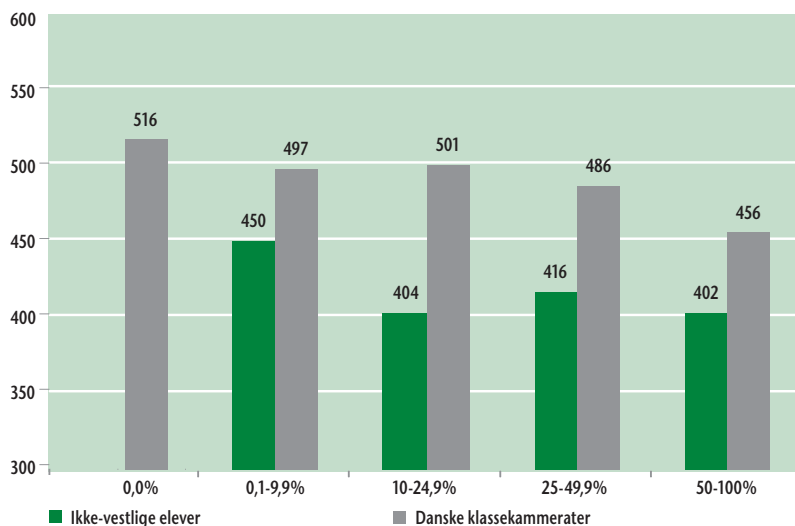

Note: Resultaterne for elever på skoler med en etnisk koncentration på 0,0 pct. stammer fra PISA 2000-undersøgelsen.

Kilde: PISA Etnisk 2005, Rockwool Fondens Forskningsenhed.

ikke-vestlig baggrund endnu mere udtalt end for læsning. Tag f.eks. skoler med en koncentration mellem 0,1 og 9,9 pct. Her er forskellen på ikke mindre end 100 point i gennemsnit.

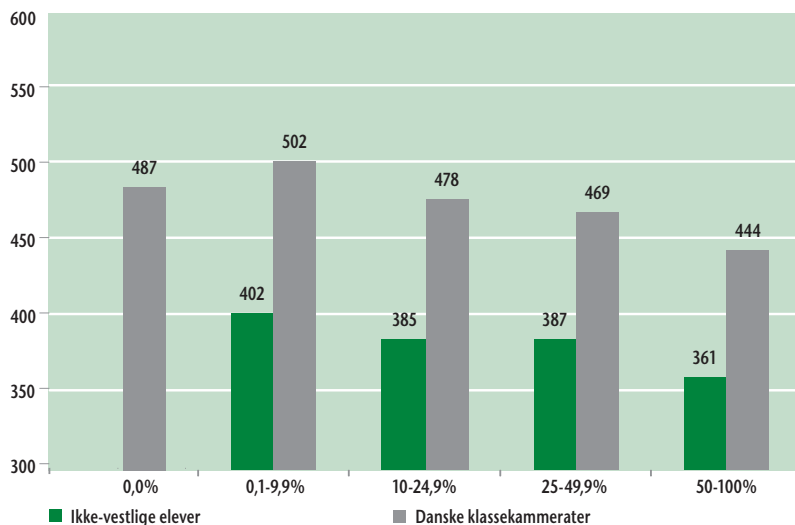
Figur 5.3. Gennemsnitlige testresultater i matematik i PISA Etnisk 2005 for ikke-vestlige indvandrere og deres danske klassekammerater, opdelt efter etnisk koncentration.

Note: Resultaterne for elever på skoler med en etnisk koncentration på 0,0 pct. stammer fra PISA 2000-undersøgelsen.

Kilde: PISA Etnisk 2005, Rockwool Fondens Forskningsenhed.

Figur 5.4. Gennemsnitlige testresultater i naturfag i PISA Etnisk 2005 for ikke-vestlige indvandrere og deres danske klassekammerater, opdelt efter etnisk koncentration.

Note: Resultaterne for elever på skoler med en etnisk koncentration på 0,0 pct. stammer fra PISA 2000-undersøgelsen.

Kilde: PISA Etnisk 2005, Rockwool Fondens Forskningsenhed.

5.4. Ikke kun et spørgsmål om etnisk koncentration

Nu er det som omtalt langt fra kun forskelle i den etniske koncentration, der *i sig selv* kan betinge de noterede variationer i PISA-resultater mellem skoler med forskellig etnisk koncentration.

I skoler med en etnisk koncentration mellem 0,1 og 9,9 pct. er husstandsindkomsten for de danske elevers familier eksempelvis i gennemsnit på ca. 660.000 kr., mens den er på 393.000 kr. i danske familier i skoler med mindst 50 pct. elever fra ikke-vestlige lande. I ikke-vestlige indvandrerfamilier falder husstandsindkomsten fra 324.000 til 281.000 kr. fra de mindst til de mest etnisk koncentrerede skoler.

Faldet i indkomst med øget etnisk koncentration sker samtidig med et voksende antal børn, jo mere etnisk koncentrerede skoler familien tilhører. I danske familier har eleverne i gennemsnit 1,7 søskende i skoler med 0,1 til 9,9 pct. indvandrere. Dette tal stiger til 2,1 søskende for elever i skoler med mindst 50 pct. indvandrere. For indvandrerelver stiger antallet af søskende fra 2,2 til 2,8. Samtidig med den faldende indkomst stiger altså antallet af familiemedlemmer, der skal leve af husstandsindkomsten.

Indkomstforskelle af de dimensioner, der især optræder for de danske børn, men også er til stede for indvandrerbørn, må give meget forskellige vilkår i hjemmene for elever på skoler med henholdsvis lav og høj etnisk koncentration. Og det samme gælder en række andre sociale forhold som forældrenes uddannelse, deres tilknytning til arbejdsmarkedet og lignende, der varierer med den etniske koncentration.

For de danske elever ses en svækkelse af forældrenes tilknytning til arbejdsmarkedet, deres uddannelsesmæssige baggrund osv. ved stigende etnisk koncentration. Relativt flere danske forældre er på overførselsindkomster og uden for arbejdsstyrken, jo mere den etniske koncentration stiger. En række indikatorer for familiens „kulturelle infrastruktur“ (f.eks. besiddelse af bøger og kunst) varierer også negativt med stigende etnisk koncentration.

For både danske elever og indvandrerelver gælder endvidere, at jo højere etnisk koncentration, jo højere er andelen, der bor i det, der betegnes som „udsatte boligområder“. Et yderligere eksempel på et forhold, der kan påvirke indlæringen negativt for indvandrerelver, er, at andelen af indvandrerelver, der taler et andet sprog end dansk i hjemmet, stiger svagt med den etniske koncentration i skolen.

Nogle ting varierer dog ikke i negativ retning med stigende et-

nisk koncentration. Indvandrerforældre, især fædrene, til børn i de etnisk mest koncentrerede skoler er eksempelvis ikke dårligere placeret på arbejdsmarkedet, end indvandrerforældre til børn i skoler med en lav etnisk koncentration. Indvandrerelever i de meget etnisk koncentrerede skoler har således danske klassekammerater, hvis forældre i langt højere grad end den gennemsnitlige danske elevs forældre står svagt på arbejdsmarkedet. Til gengæld varierer de ikke-vestlige indvandrerelvers egen familiemæssige baggrund på dette punkt ikke markant mellem skoler med høj og lav etnisk koncentration.

Undersøgelsen viser også, at indvandrerbørn skiller sig positivt ud, når det gælder forældrenes interesse for deres skolegang. Denne interesse ligger faktisk højere hos indvandrerforældrene end hos danske elever forældre. Og der er ingen tendens til, at indvandrerelver i meget etnisk koncentrerede skoler oplever en mindre interesse fra forældrenes side, end indvandrerelver i skoler med en mindre andel af elever fra ikke-vestlige lande (i kapitel 3 gennemgår Jørgen Goul Andersen, hvilke holdninger forældrene har på deres børns vegne i forhold til valg af kompetencegivende uddannelse. Denne undersøgelse er dog ikke gennemført på PISA-eleverne, men er en selvstændig interviewundersøgelse).

Selvom det ikke er alle sociale baggrundsforhold, der varierer negativt med stigende etnisk koncentration, må forskerne alligevel korrigere de rå resultater fra PISA Etnisk 2005 for forskelle, som følger af elevernes forskellige sociale baggrund, hvis man skal forstå, hvad den etniske koncentration i sig selv betyder for indlæringen.

I virkeligheden er det de korrigerede resultater, der ligger bag projektets konklusioner i spørgsmålet om betydningen af etnisk koncentration for indlæringen. Og det er de korrigerede resultater, som bør anvendes i den videre pædagogiske og skolepolitiske debat. Ved de ukorrigerede tal i afsnit 5.2. og 5.3. spiller således en lang række forskelle i social baggrund ind, der ikke i sig selv har noget med effekten af den etniske koncentration at gøre.

Nogle af de relevante forhold hos familierne har forskerne informationer om, og de kan derfor foretage korrektion for dem. Men andre relevante forhold, f.eks. familiernes ambitioner på børnenes vegne, har forskerne ikke informationer om. Det er derfor vanskeligt – om end ikke umuligt – at sikre sig, at konklusionerne ikke blot skyldes, at familierne har fordelt sig på de forskellige skoler efter disse karakteristika, sådan at det ikke er koncentrationen, som direkte spiller en rolle, men i stedet det forhold, at familierne med samme socioøkonomiske baggrund alligevel er forskellige, alt efter om de har børn på skoler med høj eller lav etnisk koncentration.

I første omgang har forskerne ikke taget højde for en sådan mulig selektion af familier, men efterfølgende har de testet om konklusionerne også holder, når der tages højde for selektion – hvilket de gør.

5.5. De korrigerede testresultater

Da samspillet mellem de forskellige sociale forhold, forældrenes holdninger til uddannelse, m.v. er særdeles kompleks, afprøvede forskerne Peter Jensen og Nina Smith i rapporten *PISA Etnisk 2005* flere forskellige modeller til at teste betydningen af etnisk koncentration for elevernes score i læsning. Når det var læsning, der blev valgt ud, og ikke matematik og naturfag, hang det igen sammen med, at dobbelt så mange elever blev testet i læsning som i de to andre fag.

Modellerne giver svagt forskellige resultater, men i det følgende anvendes den mest sikre statistiske model.

For danske elever viser modellen fortsat, at testresultaterne i læs-

ning først falder for alvor med skoler med en etnisk koncentration over 50 pct. På disse skoler klarer de danske elever sig nu ca. 25 point dårligere end danske elever på skoler med etnisk koncentration under 10 pct. – vel at mærke hvis der er korregeret for forskelle i social baggrund. Uden korrektion er forskellen ifølge figur 5.1. på 48 point. Indeholdt i den tilbageværende forskel på 25 point kan stadig i nogen grad være resultatet af forskelle mellem elevernes forældre og elevernes generelle situation, som vi ikke har informationer om – de såkaldte uobserverbare forskelle.

For ikke-vestlige indvandrelever indtræder faldet i korrigerede testresultater som i de ukorrigerede tal allerede, når grænsen ved de 10 pct. passerer. Korregeret opnår ikke-vestlige elever i skoler med over 10 pct. etnisk koncentration resultater, der er 26-35 point lavere end ikke-vestlige elever i skoler med under 10 pct. etnisk koncentration. Det skal sammenholdes med op til 46 point i forskel i figur 5.1.

Mønsteret i figur 5.1. holder dermed for begge elevgrupper, for så vidt angår tendensen. Men de absolutte forskelle er især for danske elever, men også for indvandreleverne, en del mindre udtalte, end det fremgår af figur 5.1. Dette nedtoner den etniske koncentrations betydning for indlæringen.

Når forskellene mellem ukorrigerede og korrigerede tal for indvandrelever er mindre udtalt end for de danske, kan det hænge sammen med, at det af afsnit 5.4. fremstod, at den sociale baggrund ikke varierer så meget for indvandrelever mellem de forskellige koncentrationsgrupper, når det gælder forældrenes tilknytning til arbejdsmarkedet. Forældre til elever, der går på skoler med en lav etnisk koncentration, har stort set en lige så dårlig tilknytning til det danske arbejdsmarked som forældre til elever, der går på skoler med en høj etnisk koncentration. Derimod er forskellene i den sociale baggrund meget udtalt mellem danske elever i skoler med hhv. høj og lav etnisk koncentration. Og de sociale forskelle forklarer meget af den generelle forskel i PISA-score mellem danske og etniske elever.

Kundskabsgabet skal dermed i stort omfang forklares med forhold, der ikke direkte har tilknytning til den etniske koncentration.

5.6. Sammenfatning og perspektivering

Skolepolitisk er det overordnede spørgsmål, om det vil forbedre både danske elevers og ikke-vestlige indvandrelevers indlæring

at flytte indvandrerelever fra skoler med en høj etnisk koncentration til skoler med en lav. Det beslægtede spørgsmål – om man kan undgå, at ressourcestærke forældre fravælger skoler med høj etnisk koncentration – er med det frie skolevalg og privatskolerne som tilbagefaldsposition langt vanskeligere at forholde sig til i en dansk sammenhæng.

I spørgsmålet om spredningspolitik er den overordnede konklusion af PISA Etnisk 2005, at det er tvivlsomt, hvor langt man kan nå ad den vej i forhold til at hjælpe de ikke-vestlige elever fagligt. De faglige gevinster for indvandrerelever ved en sådan strategi vil formentlig være begrænsede.

Det skyldes for det første, at forskellen i PISA-score for indvandrerelever på skoler med høj og lav etnisk koncentration er mindre udtalt, når der er taget højde for forskelle i social baggrund. Den isolerede effekt af koncentration er med andre ord mindre inden for en sammenhæng, hvor det først og fremmest er den sociale arv, der slår igennem.

For det andet er det en temmelig stor, måske urealistisk stor elevmasse, der skal flyttes for at gennemføre spredningen i et omfang, der kan påvirke koncentrationseffekten på indlæringen. Faldet i PISA-score indtræder således allerede ved en etnisk koncentration på mere end 10 pct., og langt de fleste indvandrerelever går på skoler med en højere koncentration.

For de danske elever indtræder faldet i PISA-score først ved en etnisk koncentration på mere end 50 pct., og kun en meget begrænset del af disse elever går på denne type af skoler. Men for de danske elever, der så går på disse skoler, tyder resultaterne på, at der meget vel også kan være faglige grunde til at undgå en meget høj etnisk koncentration, f.eks. ikke over 50 pct.

Litteratur

- Coleman, David og Eskil Wadensjö. 1999. *Indvandringen til Danmark. Internationale og nationale perspektiver*. København: Spektrum.
- Egelund, Niels og Torben Tranæs (red.). 2007 (andenudgave 2008). *PISA Etnisk 2005. Kompetencer hos danske og etniske elever i 9. klasser i Danmark i 2005*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Jensen, Bent med introduktion af Torben Tranæs. 2005, 2007. *Indvandringen til Europa. Velfærdsstat og integration*. København: Gyldendal.

Jensen, Peter og Nina Smith. 2007. „Etnisk koncentration i folkeskolen“, kapitel 7 i Niels Egelund og Torben Tranæs (2007, andenudgave 2008).

OECD. 2007. *Science Competencies for Tomorrow's World. Executive Summary*. Paris: OECD.

Noter

- 1 Fremstillingen bygger på kapitel 7 i *PISA Etnisk 2005* (2007, andenudgave 2008) af Peter Jensen og Nina Smith. Peter Jensen takkes for gennemlæsning og kommentering af den her foreliggende tekst. Astrid Würtz Rasmussen takkes for at have gennemført supplerende analyse til andenudgaven af *PISA Etnisk 2005*, som også er med til at styrke kapitel 7 i denne.
- 2 Indvandringen til Danmark siden 1970'erne er f.eks. beskrevet i David Coleman og Eskil Wadensjö (1999) eller i Bent Jensen med introduktion af Torben Tranæs (2005, 2007).
- 3 Og det gælder i en bredere PISA-sammenhæng, hvor de største kønsforskelle i score netop findes i læsning. I alle deltagende OECD-lande i 2006 klarede piger sig bedre end drenge (OECD 2007).

6. Hjemmets betydning for elevens præstationer i folkeskolen

Af Camilla Hvidtfeldt

6.1. Indledning

Som vist i introduktionen til denne bog i kapitel 1 vokser andelen af indvandrere og efterkommere i det danske uddannelsessystem. Dette understreger behovet for en indgående forståelse af de mekanismer, der gør, at nogle børn med ikke-vestlig baggrund klarer sig godt i skolen og andre mindre godt. I kapitlet her diskuteres hvilken rolle hjemmet spiller i den forbindelse, og navnlig hvor svært det er at indfange, hvordan forhold i hjemmet præcist påvirker elevernes præstationer i skolen.

Ud over faktorer som intelligens og kvalitet af skoler peger de eksisterende studier stort set altid på, at der er en positiv sammenhæng mellem forældrenes uddannelses- og beskæftigelsesmæssige ressourcer og barnets præstationer: Jo flere ressourcer, desto bedre præsterer barnet. Desuden viser studierne ofte, at ressourcerige familier er karakteriseret ved at opføre sig på bestemte måder og eje bestemte ting – eksempelvis ved hyppigt at diskutere aktuelle politiske emner, ofte gå på museum, eje mange bøger osv. Endelig ses ofte, at de adfærdsformer, besiddelser m.m., som er karakteristiske for forældre med mange ressourcer, også i sig selv siger noget om, hvordan børnene klarer sig. F.eks. er der undersøgelser, der viser, at uanset forældreressourcer så klarer børn af aktive forældre sig gennemsnitlig bedre end børn af inaktive forældre (Rangvid 2008).

Disse empiriske resultater kan føre til, at der drages følgende konklusion: Når børn af ressourcerige forældre klarer sig godt i skolen, skyldes det (blandt andet), at disse forældre har en anden adfærd end mindre ressourcerige forældre. I relation til elever, hvis forældre gennemsnitligt ikke har særlig mange ressourcer – f.eks. elever med ikke-vestlig baggrund – argumenteres derfor for, at man skal prøve at få disse forældre til at opføre sig ligesom de ressourcerige (danske) forældre, fordi dette vil forbedre deres børns muligheder for at klare sig godt i skolen.

Denne konklusion er problematisk af flere grunde. For det første er kausaliteten i de fundne sammenhænge ofte uafklaret. Det vil sige, at selvom der f.eks. er en positiv sammenhæng mellem hyppigheden af politiske diskussioner i hjemmet og det, at børn klarer sig godt fagligt i skolen, så er det ikke sikkert, at hyppige diskussioner er årsag til gode præstationer. Dette problem løses ikke her.

Et andet problem ved ovenstående konklusion er, at den eksisterende viden om hvilke adfærdsformer, besiddelser og forældre forventninger, der siger noget om børnenes præstationer, stammer fra studier af vores egen og andre vestlige befolkninger. Det betyder, at der er risiko for, at denne viden er kulturspecifik, og derfor ikke per automatik kan overføres til mennesker med ikke-vestlig baggrund. Man kan med andre ord ikke vide, om de sammenhænge mellem f.eks. forældreressourcer og bestemte former for adfærd eller mellem bestemte former for adfærd og elevpræstationer, som man er vant til at finde for elever med dansk baggrund, også gælder for elever med ikke-vestlig baggrund.

Det er dette hul i vores viden, kapitlet her vil begynde at fylde op ved at undersøge følgende to spørgsmål:

- 1 Er sammenhængene mellem på den ene side forældreressourcer og på den anden side forskellige mål for forældreadfærd, besiddelser og forældre forventninger ens for elever med dansk og for elever med ikke-vestlig baggrund?
- 2 Og når man har taget højde for forældreressourcer, siger bestemte former for forældreadfærd og -forventninger så det samme om, hvordan elever med henholdsvis dansk og ikke-vestlig baggrund klarer sig i skolen?

I kapitlet omfatter „forældreressourcer“ forældrenes uddannelse og beskæftigelsesstatus. For at lette formidlingen er det valgt at sammenfatte informationen om moderens og faderens uddannelse og beskæftigelsesstatus i seks grupper, her kaldet *forældregrupper*. Kapitlet indledes med at præsentere konstruktionen af disse grupper, og det beskrives, hvad elever med forældre i de forskellige grupper gennemsnitligt har fået i PISA læsescore og i matematik- og dansk-karakterer.

6.1.1. Data

Data til analyserne stammer dels fra PISA Etnisk 2005, dels fra regi-

sterdata fra 2005. Hovedpersonerne udgøres af 9. klasse skoleelever. Der indgår 3.787 elever fra PISA Etnisk og 47.057 elever fra Danmarks Statistiks registre i analyserne.

Oplysningerne vedrørende forældrenes adfærd, besiddelser og forventninger kommer fra et spørgeskema, eleverne i PISA Etnisk udfyldte. Oplysninger vedrørende PISA-elevernes forældres uddannelse og beskæftigelsesstatus stammer fra registerdata fra henholdsvis 2004 og 2003.

„Ikke-vestlig baggrund“ defineres i kapitlet som indvandrere og efterkommere fra lande, der ikke er vestlige, hvor de vestlige lande udgøres af: De 26 lande, der var medlem af EU i 2005, de øvrige nordiske lande, Polen, Andorra, Liechtenstein, Monaco, San Marino, Schweiz, Vatikanstaten, Canada, USA, Australien og New Zealand. Lande som Kina og Vietnam indgår altså i gruppen af ikke-vestlige lande.

6.2. Forældre grupperet efter uddannelse og beskæftigelsesstatus

Analysen, hvori sammenhænge med forældrekarakteristika indgår, bliver tit uoveroverskuelige for andre end fagpersoner, fordi der kan

laves utrolig mange forskellige kombinationer af disse karakteristika. Derfor er der blevet konstrueret nogle forældregrupper, hvori eleverne grupperes efter faderens og modernes uddannelse og beskæftigelsesstatus. Grupperne er lavet ud fra ønsker om, a) overskuelighed, dvs. relativt få grupper og let forståelige kombinationer, b) anvendelighed på tværs af etnicitet, hvilket betyder, at man må tage højde for, om bestemte etniske grupper er svagt repræsenteret på visse karakteristika, og c) at opfange mest mulig af den variation i elevernes præstationer, som forældreoplysningerne hver for sig ville have opfanget.

Ved dannelsen af forældregrupperne er det antaget:

At uddannelse og beskæftigelse påvirker elevpræstationer additivt: Ideen er, at jo mere boglig og jo længere en uddannelse forældrene har, jo flere skolerelaterede forældreressourcer har børnene at trække på, og jo flere af forældrene, der har uddannelse og beskæftigelse, jo flere ressourcer. Det tæller altså eksempelvis mere, hvis både faderen og moderen har en videregående uddannelse end, hvis kun den ene forælder har det.

At uddannelse og beskæftigelse kan substituere hinanden i forhold til at udgøre en ressource. Det antages således f.eks., at en elev med to arbejdsløse forældre, som begge har erhvervsfaglige uddannelser, har lige så mange forældreressourcer, som en elev med to forældre uden erhvervskompetencegivende uddannelse, der begge er i beskæftigelse.

At fars og mors uddannelse og beskæftigelsesstatus indgår symmetrisk og tæller ligeværdigt. Hvis kategorisering i en bestemt gruppe eksempelvis kræver, at en af forældrene har en erhvervsfaglig uddannelse, så er det altså ligeegyldigt, om det er faderen eller moderen, som har denne uddannelse.

Grupperingen fremgår af Skema 6.1. (Se også bilag 6.1.). Som det ses, er grupperingen af elever med relativt ressourcerige forældre ikke særligt findelt. Det skyldes ønsket om at kunne anvende den samme gruppering både på elever med dansk og med ikke-vestlig baggrund. Da der kun er et lavt antal ikke-vestlige forældre, som har gennemført en videregående uddannelse, ville en finere grup-

pering blive uanvendelig i de videre analyser på grund af for få observationer for elever med ikke-vestlig baggrund.

Skema 6.1. Oversigt over forældregrupper dannet på basis af faderens og moderens uddannelse og beskæftigelsesstatus.

Moderens og faderens erhvervskompetencegi- vende uddannelse	Moderens og faderens beskæftigelsessituation		
	Begge forældre har ingen beskæftigelse	Én forælder har beskæftigelse, den anden har ikke be- skæftigelse	Begge forældre har beskæftigelse
Begge forældre har ingen erhvervskompetencegi- vende uddannelse	Forældregruppe 1	Forældregruppe 2	Forældregruppe 3
Én forælder har ingen uddannelse, den anden har en erhvervsfaglig ud- dannelse	Forældregruppe 2	Forældregruppe 3	Forældregruppe 4
Begge forældre har en erhvervsfaglig uddan- nelse	Forældregruppe 3	Forældregruppe 4	Forældregruppe 5
Én forælder har ingen uddannelse, den anden har en videregående ud- dannelse	Forældregruppe 4	Forældregruppe 5	Forældregruppe 6
Én forælder har en er- hvervsfaglig uddannelse, den anden har en videre- gående uddannelse	Forældregruppe 5	Forældregruppe 6	Forældregruppe 6
Begge forældre har en vi- deregående uddannelse	Forældregruppe 6	Forældregruppe 6	Forældregruppe 6

Kilde: Der er benyttet data fra PISA Etnisk 2005 og fra Danmarks Statistiks registre til konstruktionen af forældregrupperne.

Fordelingen af eleverne i forældregrupperne i PISA Etnisk og blandt alle elever i 9. klasse 2005 fremgår af tabel 6.1. Først ses, at fordelingerne i de to datasæt ligner hinanden meget. Det tyder på, at eleverne i de to datasæt har forældre, der ligner hinanden ressourcemæssigt, og man kan derfor formode, at konklusioner, som drages på baggrund af PISA Etnisk, også gælder for alle elever i 2005. Dernæst ses af tabellen, at elever med ikke-vestlig baggrund fordeler sig me-

get mere jævnt over forældregrupperne end elever med dansk baggrund. Således er der her cirka mellem 10 og 25 pct. af eleverne i de forskellige grupper. Fordelingen af elever med dansk baggrund adskiller sig væsentligt herfra, idet størstedelen (omkring 40 pct.) har forældre, der kan kategoriseres i forældregruppe 6 – blandt de mest ressourcerige – mens der kun er ganske få procent (cirka 2 pct.) med forældre i forældregruppe 1. I gennemsnit har ikke-vestlige elevers forældre altså betydeligt færre ressourcer end danske elevers.

Tabel 6.1. Elevernes fordeling på forældregrupper i PISA Etnisk 2005 og blandt alle elever i 9. klasse, 2005. Opdelt på etnisk baggrund.

	PISA Etnisk, 2005				Registerdata for alle elever i 9. klasse, 2005 ¹⁾			
	Ikke-vestlig baggrund		Dansk baggrund		Ikke-vestlig baggrund		Dansk baggrund	
	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
Forældregruppe 1	220	19	60	2	694	17	714	2
2	311	27	143	5	987	25	2.117	5
3	232	20	320	12	843	21	5.071	11
4	168	15	468	18	610	15	8.356	19
5	109	9	561	21	384	10	10.621	24
Forældregruppe 6	111	10	1.084	41	486	12	17.941	40
I alt	1.151	100	2.636	100	4.004	100	44.820	100

¹⁾ Kun elever, der har både års- og prøvekarakterer i skriftlig og mundtlig, dansk og matematik.

Kilde: Egne beregninger på data fra PISA Etnisk 2005 og på data fra Danmarks Statistiks registre.

6.3. Elevernes præstationer opdelt på forældregrupper

Tabel 6.2. viser, hvordan elever i de forskellige forældregrupper klarer sig på to forskellige mål: PISA læsescoren og karakterer. Karaktererne er opgjort som et gennemsnit af 8 forskellige karakterer, nemlig års- og prøvekarakterer i skriftlig og mundtlig, matematik og dansk. Tabellen viser tal både for elever i PISA Etnisk 2005 og for alle 9. klasse elever i 2005.

Som det ses af tabellen, så samvarierer læsescoren og gennemsnitskarakteren med forældregrupper. For begge grupper af elever gælder, at jo flere forældreressourcer, desto bedre klarer eleverne sig. Elever med ikke-vestlig baggrund ligger dog konsekvent lavere end elever med dansk baggrund – også inden for de enkelte forældregrupper. For eleverne med dansk baggrund i PISA Etnisk vari-

erer PISA-læsescoren mellem 432 og 526 og gennemsnitskarakteren mellem 7,34 og 8,74. De tilsvarende tal for elever med ikke-vestlig baggrund er 375 og 457 for læsescoren, og 6,99 og 7,97 for gennemsnitskarakteren. På læsescoren ligger elever med ikke-vestlig baggrund i gennemsnit mellem 40 og 69 point under elever med dansk baggrund inden for de forskellige forældregrupper, og gennemsnittet af deres matematik- og danskkarakterer er mellem 0,18 og 0,77 karakterpoint lavere.

Tabel 6.2. Gennemsnitlig læsescore og karakter for elever fra PISA Etnisk 2005 og tilsvarende karakterer for alle 9. klasse elever 2005. Opdelt på forældregrupper.

Datakilde	Elever der deltog i PISA Etnisk 2005				Alle elever i 9. klasse, 2005/ hele befolkningen ¹⁾	
Etnisk baggrund	Ikke-vestlig	Dansk	Ikke-vestlig	Dansk	Ikke-vestlig	Dansk
	Gns. Læse- score	Gns. Læse- score	Gns. Karak- ter	Gns. Karak- ter	Gns. Karak- ter	Gns. Karak- ter
Gns. alle	410	499	7,43	8,29	7,35	8,19
Forældregruppe 1	375	432	6,99	7,34	6,93	7,10
2	405	445	7,31	7,49	7,13	7,41
3	408	477	7,45	7,79	7,33	7,62
4	415	476	7,53	7,95	7,40	7,87
5	445	497	7,80	8,24	7,62	8,13
Forældregruppe 6	457	526	7,97	8,74	8,08	8,66
Antal obs.	1.151	2.636	1.078	2.538	3.694	43.363

¹⁾ Kun elever, der har både års- og prøve karakterer i skriftlig og mundtlig, dansk og matematik.

Kilde: Egne beregninger på data fra PISA Etnisk 2005 og på data fra Danmarks Statistiks registre.

6.4. Varierer sammenhænge mellem forældregrupperne, hjemmets karakteristika og læsescore i forhold til etnicitet?

Både for elever med ikke-vestlig og for elever med dansk baggrund hersker der altså ikke tvivl om, at forældreressourcer – i form af uddannelse og beskæftigelse – siger noget om, hvordan børnene klarer sig i skolen. Men hvordan forholder det sig med andre karakteristika ved hjemmet, såsom forældrenes adfærd, besiddelser og forventninger? Hvordan er sammenhængene mellem disse faktorer og forældregrupper og elevpræstationer? Og er sammenhængene ens i de to elevgrupper?

Disse spørgsmål belyses ved at se nærmere på forskellige variable, der måler forældrenes og børnenes adfærd, hjemmets besiddelser og forældrenes forventninger. Først ses på, hvordan følgende variable spiller sammen med forældregrupper og læsescore: 1) Hyppighed af diskussion af politiske/socialle emner, 2) elevens forestillinger om, hvilken vægt moderen tillægger en god uddannelse, 3) hyppighed af diskussion af religiøse emner og 4) hyppighed af religiøs aktivitet. Dernæst opsummeres resultaterne fra analysen af tilsvarende sammenhænge for en lang række andre variable.

6.4.1. Hyppighed af diskussion af politiske/socialle emner

Diskuterer der lige meget politik og sociale emner i alle forældregrupper? Og er der forskel på, hvordan hyppigheden af diskussioner om politik m.m. fordeler sig i forældregrupperne i de to elevgrupper?

Med hensyn til det første spørgsmål viser tabel 6.3., at i etnisk danske hjem diskuteres der ikke lige meget politik og sociale emner i de forskellige forældregrupper. Eksempelvis er andelen, der minimum diskuterer politiske/socialle emner flere gange om måneden, cirka dobbelt så stor i forældregruppe 6 (hvor den er $31,6 + 24,4 = 56$ pct.), som den er i forældregruppe 2 (hvor den er $20,5 + 6,8 = 27,3$ pct.). Det tyder på, at for elever med dansk baggrund er der en positiv sammenhæng mellem forældregrupper og hyppigheden af diskussion om politiske/socialle emner.

Tabel 6.3. Hvor hyppigt diskuterer eleven politiske eller sociale emner med sine forældre? Elever med dansk baggrund. Procenter.

Dansk baggrund							
Hvor tit sker det, at dine forældre: Diskuterer politiske eller sociale emner med dig?	Aldrig	Få gange om året	Ca. én gang om måneden	Flere gange om måneden	Flere gange om ugen	I alt, procent	Antal
Forældregruppe 1	36,2	29,3	19,0	6,9	8,6	100,0	58
2	25,0	32,6	15,2	20,5	6,8	100,0	132
3	24,7	28,9	20,2	17,3	9,0	100,0	312
4	19,4	36,1	18,1	18,5	7,9	100,0	454
5	15,8	31,9	17,5	21,7	13,1	100,0	543
Forældregruppe 6	7,0	17,7	19,3	31,6	24,4	100,0	1.068
I alt	14,8	26,3	18,6	24,3	16,0	100,0	2.567

Gamma = 0,34; risiko for tilfældighed < 0,01 pct.

Kilde: Egne beregninger foretaget på data fra PISA Etnisk 2005.

Styrken af sammenhængen er blevet vurderet med et sammenhængsmål, kaldet gamma. Hvis værdien af gamma er større end 0,3 eller mindre end -0,3, kan sammenhængen karakteriseres som relativt stærk. Det er desuden blevet testet med hvilken sikkerhed, man kan afvise, at sammenhængen skyldes tilfældigheder. Denne sikkerhed opgøres i procent, og det er sædvane at konkludere, at hvis der er mindre end 5 pct. risiko for, at sammenhængen skyldes tilfældigheder, så er sammenhængen „statistisk signifikant“. Jo mindre procenttallet er, desto mere sikker er man på, at den observerede sammenhæng ikke er tilfældig. Størrelsen af gamma og sikkerheden, hvormed det afvises, at sammenhængen skyldes tilfældigheder, står under tabellen.

Det fremgår af gamma-værdien på 0,34, at sammenhængen kan karakteriseres som relativ stærk. Da der samtidig er mindre end 0,01 pct. risiko for, at sammenhængen skyldes tilfældigheder, kan det konkluderes, at i danske familier følges hyppigheden af diskussion af politiske/socialle emner og forældrenes ressourcer ad: Jo flere forældreressourcer, desto hyppigere diskuteres der.

Tabel 6.4. Hvor hyppigt diskuterer eleven politiske eller sociale emner med sine forældre? Elever med ikke-vestlig baggrund. Procenter.

Ikke-vestlig baggrund							
Hvor tit sker det, at dine forældre: Diskuterer politiske eller sociale emner med dig?	Aldrig	Få gange om året	Ca. én gang om måneden	Flere gange om måneden	Flere gange om ugen	I alt (procent)	Antal
Forældregruppe 1	22,8	28,7	16,3	22,3	9,9	100,0	202
2	23,7	28,4	20,1	20,5	7,2	100,0	278
3	21,9	24,2	24,7	22,4	6,9	100,0	219
4	22,2	27,5	20,9	15,0	14,4	100,0	153
5	15,0	26,0	30,0	18,0	11,0	100,0	100
Forældregruppe 6	17,1	24,8	23,8	26,7	7,6	100,0	105
I alt	21,5	26,9	21,8	20,8	9,1	100,0	1.057

Gamma = 0,05; risiko for tilfældighed = 9,3 pct.

Kilde: Egne beregninger foretaget på data fra PISA Etnisk 2005.

Vendes blikket nu i stedet mod elever med ikke-vestlig baggrund, ses af tabel 6.4., at andelen, der minimum diskuterer politiske/socialle emner flere gange om måneden, er nogenlunde ens i alle forældregrupper (den ligger mellem $20,5 + 7,2 = 27,7$ pct. i forældregruppe 2 og $22,3 + 9,9 = 32,2$ pct. i forældregruppe 1). Gamma-værdien er

kun på 0,05, og desuden er der 9 pct. risiko for, at sammenhængen skyldes tilfældigheder. Det kan derfor konkluderes, at modsat af, hvad der var tilfældet for elever med dansk baggrund, siger forældreressourcerne ikke noget om hvor hyppigt, der diskuteres politiske eller sociale emner i ikke-vestlige hjem – ligesom hyppigheden af disse diskussioner ikke siger noget om forældreressourcerne. For elever fra ikke-vestlige hjem kan man altså ikke gå ud fra, at blot fordi forældrene er blandt de mest ressourcerige, så er børnene mere vant til at diskutere politiske/sociale emner end andre børn med ikke-vestlig baggrund.

Uanset om hyppigheden af disse diskussioner hænger sammen med forældrenes ressourcer eller ej, kan det jo tænkes, at diskussionerne i sig selv siger noget om elevernes præstationer. For at undersøge om det er tilfældet, sammenlignes den forventede læsescore i de forskellige hyppighedskategorier efter, at der er taget højde for forskelle mellem forældregrupperne. Den gennemsnitlige læsescore omtales som „forventet“, da den i denne analyse – og de følgende tilsvarende analyser – er beregnet i en regressionsmodel.¹

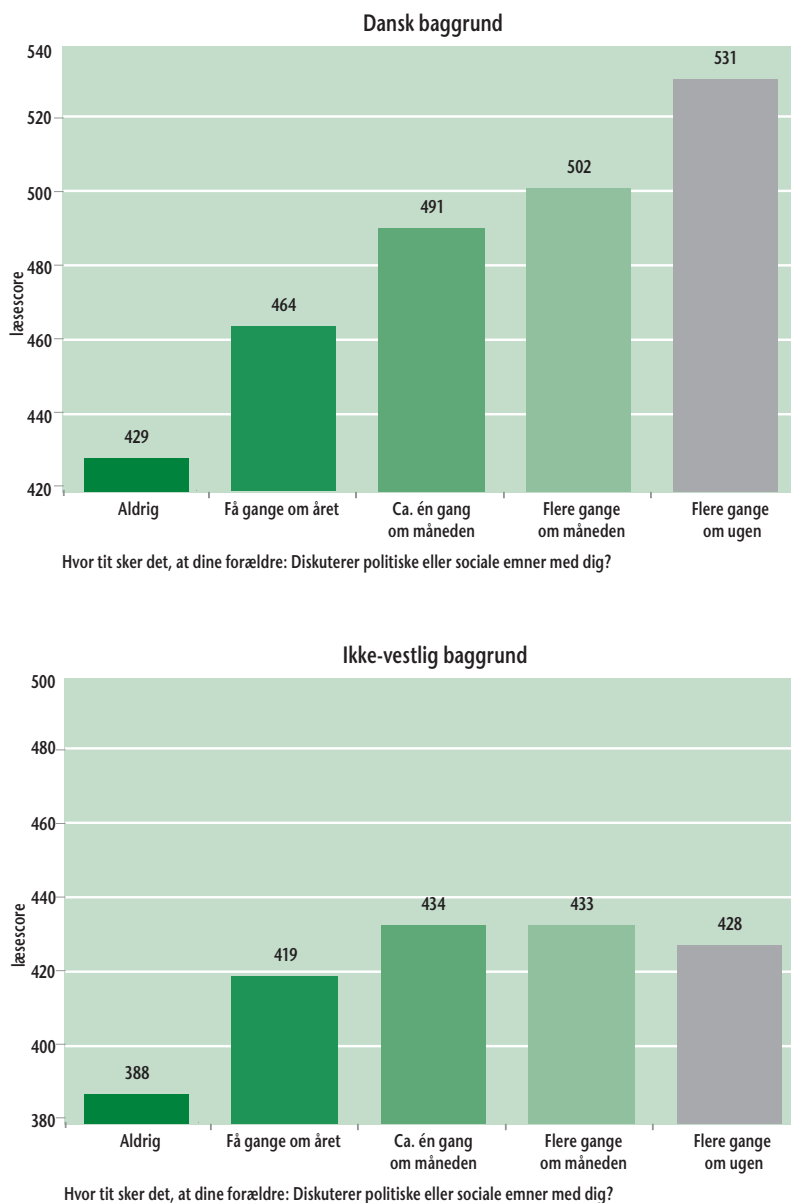
Figur 6.1. viser resultatet af denne sammenligning for elever, hvis forældre har relativt få ressourcer uden at være helt i bund (forældregruppe 3). Figurerne for de andre forældregrupper er ikke medtaget her, da de ligner figur 6.1. blot forskudt op- og nedad på skalaen.

Af figuren fremgår det, at elever i forældregruppe 3 med dansk baggrund, som aldrig diskuterer politiske/sociale emner med deres forældre, forventes at score 429 i læsescore, mens de, som gør det flere gange om ugen, forventes at score 531. For elever med dansk baggrund forventes forskellen i læsescore mellem dem, der diskuterer henholdsvis mindst og mest, i gennemsnit altså at være lige omkring 100 point – cirka lige så meget som forskellen mellem elever, hvis forældre har henholdsvis færrest og flest ressourcer (forældregruppe 1 og 6), se tabel 6.2. Det fremgår også af figuren, at for elever med dansk baggrund forventes læsescoren at stige med hyppigheden: Jo større hyppighed, desto højere læsescore.

For elever med ikke-vestlig baggrund er det derimod forskellen mellem dem, der aldrig diskuterer politiske/sociale emner og resten, der er central, og det er ikke sådan, at dem, der diskuterer mest, forventes at have den højeste læsescore.

Opsamlende kan man sige, at for elever med dansk baggrund samvarierer hyppigheden af diskussion om politiske/sociale emner

Figur 6.1. Læsescore for elever med henholdsvis dansk og ikke-vestlig baggrund i forældregruppe 3 ved forskellige hyppigheder af diskussion om politiske og sociale emner.

Bemærk: For at lette sammenligningen af effekten af hyppigheden af politiske diskussioner på læsescoren, er det valgt at lade skalaerne på de to underfigurer starte ved forskellige værdier, men spænde over det samme antal scores.

Kilde: Egne beregninger foretaget på data fra PISA Etnisk 2005.

positivt med forældregrupper, mens dette ikke er tilfældet for elever med ikke-vestlig baggrund. Analysen viser videre, at sammenhængen mellem hyppigheden af politiske diskussioner og læsescore afhænger af etnicitet: For elever med dansk baggrund gælder, at jo mere diskussion, desto bedre i forhold til læsescore, mens det i relation til læsescore for elever med ikke-vestlig baggrund tilsyneladende mere handler om, hvorvidt man overhovedet diskuterer med forældrene – ikke om hyppigheden, hvormed man gør det.

6.4.2. Moderens vægt på god uddannelse

Nogle variable siger altså mere om læsescoren for elever med dansk baggrund. Men enkelte variable siger omvendt mere om læsescoren for elever med ikke-vestlig baggrund. Elevens grad af enighed i, at moderen lægger vægt på, at han eller hun får en god uddannelse, er en af dem.

Først undersøges igen, hvordan sammenhængen er mellem variablen i fokus – her elevens grad af enighed i, at moderen lægger vægt på en god uddannelse – og forældregrupper. Tabel 6.5. og 6.6. viser resultatet heraf.

Tabel 6.5. Elevens grad af enighed i, at moderen lægger stor vægt på, at han/hun får en god uddannelse. Elever med dansk baggrund. Procenter.

Dansk baggrund					
Hvor uenig eller enig er du i følgende udsagn: Din mor lægger stor vægt på, at du får en god uddannelse?	Uenig/ meget uenig	Enig	Helt enig	I alt, procent	Antal
Forældregruppe 1	7,0	31,6	61,4	100,0	57
2	9,8	30,1	60,2	100,0	133
3	5,5	37,7	56,8	100,0	308
4	5,0	38,6	56,4	100,0	459
5	4,4	41,0	54,6	100,0	551
Forældregruppe 6	5,0	38,9	56,1	100,0	1.072
I alt	5,2	38,5	56,2	100,0	2.580

Gamma = 0,01; risiko for tilfældighed = 67,0 pct.

Kilde: Egne beregninger foretaget på data fra PISA Etnisk 2005.

Som det fremgår af tabellerne og de statistiske tests under dem, så er der ingen sammenhæng mellem, hvor enig eleven er i, at moderen lægger stor vægt på, at han/hun får en god uddannelse og forældregrupper, hverken for elever med dansk eller for elever med ikke-

Tabel 6.6. Elevers grad af enighed i, at moderen lægger stor vægt på, at han/hun får en god uddannelse. Elever med ikke-vestlig baggrund. Procenter.

Ikke-vestlig baggrund					
Hvor uenig eller enig er du i følgende udsagn: Din mor lægger stor vægt på, at du får en god uddannelse?	Uenig/meget uenig	Enig	Helt enig	I alt, procent	Antal
Forældregruppe 1	5,8	17,8	76,4	100,0	208
2	4,4	15,0	80,6	100,0	294
3	4,9	18,6	76,6	100,0	226
4	4,9	17,2	77,9	100,0	163
5	2,0	18,0	80,0	100,0	100
Forældregruppe 6	1,8	16,4	81,8	100,0	110
I alt	4,4	17,0	78,7	100,0	1.101

Kilde: Egne beregninger foretaget på data fra PISA Etnisk 2005.

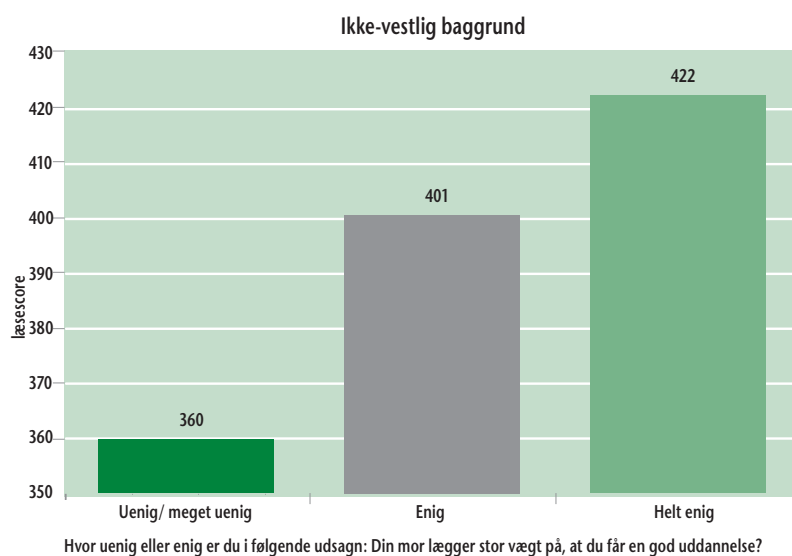
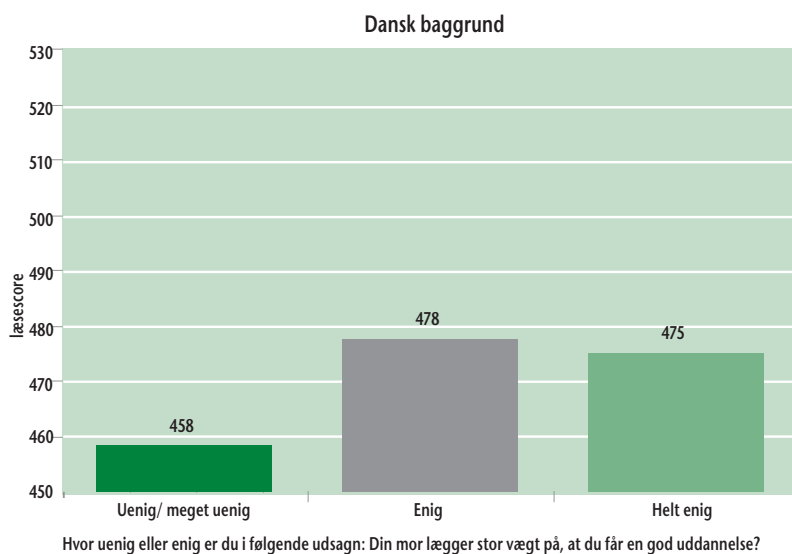
Gamma = 0,04; risiko for tilfældighed = 45,2 pct.

vestlig baggrund. Det kan med andre ord ikke afvises, at andelen af elever, der er helt enige i, at deres mor lægger stor vægt på, at de får en god uddannelse, er den samme blandt elever med ressourcetatte og elever med ressourcerige forældre. Dette er overraskende. Ud fra det gamle ordsprog „æblet falder ikke langt fra stammen“, kunne man nemlig tro, at forældre, der selv har en uddannelse, ville lægge mere vægt på uddannelse.

Her skal dog indskydes et forbehold: Da det oprindelige spørgsmål til eleverne ikke præciserer, hvad der forstås ved „god uddannelse“, er det tænkeligt, at betydningen af „god uddannelse“ afhænger af forældrenes ressourcer. Variablen måler derfor nærmere andelen af elever, der er enige/uenige i, at deres mødre lægger vægt på, at deres børn overhovedet får en uddannelse, og den manglende sammenhæng udelukker altså ikke, at elever med de mest ressourcerige forældre oplever større uddannelsesforventninger end elever med mindre ressourcerige forældre.

Kigger man i stedet på sammenhængen mellem moderens vægt på god uddannelse og læsescore, ses af figur 6.2., at denne sammenhæng er en del stærkere for elever med ikke-vestlig baggrund end for elever med dansk baggrund. For sidstnævnte elevgruppe ses en lille tendens til, at de, der er uenige eller meget uenige i, at deres mor lægger vægt på god uddannelse, forventes at score lidt lavere end de andre. Da der er 3 pct. risiko for, at forskellen i forventet læsescore mellem de uenige og de enige skyldes tilfældigheder, er denne forskel også statistisk signifikant.

Figur 6.2. Læsescore for elever med henholdsvis dansk og ikke-vestlig baggrund i forældregruppe 3 ved forskellige grader af enighed i, at moderen lægger vægt på god uddannelse.

Bemærk: For at lette sammenligningen af effekten af graden af enighed på læsescoren, er det valgt at lade skalaerne på de to underfigurer starte ved forskellige værdier, men spænde over det samme antal scores.

Kilde: Egne beregninger foretaget på data fra PISA Etnisk 2005.

Her tænker nogen måske, at den svage sammenhæng for elever med dansk baggrund kan skyldes ovennævnte forbehold, altså at elever i forskellige forældregrupper (muligvis) forstår noget forskelligt ved „god uddannelse“. Men da sammenhængen mellem moderens vægt på god uddannelse og læsescore er korrigeret for forældregrupper, og derfor tager højde for forskelle forældregrupperne imellem, gælder dette forbehold ikke i samme grad her.

Selvom det, at moderen lægger vægt på (god) uddannelse altså ikke varierer over forældregrupper, hverken for elever med dansk eller for elever med ikke-vestlig baggrund, så siger det alligevel meget om elevens læsescore for sidstnævnte gruppe. Men, som nævnt flere gange, så er det ikke muligt at afgøre kausaliteten ud fra data. Det vides derfor ikke, om det er ikke-vestlige elevers faglige dygtighed, som fører til, at de gennemsnitligt oplever større forældre forventninger, eller om det omvendt er disse elevers oplevelse af, hvor meget vægt moderen lægger på god uddannelse, der får dem til at præstere bedre. Man kan dog konkludere, at samspillet mellem elevers forestillinger om forældre forventninger og præstationer i skolen er forskelligt for de to elevgrupper.

6.4.3. Hyppigheden af diskussion om religiøse emner

Noget af det, der diskuteres meget i medierne i disse tider, er indvandreres og efterkommeres forhold til religion. Derfor er det valgt også at se nærmere på, hvordan hyppigheden af diskussioner om religiøse emner og hyppigheden af religiøs praksis spiller sammen med henholdsvis forældregrupper og læsescore.

Tabel 6.7. og 6.8. viser sammenhængen mellem forældregrupper og hyppigheden af diskussion om religiøse emner. Først ses af tabellerne, at elever med ikke-vestlig baggrund diskuterer religiøse emner langt hyppigere end elever med dansk baggrund. Eksempelvis har gennemsnitligt 43,5 pct. af eleverne med ikke-vestlig baggrund denne form for diskussion med deres forældre som minimum flere gange om måneden, mens dette kun gælder 17,1 pct. af eleverne med dansk baggrund.

For elever med dansk baggrund er der dog en del variation i, hvor hyppigt man diskuterer religiøse emner i de forskellige forældregrupper, mens fordelingen af, hvor hyppigt man diskuterer religiøse emner, er nogenlunde den samme i alle forældregrupper for elever med ikke-vestlig baggrund. Dette fremgår også af gamma-

værdierne, hvor en værdi på 0,22 viser, at der er en middelstærk sammenhæng for elever med dansk baggrund, mens gamma-værdien på kun -0,05 for elever med ikke-vestlig baggrund viser, at flere eller færre forældreressourcer ikke ændrer på diskussionshyppigheden i denne elevgruppe.

For elever med dansk baggrund viser tallene desuden, at fordelingen af hyppighed af diskussion af religiøse emner er nogenlunde den samme i forældregruppe 2-4. Det er således forældregruppe 1 og 6, der skiller sig ud. Da der kun er 57 elever i forældregruppe 1, bør fordelingen inden for denne gruppe dog ikke tillægges for stor vægt. Derimod befinder cirka 40 pct. af eleverne med dansk baggrund sig i forældregruppe 6, så eventuelle forskelle mellem denne gruppe og resten er værd at bemærke. Konklusionen er derfor, at for elever med dansk baggrund, er der forskel på, hvor hyppigt de mest ressourcerige (i forældregruppe 6) og resten af eleverne diskuterer religiøse emner med deres forældre.

I forbindelse med analysen af betydningen af moderens vægt på god uddannelse sås, at der godt kan være sammenhæng mellem en variabel og læsescore, selvom fordelingen af den pågældende variabel er den samme i de forskellige forældregrupper. Det kan derfor godt tænkes, at hyppigheden af diskussion om religiøse emner siger

Tabel 6.7. Hvor hyppigt diskuterer eleven religiøse emner med sine forældre. Elever med dansk baggrund. Procenter.

Dansk baggrund						
Hvor tit sker det, at dine forældre: Diskuterer religiøse emner med dig?	Aldrig	Få gange om året	Ca. én gang om måneden	Min. flere gange om måneden	I alt, procent	Antal
Forældregruppe 1	45,6	36,8	10,5	7,0	100,0	57
2	35,9	32,1	18,3	13,7	100,0	131
3	37,4	29,4	19,5	13,7	100,0	313
4	38,7	33,4	15,2	12,8	100,0	455
5	32,2	39,7	14,5	13,6	100,0	537
Forældregruppe 6	20,6	32,3	24,4	22,7	100,0	1.060
I alt	29,7	33,8	19,5	17,1	100,0	2.553

Gamma = 0,22; risiko for tilfældighed < 0,01 pct.

Kilde: Egne beregninger foretaget på data fra PISA Etnisk 2005.

Tabel 6.8. Hvor hyppigt diskuterer eleven religiøse emner med sine forældre. Elever med ikke-vestlig baggrund. Procenter.

Ikke-vestlig baggrund						
Hvor tit sker det, at dine forældre: Diskuterer religiøse emner med dig?	Aldrig	Få gange om året	Ca. én gang om måneden	Min. flere gange om måneden	I alt, procent	Antal
Forældregruppe 1	10,6	16,6	25,1	47,7	100,0	199
2	11,6	24,9	19,7	43,9	100,0	285
3	11,0	26,0	22,8	40,2	100,0	219
4	11,5	25,6	19,2	43,6	100,0	156
5	5,9	29,4	21,6	43,1	100,0	102
Forældregruppe 6	15,5	20,9	21,8	41,8	100,0	110
I alt	11,1	23,7	21,7	43,5	100,0	1.071

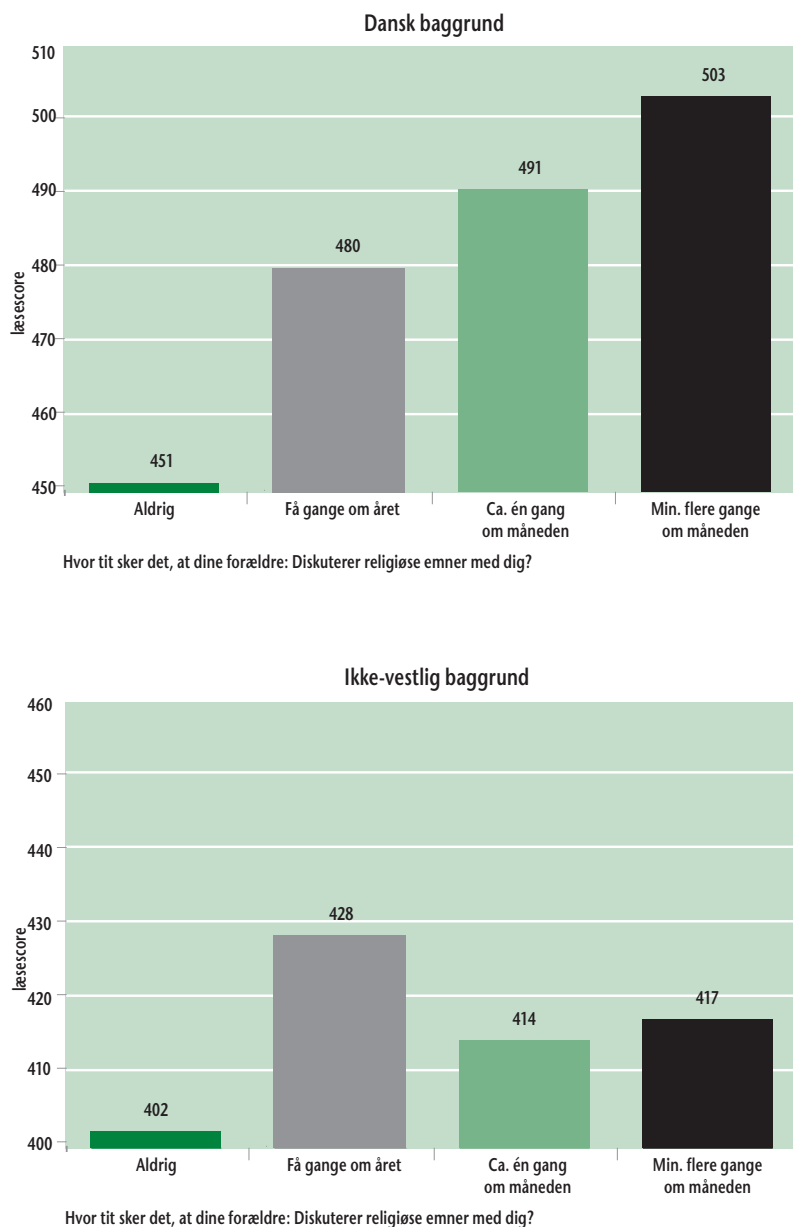
Gamma = -0,05; risiko for tilfældighed = 17,9 pct.

Kilde: Egne beregninger foretaget på data fra PISA Etnisk 2005.

noget om læsescoren for ikke-vestlige elever, selvom der ikke er forskel på, hvor meget der diskuteres i de forskellige forældregrupper.

Figur 6.3. viser, at dette ikke er tilfældet: For elever med ikke-vestlig baggrund siger hyppigheden af diskussion af religiøse emner kun meget lidt om, hvad de gennemsnitligt scorer i PISA læsetesten. Ligesom ved diskussion af politiske eller sociale emner, ser det ud til, at det, der betyder noget i forhold til læsescoren, er, om eleverne overhovedet diskuterer med deres forældre eller ej. Forskellen mellem den forventede læsescore for dem, der aldrig diskuterer religiøse

Figur 6.3. Læsescore for elever med henholdsvis dansk og ikke-vestlig baggrund i forældregruppe 3 ved forskellige hyppigheder af diskussion om religiøse emner.

Bemærk: For at lette sammenligningen af effekten af hyppigheden af diskussion om religiøse emner på læsescoren, er det valgt at lade skalaerne på de to underfigurer starte ved forskellige værdier, men spænde over det samme antal scores.

Kilde: Egne beregninger foretaget på data fra PISA Etnisk 2005.

se emner og resten, er dog ikke statistisk sikker (der er 6 pct. risiko for, at den skyldes tilfældigheder).

For elever med dansk baggrund er der – ligesom det var tilfældet med hensyn til de politiske diskussioner – en positiv samvariation mellem læsescore og hyppigheden af diskussion af religiøse emner: Jo hyppigere diskussion, desto højere læsescore. Samvariationen mellem den aktuelle adfærdsvariabel og læsescore er altså igen forskellig i de to elevgrupper.

6.4.4. Hyppigheden af religiøs praksis

En ting er, at hyppigheden af religiøse diskussioner ikke siger det samme om de to gruppers læsescore. Noget andet er, hvordan det forholder sig med religiøs praksis. Som det sidste eksempel ses nærmere herpå.

Fordelingen af hyppigheden af deltagelse i religiøse aktiviteter fremgår af tabel 6.9. og 6.10. Først ses, at 57 pct. af eleverne med ikke-vestlig baggrund aldrig eller næsten aldrig deltager i religiøse aktiviteter, mens dette gælder 89 pct. af eleverne med dansk baggrund. En langt større andel af eleverne med ikke-vestlig baggrund deltager altså i religiøse aktiviteter. For eleverne med dansk baggrund er der en svag tendens til, at elever med mindre ressourcerige forældre er mere religiøst aktive end elever med mere ressourcerige forældre. Tendensen er den samme for de ikke-vestlige elever, men her kan det ikke afvises, at det skyldes tilfældigheder. Det er også testet, om man statistisk set kan afvise, at sammenhængen for hver af de to etniske grupper er ens, og svaret er, at det kan man ikke. Selvom der i den ene gruppe er større risiko for, at sammenhængen skyldes tilfældigheder, kan de to sammenhænge altså godt siges at være ens. Det kan derfor konkluderes, at deltagelse i religiøs aktivitet varierer på samme måde over forældregrupper i begge elevgrupper: I begge grupper er de mindst ressourcerige mere religiøst aktive end de mere ressourcerige.

I forhold til læsescore viser figur 6.4., at det at være religiøs aktiv samvarierer med læsescore på den samme måde for de to elevgrupper. For begge grupper gælder, at højere aktivitet er forbundet med lavere forventet læsescore.

Analysen af disse to eksempler peger på, at det ikke er det samme at spørge til diskussion af religiøse emner og til religiøs aktivitet. Måske hænger forskellen sammen med, at udtrykket „diskuterer religiøse emner“ kan opfattes på langt flere måder end udtrykket

Tabel 6.9. Hvor hyppigt deltager eleven i religiøse aktiviteter. Elever med dansk baggrund. Procenter.

Dansk baggrund					
Hvor tit laver du følgende: Deltager i religiøse aktiviteter?	Dagligt/ 1-5 gange om ugen	1-3 gange om måneden	Aldrig eller næsten aldrig	I alt, procent	Antal
Forældregruppe 1	9,8	7,3	82,9	100,0	41
2	9,6	9,6	80,9	100,0	115
3	7,1	7,1	85,8	100,0	267
4	5,2	5,2	89,7	100,0	388
5	5,2	5,6	89,2	100,0	482
Forældregruppe 6	3,6	6,0	90,4	100,0	971
I alt	5,0	6,1	88,9	100,0	2.264

Gamma = 0,14; risiko for tilfældighed = 0,4 pct.

Kilde: Egne beregninger foretaget på data fra PISA Etnisk 2005.

Tabel 6.10. Hvor hyppigt deltager eleven i religiøse aktiviteter. Elever med ikke-vestlig baggrund. Procenter.

Ikke-vestlig baggrund					
Hvor tit laver du følgende: Deltager i religiøse aktiviteter?	Dagligt/ 1-5 gange om ugen	1-3 gange om måneden	Aldrig eller næsten aldrig	I alt, procent	Antal
Forældregruppe 1	29,2	22,6	48,2	100,0	168
2	20,7	19,1	60,2	100,0	256
3	21,9	21,4	56,7	100,0	187
4	26,4	19,4	54,3	100,0	129
5	27,8	17,8	54,4	100,0	90
Forældregruppe 6	17,0	12,8	70,2	100,0	94
I alt	23,6	19,5	56,9	100,0	924

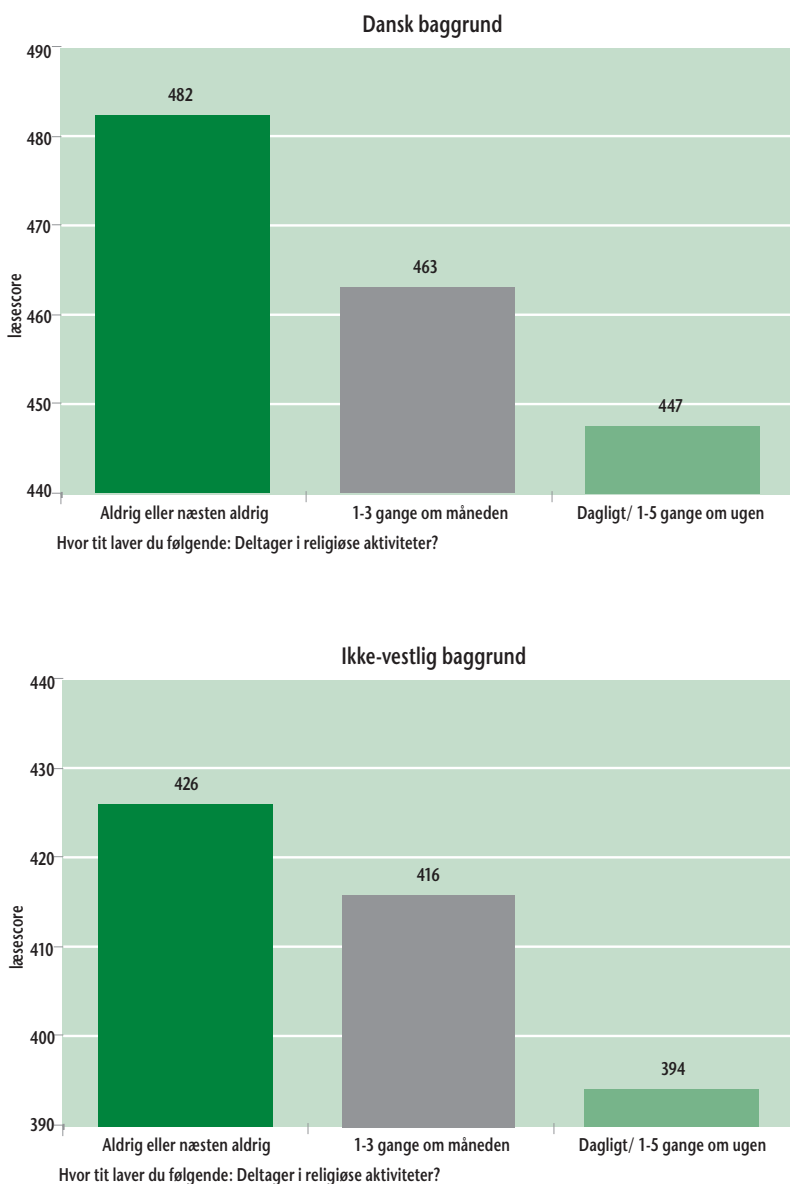
Gamma = 0,07; risiko for tilfældighed = 7,6 pct.

Kilde: Egne beregninger foretaget på data fra PISA Etnisk 2005.

„deltager i religiøse aktiviteter“. Det kunne derfor være interessant at undersøge, om forskellene mellem de to elevgrupper på sammenhængene mellem diskussion af religiøse emner og forældregrupper/ læsescore, ville bestå, hvis man præciserede, hvad der forstås ved „diskussion“.

I de foregående fire eksempler er det vist, at sammenhænge mellem på den ene side forskellige former for adfærd og forældreforventninger og på den anden side henholdsvis forældreressourcer og børnenes læsescore, ofte er forskellige for elever med dansk og med ikke-vestlig baggrund. Ud over de viste sammenhænge, er der ble-

Figur 6.4. Læsescore for elever med henholdsvis dansk og ikke-vestlig baggrund i forældregruppe 3 ved forskellige hyppigheder af religiøs aktivitet.

Bemærk: For at lette sammenligningen af effekten af hyppigheden af religiøs aktivitet på læsescoren, er det valgt at lade skalaerne på de to underfigurer starte ved forskellige værdier, men spænde over det samme antal scores.

Kilde: Egne beregninger foretaget på data fra PISA Etnisk 2005.

vet analyseret på en lang række andre faktorer, og resultaterne herfra vil blive opsummeret i de følgende tre afsnit. Resultaterne fremgår også i komprimeret form af bilag 6.2. til 6.4.

De forskellige faktorer er inddelt efter, om de er relateret til 1) adfærd, 2) besiddelser eller 3) elevens forestilling om forældre forventninger.

6.4.5. Adfærdsrelaterede faktorer

De foregående analyser viste, at både i forhold til forældreressourcer og i forhold til læsescore, fordeler hyppigheden af diskussion af politiske, sociale og religiøse emner sig forskelligt i de to elevgrupper (dansk versus ikke-vestlig baggrund). Analyserne viser desuden, at forskellene mellem de to elevgrupper stort set går igen, når der spørges til hyppigheden af diskussion af bøger, film og fjernsynsprogrammer: For elever med dansk baggrund, varierer det en del, hvor ofte man diskuterer bøger m.m., fra de mindst til de mest ressourcerige, mens der næsten ingen variation er fra en forældregruppe til en anden for elever med ikke-vestlig baggrund; og i forhold til læsescoren siger sådanne diskussioner i sig selv også langt mere om, hvad elever med dansk end hvad elever med ikke-vestlig baggrund præsterer.

Spørges eleverne i stedet om, hvor tit de diskuterer med deres forældre, hvordan det går dem i skolen, så tegner der sig et andet mønster. Det viser sig nemlig, at samvariationen mellem hyppigheden af diskussion af skolegang og forældreressourcer er nogenlunde ens i de to elevgrupper. For begge elevgrupper er der en svag tendens til, at elever med mere ressourcerige forældre diskuterer deres skolegang hyppigere end elever med mindre ressourcerige forældre. Tendensen er lidt stærkere for elever med dansk baggrund, men ikke så meget at forskellen mellem de to elevgrupper er statistisk sikker. Diskussionshyppigheden af, hvordan det går i skolen, siger også nogenlunde det samme om læsescoren for de to elevgrupper – dog med svage tegn på, at sammenhængen er stærkest for elever med dansk baggrund. Der kan altså ikke vises at være etnisk betingede forskelle med hensyn til denne form for adfærd.

Der er også andre spørgsmål, som belyser, hvad man kunne kalde familiens „sociale liv“. F.eks. er eleverne i PISA Etnisk blevet spurgt om, hvor tit de spiser et hovedmåltid med deres forældre, og hvor tit deres forældre bruger tid til at tale med dem. For begge disse faktorer gælder, at der ikke er den samme variation over forældre-

grupperne i de to elevgrupper. I de etnisk danske hjem er det sådan, at jo flere ressourcer forældrene har, desto oftere spiser og bruger de tid til at tale sammen. For elever med ikke-vestlig baggrund gælder derimod, at der gennemsnitligt spises og tales lige meget – eller lige lidt – sammen i alle forældregrupper. (Ud af alle elever med dansk baggrund siger 88 pct., at de „flere gange om ugen“ spiser et hovedmåltid sammen med deres forældre, dette gælder „kun“ for 71 pct. af alle elever med ikke-vestlig baggrund). Man kan derfor ikke gå ud fra, at elever i ikke-vestlige, ressourcerige familier spiser og taler oftere sammen med deres forældre end elever i ikke-vestlige familier med færre ressourcer.

Analyseres, om hyppigheden hvormed barn og forældre spiser sammen og bruger tid på at tale sammen, i sig selv – altså når der er taget højde for forskelle forældregrupperne imellem – siger noget om, hvordan barnet klarer sig fagligt i skolen, ses, at disse faktorer primært siger noget om læsescoren for elever med dansk baggrund. Det er dog svært at give en entydig fortolkning af disse analyser af to årsager: For det første viser det sig, at for ikke-vestlige elever afhænger svaret på, om disse faktorer har selvstændig betydning for læsescoren, af analysemetoden. Anvendes én metode (regression) viser analysen, at der er en svag sammenhæng mellem hyppighe-

den af at spise hovedmåltid og bruge tid til at tale sammen med forældrene og læsescore; anvendes en anden metode (krydstabulering) er svaret, at der er mere end 5 pct. risiko for, at sammenhængene skyldes tilfældigheder. For det andet er sammenhængene mellem disse faktorer og læsescoren for elever med dansk baggrund ikke stærke, hvilket betyder, at der ikke kan findes en statistisk sikker forskel til de eventuelle svage sammenhænge, der er for elever med ikke-vestlig baggrund.

Den overordnede konklusion må dog være, at hyppigheden, hvormed barn og forældre spiser sammen og bruger tid til at tale sammen, især siger noget om læsescoren for elever med dansk baggrund. For ikke-vestlige elever kan det, at familien spiser og taler hyppigt sammen altså ikke bruges som indikatorer for, at der her er tale om hjem, som er gode til at støtte deres børn i forhold til skolearbejdet. En anden mulig fejlslutning – der for øvrigt gælder begge elevgrupper – er, hvis man på basis af data som de her anvendte tror, at det kan være med til at forbedre elevernes læsescore, hvis deres forældre tit spiser sammen med og tager sig tid til at tale med dem.

Der findes selvfølgelig også en række adfærdsrelaterede faktorer, der ligesom religiøs aktivitet varierer over forældreressourcer og læsescore på samme måde for de to elevgrupper. F.eks. er sammenhængene mellem henholdsvis hyppigheden af fravær og hyppigheden af at møde for sent i skole og forældreressourcer nogenlunde ens i de to elevgrupper. Både for elever med dansk og for elever med ikke-vestlig baggrund gælder, at jo flere ressourcer forældrene har, desto mindre fravær og desto sjældnere møder de for sent i skole. Ikke overraskende gælder også i begge elevgrupper og for begge fænomener (fravær og møde for sent), at jo oftere man gør det, desto lavere forventet læsescore. Analyserne viser dog, at selvom fravær uden forældrenes tilladelse siger meget om læsescoren i begge grupper, så er samvariationen mellem ikke-tilladt fravær og læsescore stærkere for elever med dansk baggrund.

Kun for en enkelt af de undersøgte adfærdsrelaterede faktorer er sammenhængen stærkest for elever med ikke-vestlig baggrund. Det drejer sig om sammenhængen mellem, hvor meget tid eleven bruger på lektielæsning i dansk og læsescore, hvor det viser sig, at tid på lektielæsning i dansk siger mest om, hvad elever med ikke-vestlig baggrund opnår i læsescore. Sammenhængen mellem tid på lektielæsning i dansk og læsescore er dog også positiv for elever med dansk baggrund, men ikke så stærk som for ikke-vestlige elever.

6.4.6. Familiens besiddelser

Som nævnt i indledningen viser empiriske studier ofte, at ikke blot adfærd, men også hvad man kunne kalde familiens kulturelle eller uddannelsesrelaterede besiddelser siger noget om, hvordan børnene (eleverne) klarer sig i skolen. I PISA Etnisk spørges eleverne: „Har I følgende derhjemme?“, hvorefter der listes en række forskellige ting, man kan eje. Her er det valgt at undersøge, hvordan følgende uddannelsesrelaterede besiddelser spiller sammen med forældregrupper og elevens læsescore i de to etniske grupper: *a)* Eleven har sit eget værelse, *b)* hjemmet har forbindelse til internettet, *c)* hjemmet rummer et stille sted at studere og et skrivebord at studere ved, *d)* om der findes digtsamlinger og kunstværker i hjemmet og *e)* antallet af bøger i hjemmet. Ligesom tidligere er det undersøgt, hvorvidt besiddelse af disse ting fordeler sig forskelligt i forældregrupperne i de to elevgrupper, og hvorvidt det siger noget forskelligt om læsescore for de to grupper.

Med hensyn til samspillet med forældrenes ressourcer gælder for næsten alle de undersøgte besiddelser, at det er blandt elever med dansk baggrund, at der er størst forskel mellem, hvor meget de mest og de mindst ressourcerige forældre har af de pågældende ting. Den eneste undtagelse er med hensyn til, om der findes et stille sted at studere i hjemmet, hvor svarene herpå varierer nogenlunde ens over forældregrupperne i de to elevgrupper. Man skal dog være opmærksom på, at hvad angår, om eleven har sit eget værelse, og om hjemmet har forbindelse til internettet, så er det kun ganske få procent af eleverne med dansk baggrund, hvor familien ikke har disse ting.

Med hensyn til familiernes ejerskab af kunst, digtsamlinger og antal bøger er fordelingen langt mere jævn. I begge elevgrupper er der både pænt store grupper, som ejer, og pænt store grupper som ikke ejer eller ikke har så mange af de pågældende genstande. Derfor er resultaterne af disse analyser mere interessante. Analyserne viser, at også med hensyn til disse genstande er der langt større variation fra den ene forældregruppe til den anden for elever med dansk end for elever med ikke-vestlig baggrund. Det at eje kunst, digtsamlinger og mange bøger virker således bedst som indikator for, hvor mange uddannelses- og beskæftigelsesmæssige ressourcer forældrene til elever med dansk baggrund har, om end det må siges, at antallet af bøger siger meget om forældreressourcer i begge grupper.

Ses nu i stedet på, om ejerskab af disse ting i sig selv siger noget forskelligt om de to gruppers læsescore – altså ud over den effekt der

går gennem forældreressourcerne – viser analyserne, at når der først er korrigeret for forældregrupper, så er det kun besiddelse af digtsamlinger og antal bøger i hjemmet, der spiller forskelligt sammen med læsescoren i de to elevgrupper.

I begge elevgrupper scorer elever fra hjem med kunstværker i gennemsnit højere end elever fra hjem uden. Antallet af bøger i hjemmet spiller ligeledes positivt sammen med elevens læsescore, således at flere bøger hænger sammen med højere læsescore. Her siger antallet af bøger dog mest om, hvad elever med dansk baggrund scorer. Endelig viser det sig, at det, at hjemmet rummer en digtsamling, kun spiller sammen med læsescoren for elever med dansk baggrund.

6.4.7. Elevens oplevelse af forældrenes forventninger til uddannelse og job

Som det sidste er der også set på, om elevernes oplevelse af forældrenes forventninger hænger sammen med forældreressourcer og læsescore på samme måde for elever med dansk og ikke-vestlig baggrund.

I den foregående analyse af elevens oplevelse af, hvor megen vægt moderen ligger på god uddannelse, var det mest overraskende resultatet, at elevernes oplevelse af moderens uddannelsesforvent-

ninger kun siger meget lidt om, hvad danske elever opnår i læsescore, når der er korrigeret for forældregrupper.

Resultaterne viser sig at være de samme, når der i stedet spørges til faderens vægt på god uddannelse: Det er kun for elever med ikke-vestlig baggrund, at graden af enighed i, at faderen lægger vægt på god uddannelse, siger noget om deres læsescore. Det gælder i det hele taget for alle de analyserede spørgsmål om forældreforventninger, at resultaterne af analyserne med små nuancer er de samme, uanset om der spørges til faderens eller moderens forventninger.

Analyserne af elevernes oplevelse af forældreforventninger byder på endnu en overraskelse. Undersøges, hvordan svarene på spørgsmålet „Hvor uenig eller enig er du i følgende udsagn: Din far/mor lægger stor vægt på, at du får et vellønnet job, når du bliver voksen?“, spiller sammen med henholdsvis forældreressourcer og læsescore, viser der sig i begge tilfælde at være en negativ sammenhæng for elever med dansk baggrund. Det er altså blandt elever fra de mindst ressourcerige danske familier, at man finder den største andel, der er „helt enig“ i, at deres far/mor lægger vægt på, at de får et vellønnet job. Tilsvarende overraskelse finder man i forhold til, om elevernes grad af enighed i, at faderen/moderen lægger vægt på, at de får et vellønnet job, spiller en selvstændig rolle i forhold til læsescoren. Her ses nemlig, at selv når der er taget højde for forskelle i de danske familiers ressourcer, er den forventede læsescore lavest blandt de (danske) elever, der er helt enige i, at forældrene lægger vægt på, at de får et vellønnet job. Dette kan synes paradoksalt, da det formentlig er disse elever, der har sværest ved at opnå at få et vellønnet job som voksne.

Ovenstående mønster gælder kun for elever med dansk baggrund. For elever med ikke-vestlig baggrund er der ingen statistisk sikker sammenhæng mellem elevens grad af enighed i, at forældrene vægter et vellønnet job højt og henholdsvis forældregrupper og læsescore. Altså er der igen forskel på, hvordan sammenhængen eller manglen på samme udspiller sig i de to elevgrupper.

6.5. Konklusion

I dette kapitel blev det indledningsvis vist, at jo flere ressourcer i form af uddannelse og beskæftigelse forældrene har, desto bedre klarer børnene sig i skolen. Dette gælder alle elever uanset etnisk baggrund.

Næste skridt kunne være at udpege og undersøge faktorer og mekanismer, hvorved forældreressourcerne *muligvis* omsættes til elevpræstationer. Her viser kapitlet, at der kan peges på langt flere af sådanne faktorer og mekanismer for elever med dansk end for elever med ikke-vestlig baggrund. For sidstnævnte elevgruppe gælder nemlig, at størstedelen (20 ud af 28) af de undersøgte faktorer fordeles sig ens i de forskellige forældregrupper, mens dette kun gælder for 4 ud af 28 af de samme faktorer for elever med dansk baggrund. Vi ved med andre ord kun lidt om, hvad der adskiller ikke-vestlige forældre med få ressourcer fra ikke-vestlige forældre med flere ressourcer.

Også hvad angår den selvstændige betydning i forhold til elevernes læsescore af forskellige adfærdsformer og besiddelser, viser analyserne, at mange faktorer siger mest om, hvordan elever med dansk baggrund klarer sig i skolen.

I indledningen blev der peget på risikoen for, at den eksisterende viden om, hvorfor elever klarer sig godt eller mindre godt, er kulturspecifik. I lyset af analyserne i dette kapitel må det konstateres, at denne risiko ser ud til at være reel. Mange af de sammenhænge, som vi er vant til eksisterer for elever med vestlig, herunder dansk baggrund, kan enten ikke findes eller udfolder sig anderledes for elever med ikke-vestlig baggrund.

Om dette skyldes, at sammenhængene rent faktisk er anderledes, eller at spørgsmålene opfattes anderledes af elever med ikke-vestlig baggrund eller noget helt tredje, kan ikke besvares her. Men konsekvensen er under alle omstændigheder, at alle, der beskæftiger sig med problematikken omkring ikke-vestlige elevers dårligere skolepræstationer – pædagoger, lærere, forskere, beslutningstagere osv. – skal være påpasselige med at overføre ideer, som er dannet på baggrund af erfaringer med danske elever, til andre etniske grupper. Analyserne understreger derfor nødvendigheden af en målrettet vidensindsamling, hvor der arbejdes med (videre-)udvikling af undersøgelsesmaterialer specielt indrettet på at opfange eventuelle kulturelle forskelle.

Litteratur

Egelund, Niels og Torben Tranæs (red.) 2007 (andenudgave 2008). *PISA Etnisk 2005. Kompetencer hos danske og etniske elever i 9. klasser i Danmark*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

- Jensen, Peter og Nina Smith. 2007 (2008). „Etnisk koncentration i folkeskolen“ i Niels Egelund og Torben Tranæs (red.) (2007, 2008).
- Jensen, Torben Pilegaard og Helle Kløft Schademan. „PISA Etnisk-unge – ligner de andre danske unge?“ i Niels Egelund og Torben Tranæs (red.) (2007, 2008).
- Rangvid, Beatrice Schindler. 2008. „Ulighed bunder i kultur og uddannelse – ikke i penge“. *Ugebrevet A4*, 25. februar 2008.

Noter

- 1 Mere uddybende tabeller fra regressionsmodellerne fremgår af en teknisk note, som fås ved henvendelse til forfatteren.

Bilag

Bilag 6.1. Følgende karakteriserer de forskellige forældregrupper:

Forældregruppe 1	Begge forældre har hverken erhvervskompetencegivende uddannelse eller beskæftigelse.
Forældregruppe 2	a) Begge forældre har ingen erhvervskompetencegivende uddannelse, desuden har én af forældrene beskæftigelse, mens den anden er arbejdsløs; b) én af forældrene har en erhvervsfaglig uddannelse, den anden har ingen erhvervskompetencegivende uddannelse, begge er arbejdsløse.
Forældregruppe 3	a) Begge har en erhvervsfaglig uddannelse, men begge er arbejdsløse; b) én af forældrene har en erhvervsfaglig uddannelse, den anden har ingen erhvervskompetencegivende uddannelse, desuden har én af forældrene beskæftigelse, mens den anden ikke har beskæftigelse; det kan godt være den samme forælder, der har både uddannelse og beskæftigelse; c) begge forældre har ingen erhvervskompetencegivende uddannelse, til gengæld har begge forældre beskæftigelse.
Forældregruppe 4	a) Én af forældrene har en videregående uddannelse, den anden har ingen erhvervskompetencegivende uddannelse, samtidig er begge forældre arbejdsløse. b) Begge forældre har en erhvervsfaglig uddannelse, den ene forælder har beskæftigelse, den anden er arbejdsløs; c) én af forældrene har en erhvervsfaglig uddannelse, den anden har ingen erhvervskompetencegivende uddannelse, begge forældre har arbejde.
Forældregruppe 5	a) Den ene forælder har en erhvervsfaglig uddannelse, den anden har en videregående uddannelse, begge forældre er uden beskæftigelse; b) én af forældrene har en videregående uddannelse, den anden har ingen erhvervskompetencegivende uddannelse, desuden har én af forældrene beskæftigelse, den anden har ikke; c) begge forældre har en erhvervsfaglig uddannelse og begge har arbejde.
Forældregruppe 6	a) Begge forældre har en videregående uddannelse; deres beskæftigelsessituation er i så fald underordnet; b) én af forældrene har en erhvervsfaglig uddannelse, den anden har en videregående uddannelse, desuden har mindst én af forældrene beskæftigelse; c) én af forældrene har en videregående uddannelse, den anden har ingen erhvervskompetencegivende, begge forældre har beskæftigelse.

Bilag 6.2. Er der forskel på, hvor stærkt forældregrupper og læsescore samvarierer med forældres og elevers adfærd i de to elevgrupper (elever med dansk versus elever med ikke-vestlig baggrund)?

Adfærdsrelaterede faktorer			Sammenhæng mellem variabel og forældregrupper		Sammenhæng mellem variabel og læsescore, kontrolleret for forældregrupper	
Variabel		Etnicitet	Styrken og retningen af sammenhængen	Kan det afvises, at sammenhængen er ens i de to elevgrupper?	Styrken og retningen af sammenhængen	Kan det afvises, at sammenhængen er ens i de to elevgrupper?
Hvor tit sker det, at dine forældre:	Diskuterer politiske eller sociale emner med dig?	Dansk Ikke-vestlig	+++ ikke signifikant	ja	+++ ++	ja
	Diskuterer religiøse emner med dig?	Dansk Ikke-vestlig	++ ikke signifikant	ja	++ ikke signifikant	ja
	Diskuterer bøger, film eller fjernsynsprogrammer med dig?	Dansk Ikke-vestlig	++ +	ja	++ +	ja
	Diskuterer, hvordan det går dig i skolen?	Dansk Ikke-vestlig	++ ikke signifikant	nej	++ ikke signifikant ¹⁾	nej
	Sidder og spiser et hovedmåltid sammen med dig?	Dansk Ikke-vestlig	+++ ikke signifikant	ja	+++ ikke signifikant ¹⁾	nej
	Bruger tid til at tale med dig?	Dansk Ikke-vestlig	++ ikke signifikant	ja	++ ikke signifikant ¹⁾	nej
Hvor tit hjælper følgende personer dig med dit skolearbejde?	Din mor?	Dansk Ikke-vestlig	+ +	nej	ikke signifikant ¹⁾ ÷	nej
	Din far?	Dansk Ikke-vestlig	++ +	ja	÷ ÷	nej
Hvor meget tid bruger du i gennemsnit pr. uge på hjemmearbejde og lektielæsning:	I dansk?	Dansk Ikke-vestlig	+ ikke signifikant	nej	+ ++	ja
	I matematik?	Dansk Ikke-vestlig	ikke signifikant ikke signifikant	nej	+ + ²⁾	nej
I de sidste 10 skoledage, hvor mange gange har du ca.:	Været fraværende en hel dag med dine forældres tilladelse?	Dansk Ikke-vestlig	÷ ÷÷	nej	÷÷ ÷	nej
	Været fraværende en hel dag uden dine forældres tilladelse?	Dansk Ikke-vestlig	÷÷ ÷	nej	÷÷÷ ³⁾ ÷÷÷ ³⁾	ja
		Dansk	÷		÷÷	
	Mødt for sent i skole?	Ikke-vestlig	ikke signifikant	nej	÷	nej

Hvor tit laver du følgende:	Dyrker sport/ motion?	Dansk	+	nej	ikke signifikant ²⁾	nej
	Deltager i religiøse aktiviteter?	Ikke-vest-lig	ikke signifikant		ikke signifikant	
	Synger selv/ spiller selv musik?	Dansk	÷	nej	÷÷	nej
Har du et fritids-job?		Ikke-vest-lig	ikke signifikant		÷÷	nej
		Dansk	+	nej	+	ja
		Ikke-vest-lig	ikke signifikant		ikke signifikant	
		Dansk	ikke signifikant	nej	ikke signifikant	nej
		Ikke-vest-lig	ikke signifikant		ikke signifikant	

Note: Sammenhængens styrke er vist med antallet af +’er/÷’er. Et eller flere +’er angiver en positiv sammenhæng og et eller flere ÷’er en negativ sammenhæng. Sammenhængens styrke er beregnet via et korrelationsmål (gamma), hvor +/÷ viser en svag sammenhæng (gamma= ± 0-14,9), ++/÷÷ til en middelstærk sammenhæng (gamma=± 15-29,9) og +++/÷÷÷ til en stærk sammenhæng (gamma > +0,3 eller <-0,3). Sammenhængene er testet på 5 pct. signifikansniveau.

Sammenhængens styrke kan godt være forskellig for de to etniske grupper uden, at forskellen er statistisk signifikant.

¹⁾ Hvorvidt sammenhængen er signifikant, afhænger af analysemetode. Anvendes krydstabulering, hvor læsescore er grupperet i 5 kategorier, er sammenhængen insignifikant; anvendes i stedet lineær regression er sammenhængen svagt signifikant.

²⁾ Sammenhængen er ikke monoton.

³⁾ Sammenhængen er stærkest for elever med dansk baggrund.

Kilde: Egne beregninger på PISA Etnisk 2005.

Bilag 6.3. Er der forskel på, hvor stærkt forældregrupper og læsescore samvarierer med familiens kulturelle og uddannelsesrelaterede besiddelser i de to elevgrupper (elever med dansk versus elever med ikke-vestlig baggrund)?

Familiens kulturelle og uddannelsesrelaterede besiddelser		Sammenhæng mellem variabel og forældregrupper		Sammenhæng mellem variabel og læsescore, kontrolleret for forældregrupper	
Variabel	Etnicitet	Styrken og retningen af sammenhængen	Kan det afvises, at sammenhængen er ens i de to elevgrupper?	Styrken og retningen af sammenhængen	Kan det afvises, at sammenhængen er ens i de to elevgrupper?
Har I følgende derhjemme?	Et værelse, der er dit eget?	Dansk +++ Ikke-vestlig +	ja	++ ikke signifikant	nej
	Forbindelse til internettet?	Dansk +++ Ikke-vestlig ++	ja	++ +	nej
	Et stille sted til at læse/ studere?	Dansk ++ Ikke-vestlig ikke signifikant	nej	++ ikke signifikant	nej
	Et skrivebord til at læse/ studere ved?	Dansk +++ Ikke-vestlig ikke signifikant	ja	++ +	nej
	Digtsamlinger?	Dansk +++ Ikke-vestlig ikke signifikant	ja	++ ikke signifikant	ja
	Kunstværker (f.eks. malerier)?	Dansk +++ Ikke-vestlig +	ja	++ ++	nej
	Hvor mange bøger er der i dit hjem?	Dansk +++ Ikke-vestlig ++	ja	++ ¹⁾ ++ ¹⁾	ja

Note: Sammenhængens styrke er vist med antallet af +’er/÷’er. Et eller flere +’er angiver en positiv sammenhæng og et eller flere ÷’er en negativ sammenhæng. Sammenhængens styrke er beregnet via et korrelationsmål (gamma), hvor +/÷ viser en svag sammenhæng (gamma= ± 0-14,9), ++/÷÷ til en middelstærk sammenhæng (gamma=± 15-29,9) og +++/÷÷÷ til en stærk sammenhæng (gamma > +0,3 eller <-0,3). Sammenhængene er testet på 5 pct. signifikansniveau.

¹⁾ Sammenhængen er stærkest for elever med dansk baggrund.

Kilde: Egne beregninger på PISA Etnisk 2005.

Bilag 6.4. Er der forskel på, hvor stærkt forældregrupper og læsescore samvarierer med elevens forestillinger om forældrenes forventninger i de to elevgrupper (elever med dansk versus elever med ikke-vestlig baggrund)?

Elevens forestilling om forældrenes forventninger			Sammenhæng mellem variabel og forældregrupper		Sammenhæng mellem variabel og læsescore, kontrolleret for forældregrupper	
Variabel		Etnicitet	Styrken og retningen af sammenhængen	Kan det afvises, at forskellen er ens i de to elevgrupper?	Styrken og retningen af sammenhængen	Kan det afvises, at forskellen er ens i de to elevgrupper?
Hvor uenig eller enig er du i følgende udsagn:	Din far lægger stor vægt på, at du får et vellønnet job, når du bliver voksen?	Dansk	÷		÷÷	
		Ikke-vestlig	ikke signifikant	ja	ikke signifikant	ja
	Din mor lægger stor vægt på, at du får et vellønnet job, når du bliver voksen?	Dansk	÷÷		÷÷	
		Ikke-vestlig	ikke signifikant	ja	ikke signifikant	ja
	Din far lægger stor vægt på, at du får et arbejde, som du er glad for, når du bliver voksen?	Dansk	+		+	
		Ikke-vestlig	ikke signifikant	nej	+	nej
	Din mor lægger stor vægt på, at du får et arbejde, som du er glad for, når du bliver voksen?	Dansk	+		+	
		Ikke-vestlig	+	nej	+	nej
	Din far lægger stor vægt på, at du får en god uddannelse?	Dansk	ikke signifikant		ikke signifikant	
		Ikke-vestlig	ikke signifikant	nej	++	ja
	Din mor lægger stor vægt på, at du får en god uddannelse?	Dansk	ikke signifikant		ikke signifikant	
		Ikke-vestlig	ikke signifikant	nej	++	ja

Note: Sammenhængens styrke er vist med antallet af +’er/÷’er. Et eller flere +’er angiver en positiv sammenhæng og et eller flere ÷’er en negativ sammenhæng. Sammenhængens styrke er beregnet via et korrelationsmål (gamma), hvor +/÷ viser en svag sammenhæng (gamma= ± 0-14,9) og ++/÷÷ til en middelstærk sammenhæng (gamma=± 15-29,9). Sammenhængene er testet på 5 pct. signifikansniveau.

Kilde: Egne beregninger på PISA Etnisk 2005.

7. Barrierer ved anvisning af praktikpladser¹

Af Line Vikkelsø Slot

7.1. Indledning

I dette kapitel analyseres spørgsmålet om diskrimination af etniske minoriteter ved indgåelse af aftaler om praktikpladser – og den rolle, som praktikpladsformidlerne spiller i den forbindelse. Kapitlet viser, at det ikke er usædvanligt, at virksomhederne stiller en række diskriminerende krav, og at en ikke ubetydelig del af formidlerne befinder sig i vanskelige dilemmaer mht. deres reaktioner herpå. Baggrunden for kapitlet er en undersøgelse af den praksis, der gør sig gældende i forbindelse med formidling af lære- og praktikpladser på landets erhvervsskoler. Med spørgsmålet om diskrimination i forbindelse med praktikpladsformidling tager nærværende kapitel således fat på en delproblematik af det *generelle* spørgsmål om diskrimination på arbejdsmarkedet.

Et stort frafald på erhvervsskolerne (på 60 pct.) blandt elever med etnisk minoritetsbaggrund er til dels blevet forklaret ved, at særligt disse elever har problemer med at finde en praktikplads (Integrationsministeriets Tænk tanks rapport fra 2004, s. 58-59). Dette problem har uden tvivl mange facetter, og det kan ikke afvises, at de praktiksøgende elevers egen indsats eller mangel på samme udgør en af disse. Imidlertid ved vi ikke meget om, hvad der udspiller sig i relationen praktikkonsulent og virksomhed imellem. På den baggrund er konsulenternes håndtering af mødet med eventuelle diskriminerende krav fra arbejdsgiverside blevet undersøgt, idet konsulenternes formidlingspraksis *kan* være regulerende for elevernes adgang til praktikpladser – og på længere sigt adgangen til arbejdsmarkedet.

Det er således formidlerrollen – herunder praktikkonsulenternes overvejelser og handlinger – der er omdrejningspunktet for analyserne, mens arbejdsgiverrollen og -ansvaret kun behandles indirekte. Det empiriske grundlag udgøres af data fra en kvantitativ spørgeskemaundersøgelse blandt alle 249 praktikkonsulenter² på landets erhvervsskoler (her defineret som handelsskoler og tekni-

ske skoler). Undersøgelsen, der er gennemført i foråret 2006, har en svarprocent på 83 pct. Den koncentrerer sig om, i hvilket omfang konsulenterne møder diskriminerende krav fra arbejdsgiverside, samt hvilke bevæggrunde, der ligger til grund for konsulenternes eventuelle imødekommelse af disse krav.

Formålet er at gøre opmærksom på en række forhold, der synes at kendetegne praktikpladsformidlingen eller dele heraf. Og i forlængelse heraf at skabe grundlag for at kunne diskutere, hvordan formidlingen af praktikpladser bør indrettes med henblik på at sikre, at en ulige behandling på usagligt grundlag ikke finder sted og står i vejen for en arbejdsmarkedsmæssig integration af erhvervsskolernes unge med indvandrerbaggrund.

Spørgsmålet om praktikpladser til elever med etnisk minoritetsbaggrund har de senere år tiltrukket sig en del opmærksomhed, og flere initiativer er igangsat fra politisk hold – ofte med det formål at få flere arbejdsgivere til at engagere sig i problemstillingen. Problematikken er således ikke uberørt. *Praktikpladsformidlingen* analyseret i lyset af et diskriminationsperspektiv er imidlertid ikke tidligere behandlet.

7.2. 'Ikke-P' sagen som inspiration

Undersøgelsens problemstilling er inspireret af kendskabet til en konkret sag, som kort skal gengives her. Gennemgangen giver endvidere et indblik i lovgivningen på området. Sagen drejer sig om en elev på en teknisk skole, der ved et tilfælde får øje på en liste over virksomheder, hvor der ud for en virksomheds navn er noteret 'ønsker ikke P'. Efter opfordring får eleven oplyst af en skolepraktikinstruktør, at formuleringen betyder, at den pågældende arbejdsgiver ikke ønsker at modtage en perker i praktik³. Eleven – som selv har etnisk minoritetsbaggrund – føler sig truffet af denne indstilling hos arbejdsgiveren, samt det forhold at skolen har noteret sig arbejdsgiverens ønske og indbringer sagen for Klagekomitéen for Etnisk Ligebehandling.⁴ Af Klagekomitéens udtalelse fremgår bl.a. følgende:

„Hvis en skole, der formidler praktikpladser, efterkommer arbejdsgiveres krav om kun at modtage personer med etnisk dansk baggrund, vil det stille elever med anden etnisk baggrund ringere end elever med etnisk dansk baggrund i forhold til deres mulighed for at komme i praktik. En sådan praksis vil derfor være i strid med

lovens forbud mod direkte forskelsbehandling på grund af race eller etnisk oprindelse.“ (Klagekomitéen for Etnisk Ligebehandling, Afgørelse af 1. september 2004 (j.nr. 730.4), s. 8)^{5 6}

Mere generelt kan man sige, at det ikke alene er arbejdsgivere, der handler lovstridigt, hvis de i en ansættelsessituation fravælger praktikanter (eller andre) på baggrund af race eller etnisk oprindelse. Erhvervsskolernes praktikkonsulenter, Arbejdsformidlingens jobformidlingskonsulenter og andre 'bindeled' mellem arbejdstager og arbejdsgiver overtræder også lovens forbud, hvis de efterkommer krav om forskelsbehandling fra arbejdsgiverside – *uanset* at de ikke selv går ind for denne praksis; alene handler ud fra en praktisk begrundelse; gør det fordi de vil skåne eleven for en dårlig oplevelse eller andet.

Praktikkonsulenten kan imidlertid befinde sig i en vanskelig situation. Om end lovgivningen udstikker relativt klare rammer for, hvilke kriterier der betragtes som usaglige at lægge vægt på ved ansættelse og formidling af arbejdskraft, er den hverdag konsulenterne befinder sig i – og helst skal agere 'rigtigt' i – presset fra flere sider. Man kunne sige, at konsulenterne befinder sig i et treleddet spændingsfelt mellem 1) virksomhedernes krav, 2) en jobmæssig forpligtelse til at indgå flest mulige uddannelsesaftaler, og 3) at rette sig efter lovgivningen og undgå at forskelsbehandle eleverne på et usagligt grundlag. Hertil kommer de mange holdninger og signaler på 'indvandrerområdet', der flyder i en lind strøm fra offentlige debattører og politikere og fylder avisspalter og sendeflader.

Som det vil fremgå af kapitlet udgør lovgivningen den standard, konsulenternes praksis måles op imod. Det bliver på den baggrund muligt at påvise forhold, som er uacceptable i forhold til en målsætning om ligestilling mellem etniske danskere og danskere med anden etnisk baggrund end dansk.

7.3. Diskriminationens omfang

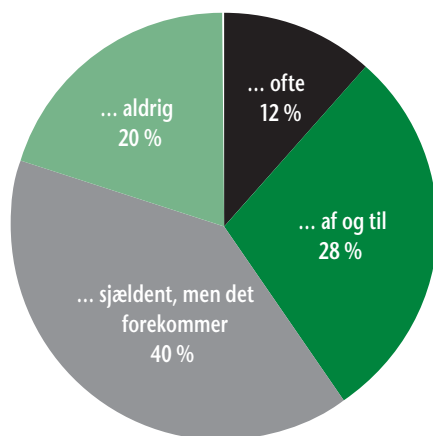
Vi skal først og fremmest se på virksomhedernes elevpræferencer. Som det fremgår af indledningen, er det udelukkende praktikkonsulenterne, undersøgelsen har været rettet mod. Virksomhederne er ikke blevet spurgt. Det billede, der tegnes af virksomhedernes elevpræferencer og tilhørende begrundelser, er således et udtryk for *konsulenternes opfattelse heraf* på baggrund af kontakten til virksomhederne i arbejdet med formidlingen af praktikpladser. Oplysnin-

gerne om virksomhedernes elevpræferencer er f.eks. fremkommet ved, at konsulenterne er blevet spurgt: „Hvor ofte oplever du, at en virksomhed lægger vægt på elevens etniske baggrund?“ Konsulenterne opfattelse af virksomhedernes elevpræferencer *kan* således være påvirket af konsulenterne egne holdninger, eventuelle fordomme etc.

I dette afsnit vil jeg fremstille hovedtendenser fra undersøgelsen.⁷ Disse vil løbende blive sammenholdt med forskellige overvejelser. Variablene, som beskrives på de følgende sider, er alle bygget op efter samme overordnede princip. Med udgangspunkt i et overordnet spørgsmål: „Hvor ofte oplever du, at ...“, „Hvad er begrundelsen (...) når (...)?“ eller „Hvad gør du hvis (...)?“, er konsulenterne, ud for en række svarmuligheder formuleret som udsagn, blevet bedt om at angive, hvor ofte/i hvilken udstrækning de kan tilslutte sig det pågældende udsagn. Udsagnene repræsenterer således selvstændige variable uden nogen anden indbyrdes relation end den, at de figurerer under samme hovedspørgsmål.

Først skal vi som nævnt se på virksomhedernes elevpræferencer, dvs. virksomhedernes opmærksomhed på elevens etnicitet, i konsulenterne udlægning.

Figur 7.1. Andel af praktikkonsulenter, der oplever, at virksomheder lægger vægt på etnisk oprindelse.

Kilde: Line Vikkelsø Slot (2008).

Som det fremgår af ovenstående diagram oplever en relativt stor andel af konsulenterne, nemlig 40 pct., ofte eller af og til, at en virksomhed lægger vægt på elevens etniske baggrund i forbindelse med

praktikpladsformidlingen. 40 pct. svarer 'sjældent, men det forekommer', mens de resterende 20 pct. svarer 'aldrig'. Spørgsmålet om etnicitet synes således at være væsentligt for mange arbejdsgivere. Der kan tilmed argumenteres for, at arbejdsgiverne formentlig ikke – over for konsulenterne – i overdreven grad verbaliserer eventuelle krav med hensyn til praktikantens etniske baggrund, idet det må formodes at være kendt blandt arbejdsgiverne, at der ikke må lægges vægt på etnicitet i forbindelse med ansættelse af en praktikant eller arbejdstager som sådan.⁸

Set i sammenhæng med andre data fra undersøgelsen, som peger på, at bl.a. forhold som alder og køn tilmed er væsentlige for virksomhederne, kan man sige, at der fra arbejdsgiverside synes at blive lagt vægt på en hel del andet end blot kvalifikationer, når praktikpladser skal besættes. Formentlig adskiller dette mønster sig ikke væsentligt fra, hvilke ikke-saglige kriterier der i almindelighed lægges til grund, når ledige stillinger på arbejdsmarkedet skal besættes. Ved formidling af praktikpladser synes problemet imidlertid skærpet, i det omfang konsulenterne – som det *formidlende led* mellem elev og virksomhed – udviser velvilje over for arbejdsgiverkravene, da kravene herved 'legitimeres' af en instans, som burde agere sagligt.

Inden vi ser nærmere på konsulenternes handlingsstrategier og overvejelser i mødet med virksomhedernes krav, skal vi kaste et blik på, hvilke *begrundelser* virksomhederne bringer i anvendelse, når de frabeder sig en elev med anden etnisk baggrund eller anden religion/tro.

7.4. Virksomhedsbegrundelser

Under formuleringen „Hvad er begrundelsen fra virksomhedens side, når virksomheden ikke ønsker en elev med anden etnisk baggrund eller anden religion/tro?“, er konsulenterne blevet bedt om at krydse af, i hvilken grad virksomhederne anvender en række forskellige begrundelser. Konsulenterne har altså taget stilling til, i hvilken udstrækning de – i kontakten med virksomhederne – møder en række begrundelser for, at virksomhederne frabeder sig praktikanter med etnisk minoritetsbaggrund.

Af undersøgelsen fremgår det bl.a., at 71 pct. af konsulenterne i høj grad eller i nogen grad møder begrundelsen „De etniske elever mangler danske sprogkundskaber“. Spørgsmålet om sprogkundska-

ber ser således ud til at spille en betydelig rolle. Imidlertid giver undersøgelsen ikke noget svar på, hvordan den store opmærksomhed på sprogkunderskaber nærmere skal tolkes. Det er interessant at overveje, om der er tale om en reelt begrundet frygt for, at elever med minoritetsbaggrund ikke mestrer det danske sprog tilstrækkeligt til at varetage de jobfunktioner, der måtte være tale om, eller om fokuseringen på sprogproblematikken er en undskyldning, som arbejdsgiveren bringer i anvendelse for ikke at ville ansætte etniske minoritetsunge.

Hvis vi antager, at sproget ikke blot anvendes som en undskyldning, men har rødder i en forventning om, at en del elever med minoritetsbaggrund har problemer med det danske sprog, og hvis arbejdsgiveren på denne baggrund *generelt* fravælger elever med minoritetsbaggrund – *uden* at tage højde for om det gælder i det konkrete tilfælde – er der tale om 'statistisk diskrimination'. Begrebet statistisk diskrimination har f.eks. været anvendt i forbindelse med det forhold, at kvinder ved ansættelse generelt er dårligere stillet i forhold til deres mandlige medansøgere, alene fordi de tilhører kategorien 'kvinde', og som følge heraf anskues som potentielle mødre, med det fravær der traditionelt knytter sig hertil. Det er imidlertid ikke givet, at den enkelte kvindelige ansøger er en potentiel mor.

Dog underlægges hun en negativ forventning om et længerevarende fravær, fordi hun tilhører kategorien 'kvinde'.

Pointen i forbindelse med fænomenet statistisk diskrimination er således, at en ansøgers tilhørsforhold til kategorier som 'kvinde' eller 'indvandrere' – allerede inden en samtale – vil tiltrække sig arbejdsgiverens negative opmærksomhed, baseret på en statistisk forventning om, at ansøgeren før eller siden skal på barsel hhv. savner sproglige færdigheder.

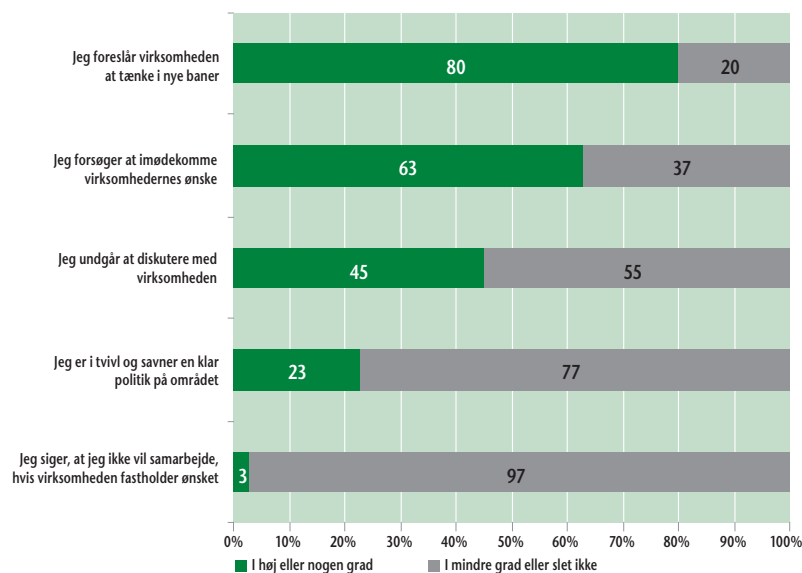
Den statistiske forventning er begrundet i, at der er en højere sandsynlighed for disse udfald, når ansøgeren er kvinde hhv. etnisk minoritet, sammenlignet med hvis ansøgeren var mand hhv. etnisk dansker. Der er således ikke tale om, at arbejdsgiveren fravælger kvinden eller indvandrerens pga. en foragt for disse grupper af individer, som det er tilfældet med den smagsbetingede diskrimination. Sorteringen sker alene på grundlag af forventninger knyttet til grupperne. Men den enkelte udsættes for diskrimination i denne proces. Det korrekte iflg. loven ville være, hvis arbejdsgiveren valgte alene at forholde sig til den konkrete ansøgers kvalifikationer og i tilfældet med 'indvandrerens' f.eks. lod en samtale afgøre ansøgers sproglige kompetencer.⁹ Det kunne endvidere være interessant at få undersøgt, hvorvidt eventuelle sprogkrav fra arbejdsgiverside baserer sig på faktiske eller – fra arbejdsgiverside – forventede krav fra kunder og brugere til sprogbeherskelsen hos de ansatte i en virksomhed.

7.5. Praktikkonsulenter i svært dilemma

Vi skal nu se på *konsulenternes* handlemåder/strategier, dvs. på, hvordan konsulenterne vælger at handle, når en virksomhed frabeder sig en praktikant med udgangspunkt i etnicitet eller religion/tro. Konsulenterne er således blevet spurgt: „Hvad gør du, hvis virksomheden siger, at den ikke ønsker en elev med anden etnisk baggrund eller anden religion/tro?“ Konfronteret med en række handlingsstrategier har konsulenterne udtrykt i hvilken grad, de vælger en given strategi.

Vi ser af figur 7.2., at 63 pct. er positivt stemt for strategien „Jeg forsøger at imødekomme virksomhedens ønske, da det ligger i mit job, at jeg skal servicere virksomhederne“. For en umiddelbar betragtning kan man konstatere, at mange tilsyneladende tager et stort hensyn til virksomhedernes ønsker – måske på bekostning af hensynet til at undgå diskrimination af unge med minoritetsbag-

Figur 7.2. Praktik konsulenterne reaktion når de møder arbejdsgivere, der ikke vil have elever med anden etnisk baggrund eller anden religion.

Kilde: Line Vikkelsø Slot (2008).

grund. Det er imidlertid muligt, at konsulenterne handlemåde først og fremmest må forstås som et ønske om at udvise samarbejdsvilje over for deres kontakter på virksomhederne, og at handlemåden – som hovedregel – ikke forbindes med konsekvenserne. Konsulenterne synes at være spændt ud mellem to modstridende interesser. På den ene side finder vi en række virksomheder med en forestilling om, at de kun vil have en etnisk dansk praktikant, og på den anden side en gruppe elever, der ikke tilhører majoriteten, men med krav på ikke at blive forskelsbehandlet på et usagligt grundlag.

Konfronteret med handlingsstrategien „Situationen bringer mig i tvivl om, hvad jeg skal gøre – jeg savner en klar politik på området“, har 23 pct. svaret i høj grad eller i nogen grad. Mere end $\frac{3}{4}$ af konsulenterne føler sig tilsyneladende rimeligt sikre på deres handlemuligheder og efterspørger ikke i nævneværdig grad en mere klar politik på området. Interessant er det, at relativt mange synes, at de er på sikker grund *samtidig* med, at de forsøger at imødekomme virksomhedernes ønsker mht. etnicitet og religion/tro.. Et kryds mellem strategierne „Situationen bringer mig i tvivl om, hvad jeg skal gøre – jeg savner en klar politik på området“ og „Jeg forsøger at imødekomme virksomhedens ønske, da det ligger i mit job, at jeg skal servicere virksomhederne“ viser således, at 77 respondenter har

svaret i mindre grad/slet ikke ud for spørgsmålet om tvivl og i høj grad/i nogen grad ud for spørgsmålet om at forsøge at imødekomme (N = 180). Måske er forklaringen, at konsulenterne ikke er vidende om, at de handler mod gældende lov, *såfremt* de imødekommer virksomhedernes ønsker, hvad angår etnicitet og religion/tro. Måske *ved* de det, men vurderer, at det alligevel er hensigtsmæssigt at imødekomme arbejdsgiverkravene.

Hvad angår handlingsstrategien „Jeg foreslår virksomheden at tænke i nye baner og prøve en etnisk elev alligevel“ svarer 80 pct. bekræftende. Dette synes overraskende – umiddelbart strider det vel imod, at relativt mange ovenfor har svaret, at de forsøger at imødekomme virksomhedernes ‘sorteringskrav’ ud fra et servicehensyn? Hvis vi krydser strategierne „Jeg foreslår virksomheden at tænke i nye baner ...“ og „Jeg forsøger at imødekomme virksomhedens ønske ...“, ser vi, at 89 respondenter har svaret i høj grad/i nogen grad ud for begge (N = 179). Hvis man vil forklare, at de 89 respondenter har valgt to umiddelbart modstridende handlingsstrategier, kunne en forklaring være, at en del konsulenter rent faktisk foreslår virksomhederne at tænke i nye baner, hvilket bliver afvist, hvorefter de vælger en strategi, der imødekommer virksomhedernes ønsker. En sådan forklaring illustrerer den dobbeltrolle, konsulenterne formodes at befinde sig i, hvor hhv. elevernes rettigheder og virksomhedernes ønsker forsøges respekteret. Der er imidlertid ikke empirisk belæg for at sige, at den ene strategi kommer før den anden.

En anden forklaring kunne være, at de enkelte virksomheder fremsætter deres ønsker/krav vedr. etnicitet med forskellig styrke, og at dette har indflydelse på, hvorvidt konsulenterne i den konkrete formidlingssituation bringer forslaget om at tænke i nye baner i spil. Det er således sandsynligt, at konsulenterne føler sig frem og handler *forskelligt* alt afhængig af situationen. Det vil sige, at måden, hvorpå virksomhedernes eventuelle ønsker/krav håndteres, kan være forskellig fra gang til gang.

Endelig er konsulenterne blevet konfronteret med handlingsstrategien „Jeg siger til virksomheden, at jeg ikke vil samarbejde, hvis de fastholder ønsket“. En strategi ingen overhovedet benytter ‘i høj grad’. 97 pct. har derimod svaret i mindre grad eller slet ikke. Her er tale om en meget entydig svarfordeling, som kunne tolkes sådan, at stort set alle konsulenterne – i yderste konsekvens – er klar til at bøje sig for virksomhedernes krav. I hvert fald kan man konkludere, at forslaget om at afbryde samarbejdet med virksomheder,

der siger, at de ikke ønsker en elev med anden etnisk baggrund eller anden religion/tro, ikke er populært blandt respondenterne. Umiddelbart peger dette på, at loyalitet med virksomhederne er et kodeord. Måske er konsulenterne mere loyale over for deres kontakter på virksomhederne, som de evt. bedre kan identificere sig med, end skolens elever. Imidlertid kan man også tænke sig den mere simple forklaring, at konsulenterne har en jobmæssig forpligtelse til at få et vist kvantum praktikaftaler i hus, hvorfor der ikke er 'råd til' at stille sig på bagbenene. Det skal fungere – og det skal det også næste gang, konsulenten henvender sig til virksomheden. Med andre ord, man siger helst ikke til en arbejdsgiver, at man ikke vil samarbejde med vedkommende.

Som tidligere beskrevet synes konsulenterne at være spændt ud mellem modstridende interesser. På den ene side finder vi en række virksomheder, der er mere eller mindre fast besluttet på, hvilke elever de vil have i praktik – og måske i særdeleshed hvilke de *ikke* vil have. På den anden side finder vi den gruppe af elever, der står for at skulle i praktik, som alle har krav på at blive vurderet alene ud fra saglige kriterier. Endelig finder vi – som nævnt – en jobmæssig forpligtelse, som konsulenterne mange steder vil være underlagt, som handler om at indgå flest mulige uddannelsesaftaler. Det er „karakteristisk for markarbejdernes arbejdsituation, at de ofte oplever en kløft mellem de krav, der stilles til dem fra både lovgivning, andre regler, ledelsen og klienterne, og deres egne begrænsede ressourcer“ (Winter 2004:79). For at kompensere for den følelse af utilstrækkelighed, der opstår, kan konsulenterne gøre brug af en række afværgemekanismer. Eksempelvis kan konsulenten vælge at prioritere sine 'klienter', dvs. eleverne, ud fra et princip om, at dem, der er nemmest at 'sælge', afsættes først, hvilket i en række tilfælde vil stille elever med minoritetsbaggrund ringere end dem uden, men – i takt med at uddannelsesaftalerne underskrives – give konsulenten en følelse af at udrette noget (Lipsky 1980).

7.6. Konsulenternes reaktionsmuligheder

Iflg. undersøgelsen er det ikke usædvanligt, at virksomhederne stiller en række diskriminerende krav, og det må forventes, at en ikke ubetydelig del af konsulenterne befinder sig i vanskelige dilemmaer mht. deres reaktioner herpå. Det synes på den baggrund relevant at forsøge at afklare konsulenternes reaktionsmuligheder lidt nærmere.

Som det allerede er fremgået er lovgivningen ret klar i sin beskrivelse af, at etnicitet ikke må anvendes som en sorteringsfaktor, og heraf følger, at hverken arbejdsgiveren eller konsulenten må sortere i de potentielle praktikanter på baggrund af etnicitet. Der kan imidlertid tænkes situationer, hvor konsulenten 'helt efter bogen' afstår fra at efterkomme en arbejdsgivers ønske/krav til praktikantens etnicitet, men derfra er usikker på, hvordan han skal forholde sig. Området er da også kendetegnet ved manglende retspraksis, hvorfor det er vanskeligt at opstille en endegyldig facitliste for, hvordan konsulenten mest korrekt håndterer alle tænkelige situationer. Med det formål at illustrere problemstillingen lidt nærmere, er der i det følgende opstillet tre situationer, hvor en praktikkonsulent er i kontakt med en given arbejdsgiver. Under hver situation er angivet, hvorvidt konsulenten handler korrekt eller ej baseret på rådgivning fra eksperter på området.¹⁰

Situation 1. *Arbejdsgiveren oplyser over for praktikkonsulenten, at han ikke ønsker en praktikant med etnisk minoritetsbaggrund. Konsulenten siger til arbejdsgiveren, at han ikke kan efterkomme kravet og foreslår arbejdsgiveren at tænke lidt bredere. Arbejdsgiveren fastholder sit krav. Konsulenten afbryder samarbejdet med arbejdsgiveren.*

Her medvirker konsulenten ikke ved diskrimination. Situation 1 underbygges af *Cirkulære om retningslinier for formidling m.v. af ledige, der tilhører en etnisk minoritetsgruppe*,¹¹ der angiver retningslinjer for AF's behandling af jobordrer mv., som indeholder en eventuel forskelsbehandling af etniske minoriteter og for AF's formidling af ledige til arbejdsgivere, der udviser en eventuel diskriminerende adfærd. Formidlingen af praktikpladser kan til en vis udstrækning sammenlignes med AF's jobformidling, hvorfor det i denne sammenhæng er relevant at henvise til cirkulæret (afsnit IV, A):

„Hvis en arbejdsgiver i forbindelse med afgivelse af en jobordre anfører en direkte forskelsbehandlende betingelse, kontakter AF arbejdsgiveren, for at søge at få denne til at trække den forskelsbehandlende betingelse tilbage. Hvis dette mislykkes, må AF i den konkrete situation ikke formidle arbejdskraft i henhold til den konkrete jobordre, hvilket meddeles arbejdsgiveren skriftligt, med angivelse af begrundelse herfor og med henvisning til lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet og dette cirkulære.“ (CIR nr. 60339 af 29/10/1998 Gældende. IV, A).

Som supplement til situation 1 skal nævnes, at cirkulæret også

beskriver en situation, som ganske vist er lidt forskellig fra situation 1, men ikke desto mindre relevant at nævne under forsøget på at afklare, hvordan praktikkonsulenten skal forholde sig i mødet med eventuelle diskriminerende krav fra arbejdsgiverside. Situationen tager – modsat situation 1 – udgangspunkt i, at AF/praktik-konsulenten er i kontakt med en arbejdsgiver, der *ikke* stiller diskriminerende krav. Samtidig er AF/praktikkonsulenten på baggrund af konkrete erfaringer med den pågældende arbejdsgiver vidende om, at den pågældende arbejdsgiver tidligere har „udvist forskelsbehandlende adfærd“. I denne situation bør AF/praktikkonsulenten, iflg. cirkulæret, handle på flg. måde:

„I tilfælde, hvor AF modtager en konkret jobordre fra en arbejdsgiver, som ikke er forskelsbehandlende, men hvor AF har et sikkert kendskab til f.eks. på baggrund af tidligere erfaringer, at arbejdsgiveren har udvist forskelsbehandlende adfærd, bør AF kontakte arbejdsgiveren for at søge afklaret, om arbejdsgiveren har ændret adfærd. Hvis AF herefter konstaterer, at arbejdsgiveren trods den ‘neutrale’ jobordre ikke har ændret adfærd, afbryder AF samarbejdet, for så vidt angår den konkrete jobordre, og meddeler dette skriftligt med angivelse af begrundelse og henvisning til lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet og dette cirkulære.“ (CIR nr. 60339 af 29/10/1998 Gældende. IV, A).

Med andre ord så er en arbejdsgivers hidtidige adfærd et holdepunkt, som ikke må ignoreres af AF, og det vurderes, at det samme vil gælde for en praktikkonsulent. Hvis en konkret arbejdsgiver ‘plejer’ at fravælge elever med etnisk minoritetsbaggrund på basis af etnicitet, og konsulenten kan konstatere, at det fortsat er tilfældet, så er konsulenten nødt til at afbryde samarbejdet – uanset om arbejdsgiveren rent faktisk stiller diskriminerende krav eller ej. I de følgende situationer antages det, at praktikkonsulenten intet kendskab har til, om den pågældende arbejdsgiver tidligere har udøvet diskrimination.

Situation 2. *Arbejdsgiveren oplyser over for praktikkonsulenten, at han ikke ønsker en praktikant med etnisk minoritetsbaggrund. Konsulenten fortæller arbejdsgiveren, at det er ulovligt at fravælge praktikanter på basis af deres etniske baggrund. Han ved ikke, om han kan ændre arbejdsgiverens opfattelse, men sender tre kvalificerede elever til samtale hos arbejdsgiveren – hvoraf den ene har anden etnisk baggrund end dansk. De tre elever er alene udvalgt ud fra deres faglige kvalifikationer. Det er de tre mest oplagte til denne praktikplads.*

Her medvirker konsulenten ikke ved diskrimination, idet han vælger *ikke* at efterkomme arbejdsgiverens ønske om at sortere i praktikanterne. Desuden fortæller han arbejdsgiveren, at det er ulovligt at fravælge praktikanter på grundlag af deres etniske baggrund. Endelig sender konsulenten – alene ud fra en vurdering af faglige kvalifikationer – de tre mest oplagte elever til samtale hos arbejdsgiveren.¹²

Såfremt eleven med anden etnisk baggrund end dansk ikke får praktikpladsen, kan konsulenten imidlertid orientere den pågældende om klagemulighederne med erklæret vilje til at informere klageinstansen om arbejdsgiverens forudgående tilkendegivelse.

Hvis konsulenten aktivt assisterer arbejdsgiveren, er situationen derimod en anden:

Situation 3. *Arbejdsgiveren oplyser over for praktikkonsulenten, at han ikke ønsker en praktikant med etnisk minoritetsbaggrund. Konsulenten accepterer dette og sorterer i praktikanterne, så arbejdsgiveren kun præsenteres for etnisk danske praktikanter.*

Her medvirker konsulenten ved diskrimination – uanset om motivet måtte være, at konsulenten vil skåne elever med etnisk minoritetsbaggrund for et nederlag.

7.7. At modvirke et 'tilbagefald'

Respondenterne er blevet opfordret til også kvalitativt at besvare en række af spørgsmålene i spørgeskemaundersøgelsen ved at gøre brug af de åbne svar. Det har en betragtelig del benyttet sig af. De åbne svar har gjort det muligt for respondenterne at tænke videre i forhold til den afgrænsning af spørgsmål og svarbokse, der altid vil være et vilkår i forbindelse med kvantitative undersøgelser, hvilket der er kommet en del interessante overvejelser ud af. Et par af disse overvejelser skal her fremdrages.

Spørgsmål: „Hvad gør du, hvis virksomheden siger, at den ikke ønsker en elev med anden etnisk baggrund eller anden religion/tro?“

„Det er et dilemma. Det afhænger helt af, hvor bastant virksomheden virker. Det hjælper ingen, at virksomheden ingen elever kan få, hvis de ikke vil have en med anden etnisk baggrund. Men jeg forklarer dem, at det er ulovligt. Problemet er også at sende en sådan elev til dem, hvis de har den

holdning. Det vil bare give den etniske elev et »tilbagefald«. (...) (LOP-konsulent, handelsskole).

Tankegangen i ovenstående svar er følgende: Hvis virksomheden er for bastant i sit ønske, får alle parter mest ud af, at konsulenten indvilger i at formidle en praktikant til virksomheden på virksomhedens betingelser. Virksomheden får en elev, og skolen får én af-sat. Samtidig er respondenterne klar over, at virksomheden handler lovstridigt, når den kræver dette ønske omsat til virkelighed. Hvad respondenterne ikke synes at være klar over er, at det også er lovstridigt at *medvirke* ved diskrimination, hvilket i denne sammenhæng vil sige at *indvilge* i at inddrage etnicitet som et kriterium. Endelig peger respondenterne på, at det risikerer at give eleven et „tilbagefald“ at blive sendt hen et sted, hvor han eller hun ikke er ønsket.

Her er flere forhold at tage på fat. Det synes først og fremmest oplagt at spørge, om lovgrundlaget er tilstrækkelig kendt blandt praktikkonsulenter i almindelighed. Iflg. Winter er det således langtfra usædvanligt, at *markarbejderne*, dvs. dem „der ‘afleverer’ den offentlige politik til borgerne i direkte personlig kontakt med målgruppen eller klienterne“ (2004:78), ikke nødvendigvis kender lovgivningen.

„Med den store mængde regler, der udstedes og konstant æn-

dres, er borgernes kendskab til regelgrundlaget absolut ingen selvfølge. Masser af regler kendes kun af få. Det gælder (...) også de oftest ansatte, der skal håndhæve dem“ (Winter 2004:93).¹³

Det er selvsagt et problem, hvis man har en lovgivning, der egentlig er tænkt som et instrument, der skal sikre borgerne en vis beskyttelse mod diskrimination, hvis faktiske indhold blot ikke er kendt af de folk, der sidder i positioner, hvor et kendskab til loven kunne gøre en forskel. Praktik konsulenternes håndtering af formidlingen er i praksis direkte regulerende for adgangen til praktikpladser, og en imødekomme af særlige ønsker fra arbejdsgiverside kan på længere sigt få konsekvenser for de fravalgtes fremtid på arbejdsmarkedet. Som det fremgår af figur 7.2., er det blot 23 pct. af konsulenterne der, direkte adspurgt „Hvad gør du, hvis virksomheden siger, at den ikke ønsker en elev med anden etnisk baggrund eller anden religion/tro?“, har svaret, at situationen bringer dem i tvivl, og at de savner en klar politik på området. Det er i denne sammenhæng bemærkelsesværdigt, at langt hovedparten føler sig rimeligt sikre på deres handlemuligheder, hvis virkeligheden er, at lovgivningen ikke er kendt.

Som det fremgår af ovenstående citat bringer respondenterne også spørgsmålet om at give eleven et „tilbagefald“ i spil, hvilket er en problematik flere retter opmærksomheden mod:

„De virksomheder, som er meget afklaret med, at de ikke ønsker elever af anden etnisk herkomst, forsøger jeg ikke at overbevise, da det heller ikke er i disse elevers interesse at komme i en virksomhed, hvor de på forhånd er uønskede.“ (Virksomhedskonsulent, teknisk skole).

„Jeg vil hellere have, at firmaet melder klart ud om deres holdning, og så er det ikke for at diskriminere, at jeg følger firmaet, jeg synes bare ikke, der er grund til at ydmyge eleven ved at sende dem ud til en arbejdsplads, hvor det på forhånd er dømt til at mislykkes. (...)“ (Uddannelses- og erhvervsvejleder, teknisk skole).

For en umiddelbar betragtning virker disse overvejelser tiltalende, idet konsulenterne søger at skåne praktikanterne for en nedværdigende behandling. Hvis problemstillingen tænkes lidt videre, må man imidlertid stille spørgsmålstejn ved, hvorvidt en 'skåne-politik' er gangbar. Dels fordi konsulentene iflg. loven ikke må medvirke ved forskelsbehandling, uanset at meningen er god. Dels fordi man

ikke får brudt med et mønster – tværtimod bekræftes virksomheden i, at forskelsbehandling er en mulighed. Iflg. data fra undersøgelsen, som ikke er behandlet i nærværende kapitel, er den *generelle* holdning blandt konsulenterne da også, at ideen om at ville beskytte eleven mod chikane fra kolleger eller kunder, og derfor undlade at formidle eleven en praktikplads, *ikke* opfattes som legitim.¹⁴

7.8. Det nære samarbejde

Endelig er det vanskeligt at se bort fra det aspekt, at konsulenterne i mange tilfælde har et godt kendskab til de personer på virksomhederne, der indgår uddannelsesaftaler med – sandsynligvis på grundlag af længere tids samarbejde mellem skole og virksomhed.

Spørgsmål: „Hvad gør du, hvis virksomheden siger, at den ikke ønsker en elev med anden etnisk baggrund eller anden religion/tro?“

„Mit netværk til virksomhederne er meget tæt efter 11 års samarbejde, så jeg ved, når de ikke har ønsker om at indgå uddannelsesaftale med anden etnisk, så derfor diskuterer jeg det ikke, kun hvis de selv spørger til det.“ (Praktikpladskonsulent, teknisk skole).

„Det handler om netværk, en ‘dårlig’ elev kan ødelægge en goodwill, du har fået opbygget over lang tid hos en virksomhed, så man skal holde tungen lige i munden (...).“ (Faglærer, teknisk skole).

Spørgsmål: „Hvordan foregår praktikformidlingen typisk [i forhold til følgende]?“

„Da jeg har mange elever, anbefaler jeg ikke nogle elever specielt i forhold til andre, alligevel er det da klart, at jeg efterhånden kender firmaerne så godt, at jeg for elevens skyld har det lidt i baghovedet ... mestre er interesseret i, om kemien passer.“ (Uddannelses- og erhvervsvejleder, teknisk skole).

Denne type af udsagn vidner om, at et nært samarbejde mellem konsulent og virksomhed *kan* være en hindring for, at formidlingen af praktikanter sker udelukkende på grundlag af kvalifikationer. Konsulenten kender virksomheden og dennes præferencer og *ved* således, *hvilke* elever det giver mening at præsentere virksom-

heden for. En vis indforståethed mellem konsulent og virksomhed kan tænkes at tilgodesee elever med bestemte (ikke fagligt relevante) karakteristika. Spørgsmålet bliver da, om det nære samarbejde medvirker til at udelukke visse elevgrupper – *uden* at hverken virksomhed eller konsulent eksplicit frabeder sig eller frasorterer nogen.

7.9. Sammenfatning og konklusion

Nærværende kapitel analyserer spørgsmålet om diskrimination af elever med etnisk minoritetsbaggrund ved indgåelse af aftaler om praktikpladser – herunder praktikpladsformidlernes rolle. Kapitlet viser, at det ikke er usædvanligt, at virksomhederne stiller en række diskriminerende krav, og at en ikke ubetydelig del af formidlerne befinder sig i vanskelige dilemmaer mht. deres reaktioner herpå.

Undersøgelsen viser således, at 40 pct. af praktikkonsulenterne ofte eller af og til oplever, at en virksomhed lægger vægt på elevens etniske baggrund; at andre 40 pct. svarer 'sjældent, men det forekommer'; mens de resterende 20 pct. svarer 'aldrig'. Spørgsmålet om etnicitet ser altså ud til at være væsentligt. Af undersøgelsen fremgår det, at 'manglende sprogkundskaber' i vidt omfang er den begrundelse virksomhederne gør brug af, når de frabeder sig en praktikant med etnisk minoritetsbaggrund. Undersøgelsen giver imidlertid ikke noget svar på, hvordan virksomhedernes fokus på dette forhold nærmere skal tolkes. Man kan forestille sig, at der enten er tale om en reel bekymring for, at eleverne ikke behersker sproget godt nok til at varetage de jobfunktioner, der måtte være tale om, eller, at opmærksomheden på sproget udgør en bekvem undskyldning for et fravalg.

Hvis det antages, at spørgsmålet om manglende sprogkundskaber ikke blot anvendes som en undskyldning, men har rødder i en forventning om, at en del elever med minoritetsbaggrund har problemer med det danske sprog, og hvis arbejdsgiveren på denne baggrund *generelt* fravælger elever med minoritetsbaggrund – *uden* at tage højde for om det gælder i det konkrete tilfælde – er der tale om 'statistisk diskrimination'. Iflg. denne tolkning foretager arbejdsgiveren altså ikke sit fravalg med udgangspunkt i en afsmag for etniske minoriteter – som det er tilfældet med smagsbetinget diskrimination – men på baggrund af negative forventninger til sprogkundskaberne hos gruppen som sådan. Problemet er imidlertid, at fravalget af den *enkelte* unge – der således vurderes på grund-

lag af etnicitet og ikke individuelle kvalifikationer – ikke derved bliver mindre alvorligt. Eller mere lovligt.

Hvad angår *håndteringen* af virksomhedernes ønsker/krav med hensyn til etnicitet mv. viser undersøgelsen følgende. Direkte adspurgt: „Hvad gør du, hvis virksomheden siger, at den ikke ønsker en elev med anden etnisk baggrund eller anden religion/tro?“, svarer 63 pct. af praktikkonsulenterne, at de i høj grad eller i nogen grad forsøger at imødekomme virksomhedens ønske, „da det ligger i jobbet, at de skal servicere virksomhederne“. Situationen er tilsyneladende, at mange konsulenter udviser et stort hensyn i forhold til arbejdsgivernes etnicitetspræferencer. Såfremt dette hensyn medfører, at de faktisk imødekommer arbejdsgiverens ønske, sker formidlingen på bekostning af hensynet til at undgå diskrimination – hvormed konsulenterne handler lovstridigt. Undersøgelsen viser dog samtidig, at 80 pct. foreslår virksomhederne at tænke i nye baner. Det ser således ud til, at konsulenterne gør en indsats for at ændre opfattelsen hos de arbejdsgivere, der bringer etnicitetskriteriet i spil.

At konsulenterne formentlig ofte står i en vanskelig situation, kan der ikke herske tvivl om. Som beskrevet flere steder, synes de i vidt omgang at være spændt ud mellem modstridende interesser. Det afgørende må imidlertid være, at elever med etnisk minoritetsbaggrund – på lige fod med majoritets eleverne – formidles en praktikplads på grundlag af kvalifikationer og andre saglige kriterier og ikke, med praktikkonsulentens medvirken, på forhånd fravælges med udgangspunkt i arbejdsgiverens *formodning* om manglende sproglige, personlige eller faglige kompetencer.

Litteratur

- Lipsky, M. (1980): *Street-level bureaucracy. Dilemmas of the individual in public services*. New York: Russell Sage Foundation.
- Ministeriet for flygtninge, indvandrere og integration (2004): *Udlændinges vej gennem uddannelsessystemet*. Tænketanken om udfordringer for integrationsindsatsen i Danmark i samarbejde med amternes og kommunernes forskningsinstitut. København.
- Slot, Line Vikkelsø (2008): *Praktikpladser og formidlingspraksis – praktik-konsulenten i spændingsfeltet mellem virksomhedskrav og hensynet til ikke-diskrimination*. København: Rockwool Fondens Forskningsenhed.
- Winter, S. (2004): *Offentlig forvaltning i Danmark. Implementering og effektivitet*. Århus: Systime.

Afgørelser og domme

Klagekomitéen for Etnisk Ligebehandling, Afgørelse af 1. september 2004, j.nr. 730.4, www.klagekomite.dk.

Dom fra Københavns Byret (BS 6D-1318/2005).

Dom fra Østre Landsret (B-4028-05), utrykt.

Afgørelse fra CERD (Committee on the Elimination of Racial Discrimination) CERD/C/71/D/40/2007, 8 August 2007, <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/DER/G07/435/09/PDF/G0743509.pdf?OpenElement>.

Love og vejledninger

Lov om etnisk ligebehandling.

Lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet mv.

Beskæftigelsesministeriet: Vejledning om forskelsbehandlingsloven 2005. www.bm.dk.

Cirkulære om retningslinier for formidling m.v. af ledige, der tilhører en etnisk minoritetsgruppe, CIR nr. 60339 af 29/10/1998 Gældende. Offentliggørelsesdato: 14-1-1999. Beskæftigelsesministeriet.

Avisartikler og artikler fra netsider

Jyllands-Posten, 16. juli 2007, „Kriminelle slap for billigt“.

Noter

- 1 Dette kapitel bygger på rapporten „Praktikpladser og formidlingspraksis – praktikkonsulenten i spændingsfeltet mellem virksomhedskrav og hensynet til ikke-diskrimination“, Arbejdspapir 18. Rockwool Fondens Forskningsenhed. 2008. Samme forfatter. Tak til Rockwool Fonden og Institut for Menneskerettigheder, som har muliggjort projektet. Herunder forskningschef Torben Tranæs fra Rockwool Fondens Forskningsenhed og vicedirektør Birgitte Kofod Olsen ved Institut for Menneskerettigheder for tidligt i fasen at udvise interesse for undersøgelsens gennemførelse. Tak til kolleger og andre jeg undervejs har drøftet problemstillingen med. Og ikke mindst tak til respondenterne.
- 2 Praktikkonsulenter er den betegnelse, der er valgt. Betegnelsen dækker begreberne: LOP-konsulent, virksomhedskonsulent, praktikpladskonsulent og andre, der beskæftiger sig med formidling af praktikpladser på handelsskoler og tekniske skoler. Listen af respondenter udgøres af de medarbejdere, de enkelte skoler på det givne tidspunkt har anført som relevante for sammenhængen.
- 3 Jf. Klagekomitéen for Etnisk Ligebehandling, Afgørelse af 1. september 2004 (j.nr. 730.4), s. 1.
- 4 Klagekomitéens opgave er at behandle konkrete klager over forskelsbehandling på grund af race eller etnisk oprindelse. Klagekomitéen kan desuden af egen drift indlede uafhængige undersøgelser af forskelsbehandling, offent-

- liggøre rapporter og fremsætte henstillinger. (Se www.Klagekomite.dk). For klagekomitéens lovgrundlag se lov om etnisk ligebehandling, kapitel 4.
- 5 Iflg. lov om etnisk ligebehandling (§ 3, stk. 1) må ingen udsætte en anden person for direkte eller indirekte forskelsbehandling på grund af vedkommendes eller en tredjemands race eller etniske oprindelse. Direkte forskelsbehandling er der tale om, når en person på grund af race eller etnisk oprindelse behandles ringere, end en anden bliver, er blevet eller ville blive behandlet i en tilsvarende situation (jf. § 3, stk. 2). Indirekte forskelsbehandling er der tale om, hvis en tilsyneladende neutral bestemmelse, betingelse eller praksis vil stille personer af en bestemt race eller etnisk oprindelse ringere end andre personer, medmindre den pågældende bestemmelse, betingelse eller praksis er objektivt begrundet i et sagligt formål, og midlerne til at opfylde det er hensigtsmæssige og nødvendige (jf. § 3, stk. 3).
 - 6 For flere nuancer i sagen se Klagekomitéen for Etnisk Ligebehandling, Afgørelse af 1. september 2004 (j.nr. 730.4), dom fra Københavns Byret (BS 6D-1318/2005) og dom fra Østre Landsret (B-4028-05), utrykt. Se endvidere afgørelsen fra CERD (Committee on the Elimination of Racial Discrimination), CERD/C/71/D/40/2007, 8. August 2007, <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/DER/G07/435/09/PDF/G0743509.pdf?OpenElement>.
 - 7 For mere detaljerede analyser af undersøgelsens data henvises til den rapport, der danner baggrund for dette kapitel – se note 1.
 - 8 Jf. Lov om forbud mod forskelsbehandling på arbejdsmarkedet mv. Praktikanter er omfattet af denne lov, såfremt praktikforløbet er en del af et uddannelsesforløb på en uddannelse, der tager sigte på lønnet beskæftigelse. Denne lov beskytter i øvrigt mod enhver form for forskelsbehandling på arbejdsmarkedet, der er begrundet i en persons race, hudfarve eller etniske oprindelse, religion eller tro, seksuelle orientering, nationale eller sociale oprindelse, politiske anskuelser, alder eller handicap (Beskæftigelsesministeriets 'Vejledning om forskelsbehandlingsloven 2005', s. 9).
 - 9 Begrebet statistisk diskrimination må ikke forveksles med de juridiske begreber *direkte* og *indirekte* diskrimination. Man vil imidlertid formentlig i en række tilfælde kunne anvende fænomenet statistisk diskrimination som *forklaringen* på, at en arbejdsgiver udøver direkte diskrimination.
 - 10 Bl.a. formanden for Klagekomitéen for Etnisk Ligebehandling professor Claus Haagen Jensen og professor Jens Vedsted-Hansen, Aarhus Universitet.
 - 11 CIR nr. 60339 af 29/10/1998 Gældende. Offentliggørelsesdato: 14-1-1999. Beskæftigelsesministeriet.
 - 12 I eksemplet er de tre mest oplagte elever til den pågældende praktikplads 2 etniske danskere og 1 med anden etnisk baggrund end dansk. De tre mest oplagte kunne imidlertid også have været 3 etniske danskere, 3 med anden etnisk baggrund end dansk eller 1 etnisk dansker og 2 med anden etnisk baggrund end dansk. Pointen er, at faglige kvalifikationer og ikke etnicitet anvendes som et til- eller fravalgskriterium.
 - 13 Som illustreret af et nyligt eksempel er det end ikke sikkert, at dommerne kender lovgivningen/de seneste lovændringer, jf. sag om for milde og forkerte udvisningsdomme til udenlandske kriminelle (Jyllands-Posten, 16. juli 2007, „Kriminelle slap for billigt“).
 - 14 Se kapitel 2, afsnit 2.4. i rapporten der danner baggrund for dette kapitel – jf. note 1.

DEL 4

Afkast af uddannelse

8 Økonomisk afkast af uddannelse

Af Marie Louise Schultz-Nielsen

8.1. Indledning

I dette kapitel skal det undersøges, hvad det økonomiske afkast af uddannelse er. Dvs. hvor meget uddannelsesniveauet betyder for, hvad en person tjener. Når spørgsmålet er af interesse i relation til unge indvandreres brug af uddannelsessystemet, er det naturligvis fordi, at ønsket om at få sig en uddannelse i nogen grad må forventes at afhænge af, om det økonomisk kan betale sig at tage uddannelsen. Er der forskel i afkastet for indvandrere og danskere, kan det derfor have afsmittende virkning på uddannelsestilbøjeligheden. Hovedinteressen i kapitlet her vil derfor samle sig om, hvorvidt indvandrere har de samme incitamenter til at uddanne sig som danskere.

Spørgsmålet om økonomisk afkast af uddannelse, og hvordan det bedst måles, er et klassisk tema i den økonomiske litteratur, og forsøgt målt mange gange. Det skyldes formentlig en kombination af, at emnet er vigtigt og centralt i klassisk økonomisk teori samtidig med, at det er en problemstilling, som rummer tekniske udfordringer, men i øvrigt udmærker sig ved, at de nødvendige data er (nogenlunde) tilgængelige.

Når emnet er centralt i klassisk økonomisk teori, er det fordi, uddannelse udgør en vigtig del af en befolknings humankapital, jf. Becker (1964), der igen indgår i produktionsfunktionen, og dermed er afgørende for, hvilken velstand og vækst et land har.

For at beregne det økonomiske afkast af uddannelse tager meget af den eksisterende litteratur på området udgangspunkt i Jacob Mincers bog fra 1974, hvori han opstiller en model for og beregner det økonomiske afkast af uddannelse. Med udgangspunkt i amerikanske data for 1950 viser han, at mænds lønninger i store træk kan forklares ved at se på deres uddannelse og erhvervs erfaring.

Denne basismodel har udgjort rygraden i mange af de efterfølgende studier på området, men i takt med at flere undersøgelser er kommet til, og litteraturen har udviklet sig, er spørgsmålene også

blevet flere. Allerede i 1979 påpegede Willis og Rosen, at personer, som har forskellige uddannelser, kan være forskellige også på andre (for forskeren uobserverede) måder, og at det vanskeliggør beregningen af afkastet af uddannelse.

Deres resultater tyder på, at personer, som „nøjes“ med en uddannelse på gymnasialt niveau, faktisk klarer sig bedre end de, som fortsatte på universitetet, ville have gjort med en gymnasial uddannelse. Et konkret eksempel på det kunne være, hvis den mest energiske og kvikke IT- og ingeniørstuderende aldrig får færdiggjort sit studie, fordi han allerede har startet eget firma eller på anden vis er blevet i stand til at tjene så mange penge, at „omkostningerne“ ved at blive på skolebænken er for høje, mens det ikke er tilfældet for den mindre kvikke medstuderende, som pligtskyldigt færdiggør studiet.

Et andet og mere historisk eksempel kunne ses på landet i Danmark for 150 år siden, hvor raske sønner ofte overtog deres fars erhverv, mens en fysisk svagere søn kunne søge mod lærergerningen med dertil hørende længere skolegang. Pointen er her, at den fysisk svækkede søn ikke ville have haft så høj en indkomst som brødrene, hvis han var gået i sin fars fodspor. En sammenligning af lønninger og uddannelse vil derfor i dette tilfælde underdrive afkastet af uddannelse, fordi folk har evner i forskellige retninger og vælger uddannelse derefter.

På trods af at man kan komme på eksempler som de ovenstående, er den mest almindelige antagelse i litteraturen imidlertid, at man snarere overdriver end underdriver afkastet af uddannelse ved at foretage sådanne sammenligninger. Argumentet er, at det at være i stand til at gennemføre en uddannelse, faktisk kræver en hel del menneskelige ressourcer, og at de, som derfor er i stand til at gennemføre uddannelserne, også uden uddannelsen ville have klaret sig bedre på arbejdsmarkedet, end de som ingen uddannelse får. Problemet er naturligvis, at man i praksis kun observerer folk med det uddannelsesniveau, de nu engang har. En stor del af litteraturen på området omhandler derfor, hvordan man bedst muligt foretager en sammenligning.¹

Et andet problem kan i den sammenhæng også være, at uddannelserne og uddannelsesmønstrene ændrer sig over tid. Indholdsmæssige ændringer af uddannelserne (øget eller sænket niveau) og ændrede forhold på efterspørgselssiden kan i sig selv betyde, at afkastet af uddannelsen ændrer sig. Men også de ikke observerede ka-

raktertræk ved folk, som vælger forskellige uddannelser, må forventes at ændre sig i takt med, at en stadigt større andel af en årgang får en længere uddannelse. Sagt på en anden måde, så var nøglehullet til de boglige uddannelser i Danmark betydeligt mindre for 50 år siden, og hvis de kvikkeste vælger uddannelsesvejen, så må man også forvente, at de kandidater, man får ud fra f.eks. universiteterne i dag, er mere gennemsnitlige (og dermed mindre kvikke), end tilfældet var for 50 år siden. Tilsvarende vil man i dag i bunden af uddannelsesskalaen finde færre kvikke unge, fordi det i dag er langt mere almindeligt at få en lang uddannelse.

En tilsvarende problemstilling mht. ikke observerbare personlige karaktertræk kan naturligvis gøre sig gældende, når man sammenligner folk med uddannelsesforløb fra forskellige lande med dertil hørende forskelle i uddannelsestraditioner. Problemstillingen her kompliceres i praksis yderligere af, at der i en del tilfælde hersker usikkerhed om, hvilken uddannelse indvandrerne rent faktisk har, og også hvilken værdi de pågældende uddannelser skal tillægges.

Udfordringer i relation til at måle afkastet af uddannelser for såvel danskere som indvandrere er der altså nok af, og i det følgende vil afkastet blive beregnet så godt som muligt, om end ikke alle problemer vil være løst.

Før det økonomiske afkast af uddannelse analyseres, skal forskelle i det generelle uddannelsesniveau mellem danskere og indvandrere dog beskrives i det næste afsnit.

8.2. Danskeres og indvandreres uddannelsesniveau

I det indledende kapitel blev fokus rettet på de unges uddannelses-tilbøjelighed. Nedenfor skal der fokuseres på uddannelsesniveaue for de 30-55-årige. Når denne aldersgruppe er valgt, er det fordi de i vidt omfang kan forventes at have afsluttet deres uddannelse, og dermed i et næste skridt kan give et indblik i, hvad danskere og indvandrere med den pågældende uddannelse tjener.

Af figur 8.1. fremgår det, at uddannelsesniveaue generelt er højere blandt 30-55-årige danskere end blandt ikke-vestlige indvandrere i sammen aldersgruppe. Analysen tager udgangspunkt i personernes højeste fuldførte uddannelse, men vanskeliggøres noget af, at man for 19 pct. af de ikke-vestlige indvandrere ikke har oplysninger om deres uddannelsesniveau. En gruppe der dog for en stor dels vedkommende må antages faktisk ikke at have nogen ud-

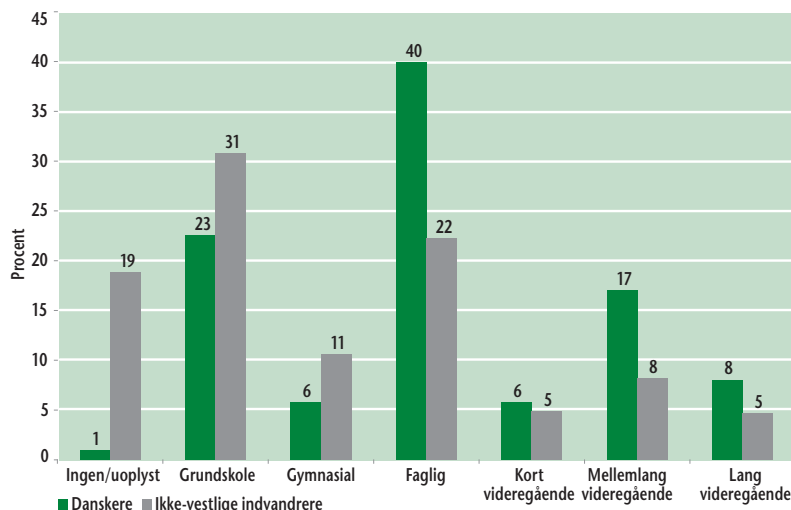
dannelse. Problemet er, at danske uddannelsesoplysninger jo alene omfatter uddannelser taget i Danmark. Der indsamles ganske vist uddannelsesoplysninger bl.a. vha. spørgeskemaer fra personer, som er indvandret til Danmark, men ikke alle har svaret, og man har derfor måttet skønne over disse personers uddannelse. En tidligere undersøgelse har vist, at man i disse svar nok snarere over- end underdriver indvandrernes uddannelsesniveau, så konklusionen om, at danskere har mere uddannelse end indvandrere, røkkes ikke af dette usikkerhedselement.

Ser man på de konkrete tal i figur 8.1., så fremgår det, at 8 pct. af danskerne i 2006 havde en lang videregående uddannelse mod 5 pct. blandt indvandrerne, 17 pct. havde en mellemlang videregående uddannelse mod kun 8 pct. af de ikke-vestlige indvandrere. Der er lidt flere danskere (6 pct.), som har en kort videregående uddannelse, mens der er betydeligt flere danskere (40 pct.) end indvandrere (22 pct.), som har en faglig uddannelse. Derimod er der flere indvandrere (11 pct.) end danskere (6 pct.), som har en gymnasial uddannelse som højeste fuldførte uddannelse.

En gymnasial uddannelse er ikke i sig selv erhvervskompetencegivende, og man vil derfor normalt forvente, at yderligere uddannelse erhverves. Når det ikke er sket for relativt flere indvandrere

end danskere, kan det dels skyldes, at frafaldet blandt indvandrere på videregående uddannelser er større, dels at indvandrerne generelt er yngre end danskerne, og at der endnu omkring de 30 år er personer, som ikke har fuldført deres videregående uddannelse. Et forhold som kan skyldes landeskiftet med mulig tilhørende studieforlængelse.

Figur 8.1. Højeste fuldførte uddannelse blandt 30-55-årige danskere og ikke-vestlige indvandrere pr. 1.1.2006.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registeroplysninger om hele Danmarks befolkning.

Blandt danskerne er det 23 pct. af de 30-55-årige, som alene har en grundskoleuddannelse. Andelen er højere for indvandrere (31 pct.).

Uddannelsesniveauet må forventes at være ganske afgørende for, hvilken løn man får, hvis man overhovedet får en løn. Et afgørende træk ved især ikke-vestlige indvandreres tilknytning til arbejdsmarkedet har igennem mange år været, at deres beskæftigelsesfrekvens har været betydeligt lavere end danskernes. Forskellen er mindsket igennem de senere år, men endnu i 2007 var beskæftigelsesfrekvensen 53 pct. for ikke-vestlige indvandrere mod 79 pct. for danskere. En af forklaringerne på dette er de ikke-vestlige indvandreres lavere uddannelsesniveau. I det følgende vil analysen imidlertid koncentrere sig om de beskæftigede og dermed dem, som har en timeløn.

8.3. Danskeres og indvandreres lønninger

Den første overvejelse, man kan gøre sig med hensyn til sammenligning af lønninger, er, om det skal være års-, måneds- eller time-lønninger, man sammenligner. Det kan være ret afgørende, fordi ikke alle grupper arbejder lige meget. Således vil der normalt være større forskel i lønningerne mellem personer med korte og lange uddannelser, hvis man måler på månedslønninger frem for time-lønninger, fordi der generelt er flere deltidsbeskæftigede blandt personer med korte uddannelser. For således at holde beslutningen om deltidsarbejde ude af analysen her, er der valgt at fokusere på time-lønningerne.

De mest præcise oplysninger om løn og arbejdstid foreligger for lønmodtagere i stat og kommuner samt private virksomheder med mere end 10 ansatte. Derfor afgrænses analysen til denne gruppe, der i praksis udgør 71 pct. af de danske lønmodtagere og 68 pct. af de ikke-vestlige lønmodtagere. Analysen er dermed dækkende for hovedparten af lønmodtagerne, men man skal være opmærksom på, at man ved at se bort fra lønmodtagere og selvstændige i mindre virksomheder måske især for indvandrernes vedkommende får udelukket en del lavtlønnede.

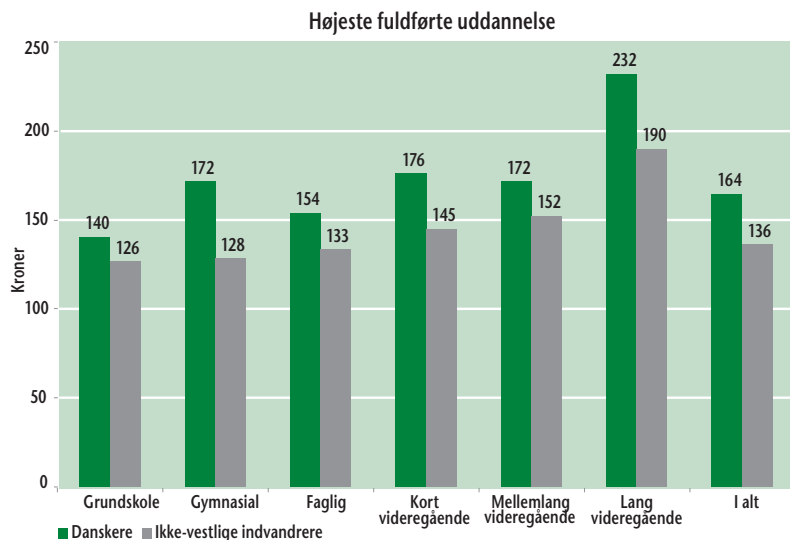
Lønnen er her målt ved smalfortjenesten, hvilket svarer til den optjente løn før skat, der fremgår af lønsedlerne, og som dermed er tættest på, hvad man normalt forstår ved en timeløn. I beløbet indgår ikke pensionsbetalinger, personalegoder, betaling under fravær eller feriegodtgørelse.

Den gennemsnitlige timeløn i 2006 for ikke-vestlige indvandre-re og danskere fordelt på uddannelsesniveau fremgår af figur 8.2. Opgørelsen viser, at danskerne i gennemsnit tjente 164 kr. i timen mod indvandrernes 136 kr. En del af denne forskel kan forklares ved indvandrernes lavere uddannelsesniveau, men det ses også tydeligt, at indvandrerne inden for hver uddannelseskategori tjener mindre end danskerne.

Årsagerne til dette kan være mange, herunder demografiske forhold, forskelle i erhvervssektor, forskelle i eller usikkerhed omkring uddannelseskvalitet og kvalifikationer i øvrigt og diskrimination. Det skal der om lidt vendes tilbage til.

I relation til afkast af uddannelse er der nemlig et andet forhold, som også springer i øjnene. Man ville forvente, at timelønnen for såvel indvandrere som danskere stiger med uddannelsesniveaut. Det er også i store træk, hvad figuren viser, men sammenhængen er

Figur 8.2. Gennemsnitlig timeløn (smalfortjeneste) blandt 30-55-årige danskere og ikke-vestlige indvandrere i 2006, fordelt på uddannelsesniveau.

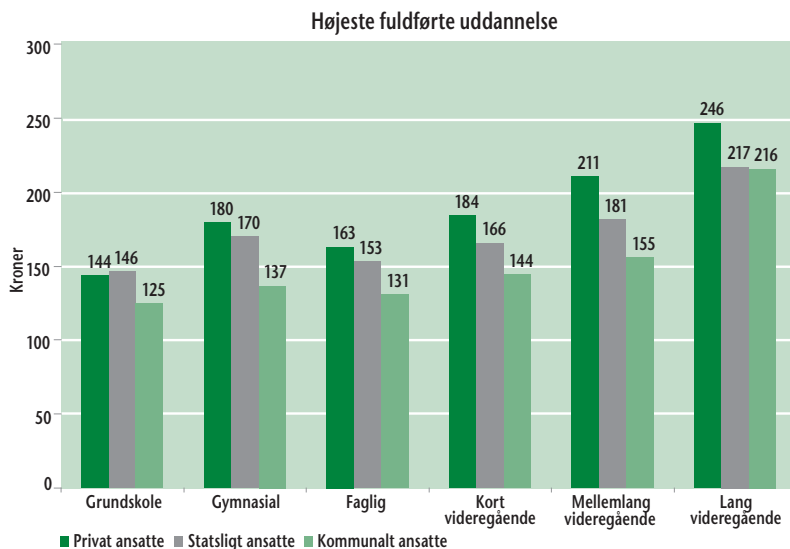
Kilde: Egne beregninger på baggrund af registeroplysninger om hele Danmarks befolkning.

bestemt ikke entydig. Danskere, som alene har færdiggjort en gymnasial uddannelse, klarer sig overraskende godt. De har en timeløn på 172 kr. og dermed det samme som en person med en mellemlang uddannelse. Tilsvarende har også personer med en kort videregående uddannelse i gennemsnit en svagt højere timeløn end personer med mellemlange uddannelser.

En del af forklaringen på dette skal søges i befolkningens opdeling på sektorer. I den kommunale sektor, som beskæftiger mange med mellemlange videregående uddannelser, er lønniveauet nemlig generelt lavere end i den private sektor, som traditionelt har ansat mange med en kort videregående uddannelse. Den statslige sektor, der mht. lønniveau befinder sig imellem de to andre sektorer, efterspørger i højere grad personer med en lang videregående uddannelse.

I figur 8.3. er vist den gennemsnitlige timeløn fordelt på uddannelse og sektor. Som det fremgår af figuren, er timelønnen generelt højst i den private sektor, efterfulgt af staten og derefter kommunerne. Opdelt på sektorer er timelønnen for personer med mellemlange videregående uddannelser således også højere end for personer, der har taget en kortere uddannelse. Personer med en gymnasial uddannelse følger dog fortsat pænt med.²

Figur 8.3. Gennemsnitlig timeløn (smalfortjeneste) blandt 30-55-årige lønmodtagere i 2006, fordelt på sektor og uddannelsesniveau.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registeroplysninger om hele Danmarks befolkning.

Der er et par undtagelser fra det generelle billede af, at timelønnen er højst i den private sektor og lavest i den kommunale sektor. Blandt personer med en grundskoleuddannelse, hvor indvandrerne jo er overrepræsenterede, er der således ingen nævneværdig forskel i lønnen for privat og statsligt ansatte. I den anden ende af uddannelsesskalaen, nemlig blandt personer med lange videregående uddannelser, får de kommunalt ansatte en timeløn, der kan måle sig med den statslige sektor. Et forhold, der kan skyldes, at de relativt færre akademikere i den kommunale sektor i højere grad bestrider chefstillingerne.

Opgørelsen i figur 8.3. er som tidligere nævnt foretaget på baggrund af smalfortjenesten. Inddrager man pension samt øvrige betalinger fra arbejdsgiverne og beregner den samlede timefortjeneste,³ fås naturligvis en højere timeløn, men ellers et næsten tilsvarende billede. Den primære ændring er, at forskellen mellem lønnen i den private og offentlige sektor indsnævres lidt, fordi pensionsordningerne er relativt gunstigere i det offentlige sektor. Samtidig ser man en svagt mindre lønspredning mellem de forskellige uddannelsesstyper i den offentlige sektor, når man måler den samlede timefortjeneste, mens det modsatte gør sig gældende i den private sektor.

8.4. Indvandrere bliver dårligere lønnet end danskere – eller gør de?

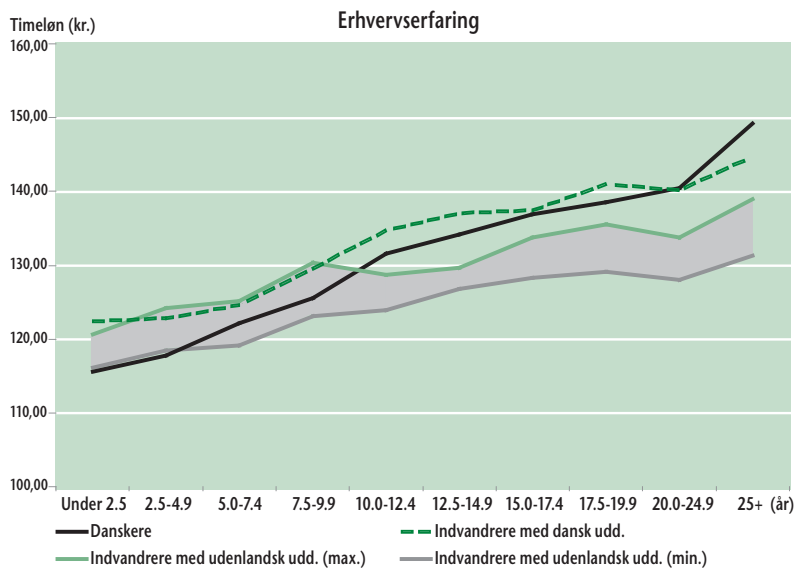
Vi så tidligere, at indvandrere har en lavere løn end danskere – også når man tager højde for forskelle i uddannelsesniveaue. Årsagerne til dette kan være mange, men blandt de mest oplagte forklaringer er, at den medbragte uddannelse ikke er nær så „god“ på det danske arbejdsmarked, som en dansk uddannelse vil være, eller blot at der hersker usikkerhed om uddannelsens værdi.

Et andet forhold kan være, at indvandrerne ikke har så megen erhvervserfaring, som danskerne. Når man som her inddrager alle lønmodtagere mellem 30 og 55 år i analysen, så har danskerne i gennemsnit 19 års erhvervserfaring, hvor indvandrerne er registreret for kun 8 års erhvervserfaring (i Danmark). Det afspejler for det første, at danskerne i gennemsnit er lidt ældre end indvandrerne. For det andet, at indvandrere generelt har en svagere arbejdsmarkedstilknytning end danskere, og for det tredje, at otte ud af ti indvandrere i analysen her er ankommet til Danmark efter deres 14. år, og derfor kan have noget erhvervserfaring med hjemmefra, som desværre ikke fremgår af de administrative registre i Danmark.

Tager man imidlertid udgangspunkt i de oplysninger, der faktisk er registreret, nemlig uddannelse fra Danmark og udland samt er-

hvervserfaring i Danmark, nuanceres billedet af indvandrerne som de lavt betalte lønmodtagere. I figur 8.4. er vist timelønnen for danskere og indvandrere med en grunduddannelse fordelt på erhvervserfaring, og om uddannelsen er taget i Danmark eller udlandet.

Figur 8.4. Timelønnen for indvandrere og efterkommere med kun grundskoleuddannelse fordelt på erhvervserfaring og om uddannelsen er taget i Danmark eller udlandet.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registeroplysninger om hele Danmarks befolkning.

Som man ville vente, stiger lønnen med erhvervserfaringen, men mest hvis man har taget sin uddannelse i Danmark. De indvandrere, som har taget deres uddannelses i udlandet (ofte et ikke-vestligt hjemland), får efter en årrække en lavere løn end både danskere og andre ikke-vestlige indvandrere med en dansk uddannelse.

Generelt gives den højeste løn til de ikke-vestlige indvandrere med en dansk uddannelse, som også overstiger danskere på samme uddannelsesniveau. I figuren her er forholdet alene illustreret for personer med grunduddannelser, men tendensen er nogenlunde tilsvarende for de øvrige uddannelsesgrupper. Dog med den vigtige tilføjelse, at jo længere uddannelse indvandrerne har, desto større bliver forskellen imellem, hvad de tjener med hhv. en dansk og en udenlandsk uddannelse.

Det kan måske umiddelbart synes overraskende, at de dansk ud-

dannede indvandrere ligefrem har en *højere* løn end danskerne, men man skal her huske på, at der er tale om en positivt udvalgt gruppe. For det første er beskæftigelsen lavere blandt indvandrere end danskere, det er således kun den (formentlig) mest produktive halvdel af indvandrerne, der er på arbejdsmarkedet, mod $\frac{3}{4}$ for danskerne. Desuden er indvandrere med dansk uddannelse enten kommet i en ret ung alder eller har haft viljestyrken og evnen til at gå i gang med en uddannelse på et fremmed sprog i en mere moden alder. Tilsvarende kan nogle indvandrere have erhvervserfaring med hjemmefra, som kan være dem til nytte, selvom erfaringen ikke er registreret. Hvis man således regner al den tid, indvandrerens har tilbragt i hjemlandet efter endt uddannelse som erhvervserfaring, fremkommer den kurve, som er kaldt „min.“. Sammenhængen mellem løn og erhvervserfaring, hvor erhvervet erfaring i hjemlandet ikke er med, er angivet ved den kurve, som kaldes „max.“.

På trods af at en del af lønforskellen mellem indvandrere med og uden dansk uddannelse og danskere formentlig skyldes uobserverede forskelle, så peger analysen her på, at indvandrere med en dansk uddannelse formentlig ikke underbetales i forhold til danskere, hvis de først kommer i arbejde. Derfor kan der også være en betydelig positiv gevinst for ikke-vestlige indvandrere ved at tage en dansk uddannelse. Om det så også holder, når man tager højde for andre forhold, som køn, familiestruktur og indvandrers alder ved ankomsten til Danmark, skal der ses på nu.

8.5. Hvor stor er den økonomiske gevinst ved at have en uddannelse?

Indtil nu er sammenhængen mellem løn og uddannelse i indeværende kapitel beskrevet direkte og dermed uden at kontrollere for andre forhold samtidig. I det følgende benyttes en regressionsmodel til at beskrive sammenhængen mellem løn og kvalifikationer for henholdsvis indvandrere og danskere. Udgangspunktet er en Mincer-inspireret model, som omtalt indledningsvis.

For at tillade størst mulig fleksibilitet er beregningen foretaget særskilt for indvandrere og danskere. Kvinder og mænd indgår i samme model, men med den tilføjelse, at børn – som traditionelt kan spille noget forskelligt ind på mænds og kvinders karriere og lønforhold – indgår særskilt for de to køn. Lønnen er for både danskere og indvandrere bestemt ud fra følgende forhold: Køn, børn,

erhvervserfaring, sektor, geografisk placering (stedtillæg), dansk og udenlandsk uddannelse (på 6 niveauer) og for ikke-vestlige indvandrere om de er født her, ankom før eller efter deres 14 år.⁴

Man kan måske undre sig over, at lønmodtagernes stilling ikke indgår som en forklaring i modellen. Det primære fokus her er imidlertid det økonomiske afkast af uddannelse, og da uddannelse ofte er en forudsætning for at bestride en bestemt stilling, vil det give et kunstigt lavt skøn for betydningen af uddannelse, hvis man også kontrollerer for stilling. Men det understreger selvfølgelig, at udover forskelle i timelønnen for forskellige uddannelser, så kan der også følge forskelle med i arbejdsforholdene, eksempelvis i relation til fysisk nedslidning, ansvar og arbejdsbelastning i øvrigt.

Det er i det følgende valgt at præsentere resultaterne på den måde, at der tages udgangspunkt i modellens forudsigelse af timelønnen for en dansk 35-årig kvinde uden børn, som er ansat i Århus i den private sektor og har 10 års erhvervserfaring.⁵ I regressions-modellen forudsiges hendes løn i 2006 at være 125 kr. Hendes løn sammenlignes som udgangspunkt med en indvandrer kvinde fra et ikke-vestligt land, som er indvandret til Danmark, efter hun blev 14 år. På tilsvarende vis er lønnen forudsagt for personer med en lang række andre karakteristika og sat i forhold til lønnen for den danske kvinde fra før.

De første resultater er vist i tabel 8.1., hvor der ses på betydningen af erhvervserfaring. Som det fremgik af figur 8.4. stiger lønnen med antallet af år, man har været på arbejdsmarkedet. Der hersker som tidligere nævnt nogen usikkerhed om, hvor megen erhvervserfaring indvandrere har erhvervet sig i deres hjemland. Derfor er det for indvandrerne her som ovenfor valgt at vise to tal for indvandrerne relative løn i forhold til danskerne. Det første tal er beregnet på baggrund af et overskøn for deres erhvervserfaring, idet al den tid, man har tilbragt i hjemlandet efter endt uddannelse, regnes med til erhvervserfaringen. Det andet tal er baseret alene på deres erhvervserfaring i Danmark, som derfor for nogle indvandrere vil være et underskøn.

Udgangspunktet for beregningen i tabel 8.1. er en dansker med 10 års erhvervserfaring, som derfor har en indeks-værdi på 100. De øvrige værdier er vist som forskellen i lønnen for tilsvarende indvandrere og danskere med en anden erhvervserfaring. Det fremgår her, at lønnen ganske vist stiger med erhvervserfaringen for både indvandrere og danskere, men også at den stiger mest for danskerne. Blandt danskerne er lønnen således 42 pct. højere for en lønmodtager med 20 års erhvervserfaring sammenlignet med lønmod-

tageren med 1 års erhvervserfaring, for indvandrerne er stigningen 26⁶ pct., hvis man alene medregner indvandrernes erhvervserfaring fra Danmark. Medregner man derimod deres mulige erhvervserfaring fra hjemlandet er stigningen 25 pct.

Tabel 8.1. Løn for ikke-vestlige indvandrere og danskere – afhængigt af erhvervserfaring. Indeks: Danskere med 10 års erhvervserfaring = 100.

Erhvervserfaring	Indvandrere	Danskere
1 år	83-85	79
5 år	90-94	90
10 år	97-101	100
15 år	101-105	107
20 år	104-107	112

Note: Personlige karakteristika: Dansk grundskole, 35 år, ansat i Århus i den private sektor, ingen børn, ikke-vestlig indvandrer 15 år eller mere ved ankomst. Intervallet for indvandrere skyldes usikkerhed om deres erhvervserfaring i hjemlandet.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registeroplysninger om hele Danmarks befolkning.

Denne forskel mellem indvandreres og danskeres løn kan skyldes flere forhold. For det første kan der herske usikkerhed om indvandrernes medbragte erhvervserfaring. For det andet kan det skyldes indvandreres og danskeres forskellige uddannelsesniveau. Så hvis lønprofilen typisk er stejlere for personer med længere uddannelse, så vil det alt andet lige stille danskerne gunstigere. Et tredje forhold kan være, at indvandrerne faktisk får mindre lønstigninger end danskere på samme uddannelsesniveau. I analysen her er der indikationer på, at alle tre forklaringer spiller ind.

Som nævnt er analysen foretaget med udgangspunkt i en kvin-

Tabel 8.2. Løn for ikke-vestlige indvandrere og danskere – afhængig af køn og børn. Indeks: Danske kvinder uden børn = 100.

	Ikke-vestlige		Danske	
	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd
Ingen børn	97-101	104-107	100	107
1 barn	97-101	106-108	100	111
2 børn	97-100	107-109	99	114
3 børn	96-99	106-109	98	115
4 børn	95-98	104-108	98	113

Note: Personlige karakteristika: Dansk grundskole, 35 år, 10 års erhvervserfaring, ansat i Århus i den private sektor, ikke-vestlig indvandrer 15 år eller mere ved ankomst. Intervallet for indvandrere skyldes usikkerhed om deres erhvervserfaring i hjemlandet.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registeroplysninger om hele Danmarks befolkning.

de. Med udgangspunkt i tabel 8.2. skal det undersøges, om lønningerne varierer forskelligt med køn og børneflokkens størrelse for henholdsvis indvandrere og danskere.

Det fremgår umiddelbart af tabellen, at mænd tjener mere end kvinder, uanset om man er indvandrer eller dansker. Samtidig gælder det også, at mens antallet af børn har en negativ effekt på kvindernes lønninger, så er billedet det modsatte for mænd, i hvert fald, hvis de nøjes med at få to til tre børn. Et resultat som er ret klassisk og indikerer, at børn stadig i højere grad betyder fravalg af karriere for kvinder og krav til forsørgerevne for mænd. Denne effekt ser ud til at være mindre for indvandrere end for danskere, hvilket nok især skyldes, at karriere-mulighederne er mere begrænsede i de jobs, som indvandrere typisk bestrider.

Som det fremgik af figur 8.3., er der betydelig forskel i aflønningen i henholdsvis den private, statslige og kommunale sektor. Derfor indgår sektor også som en forklarende variabel i denne analyse. Da analysen er foretaget særskilt for indvandrere og danskere, men som tidligere nævnt samlet for mænd og kvinder, undlades det at opdele resultatet på køn.

Resultatet er gengivet i tabel 8.3., hvor det viser sig, at indvandrere i den kommunale sektor tjener ca. 9 pct. mindre end i den private sektor, mens lønforskellen mellem den private og statslige sektor er betydelig mindre. For danskere er lønnen 13 pct. mindre for kommunalt ansatte og 7 pct. mindre for statsligt ansatte sammenlignet med ansatte i private virksomheder. Denne forskel mellem indvandrere og danskere kan i vidt omfang bero på, at indvandrere oftere alene har grundskoleuddannelse, og at der for denne uddannelseskategori ikke er så store lønforskel mellem de tre sektorer.

En relateret forklaring kan være, at løndannelsen i den private

Tabel 8.3. Løn for ikke-vestlige indvandrere og danskere – afhængig af ansættelse i stat, kommune eller privat virksomhed. Indeks.

	Indvandrere	Danskere
Privat sektor	97-101	100
Statslig sektor	95-99	93
Kommunal sektor	88-92	87

Note: Personlige karakteristika: Dansk grundskole, 35 år, 10 års erhvervs erfaring, ingen børn, ikke-vestlig indvandrer 15 år eller mere ved ankomst, ansat i Århus. Intervallet for indvandrere skyldes usikkerhed om deres erhvervs erfaring i hjemlandet.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registeroplysninger om hele Danmarks befolkning.

sektor er mere fri end i den offentlige sektor. Det kan betyde, at hvis der hersker usikkerhed om en persons kvalifikationer i relation til uddannelse, dansk kundskaber eller andet, så er det formentlig lettere at finde et arbejde til en lidt lavere timeløn i det private end i det offentlige, hvor lønstrukturen traditionelt har været mere fast. Sammenlignet med en dansker med en tilsvarende grundskoleud-

Tabel 8.4. Løn for ikke-vestlige indvandrere og danskere – afhængig af uddannelsesniveau og uddannelsessted. Indeks: Danskere med grundskole = 100.

Uddannelse taget i:	Indvandrere:		Danskere:
	Danmark	Udlandet	Danmark
Grundskole	97-101	91-101	100
Gymnasial	107-113	95-104	121
Faglig uddannelse	106-111	97-105	108
Kort videregående uddannelse	116-121	104-112	122
Mellemlang videregående uddannelse	129-132	109-118	135
Lang videregående uddannelse	162-167	130-141	170

Note: Personlige karakteristika: 35 år, 10 års erhvervs erfaring, ansat i Århus i den private sektor, ingen børn, ikke-vestlig indvandrer 15 år eller mere ved ankomst. intervallet for indvandrere skyldes usikkerhed om deres erhvervs erfaring i hjemlandet.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registeroplysninger om hele Danmarks befolkning.

dannelse ser indvandrerne i den offentlige sektor da også ud til at blive godt betalt. Til gengæld kan indvandrerne have sværere ved at få arbejdet i første omgang. At det kunne være tilfældet understreges af, at indvandrere faktisk er ansat i den private sektor i højere grad end danskere – også selvom man tager højde for forskelle i uddannelsesniveau.

Efter således at have taget udgangspunkt i situationen for en person med dansk grunduddannelse skal vi i det følgende vende tilbage til analysens hovedspørgsmål, nemlig det økonomiske afkast af uddannelse. I tabel 8.4. er vist forskellen i timeløn på baggrund af uddannelsesniveau, igen med udgangspunkt i timelønnen for en indvander med dansk grunduddannelse og 10 års erhvervs erfaring.

Som det ses af tabellen, vil en indvander med 10 års erhvervs erfaring og dansk grundskoleuddannelse få en løn, der er mellem 3 pct. lavere og 1 pct. højere end en tilsvarende dansker, afhængigt af om man medregner eventuel erhvervs erfaring fra hjemlandet eller ej. For indvandrere med en udenlandsk uddannelse er niveauet lidt lavere, men kun hvis man medregner evt. erhvervs erfaring fra hjemlandet. Derfor er der ikke samlet set den store forskel i den forventede timeløn for en indvander og en dansker med grundskoleuddannelse, uanset om denne er taget i hjemlandet eller i Danmark. For indvandrere, hvis højeste fuldførte uddannelse er en gymnasial uddannelse, er der øjensynligt en lønpræmie på mellem 10 og 12 pct. sammenlignet med at have afsluttet dansk grundskole, men kun hvis den gymnasiale uddannelse er taget i Danmark, ellers er præmien nærmest ikke eksisterende.

Indvandrere med en faglig uddannelse opnår ca. 10 pct. mere i løn, hvis uddannelsen er taget i Danmark og ellers ca. 5 pct. For de videregående uddannelser gentages trenden fra de gymnasiale uddannelser, idet indvandrere med en dansk uddannelse opnår en betydeligt højere løn end indvandrere med en udenlandsk uddannelse. Således opnår en indvander med en kort videregående uddannelse fra hjemlandet en lønpræmie på ca. 13 pct. sammenlignet med en dansk grunduddannelse, mens præmien er ca. 20 pct., hvis uddannelsen er taget i Danmark. For indvandrere med en mellemlang uddannelse er de tilsvarende tal 18 og 32 pct., og for indvandrere med en lang videregående uddannelse 41 og 66 pct. Til sammenligning tjener en dansker med en lang videregående uddannelse 70 pct. mere end en med en grunduddannelse.

Danskernes lønninger ser ifølge tabel 8.4. altså ud til at stige lidt

mere med uddannelsesniveaue, end tilfældet er blandt indvandrere, nemlig hvis de har en udenlandsk uddannelse. Sammenligner man *lønniveauet* mellem indvandrere og danskere med samme uddannelse, skal man huske, at indvandreres og danskeres lønninger også påvirkes forskelligt med hensyn til bl.a. erhvervs erfaring, og om man er privat, statsligt eller kommunalt ansat. Tager man imidlertid udgangspunkt i vores basisperson fra tidligere, så er timelønnen for en indvandrer med grundskoleuddannelse meget tæt på niveauet for en dansker. Danskere, som alene har en gymnasial uddannelse, ser ud til at få en lidt højere løn end indvandrere med den samme danske uddannelse, samme tendens ses for personer med videregående uddannelser. Der er stort set ingen lønforskel i de forudsagte lønninger for indvandrere og danskere med faglige uddannelser taget i Danmark.

Et næsten tilsvarende mønster ses i beskæftigelse og arbejdsløshed, jf. tabel 8.5. Her er arbejdsmarkedstilknytningen for indvandrere med en dansk erhvervskompetencegivende uddannelse ret tæt på niveauet for danskerne, mens tilknytningen er meget svagere for indvandrere med udenlandsk uddannelse.

Tabel 8.5 Uddannelse, beskæftigelse og arbejdsløshed blandt 30-55-årige danskere og ikke-vestlige indvandrere i 2006, pct.

Uddannelse taget i:	Indvandrere:		Danskere
	Danmark	Udlandet	Danmark
Grundskole	63 (17)	48 (17)	73 (5)
Gymnasial	75 (8)	52 (18)	88 (3)
Faglig uddannelse	83 (6)	58 (12)	92 (2)
Kort videregående uddannelse	80 (8)	56 (12)	94 (2)
Mellemlang videregående uddannelse	88 (4)	60 (14)	94 (2)
Lang videregående uddannelse	86 (5)	59 (12)	95 (2)

Note: Tal angiver andelen, som enten er i beskæftigelse eller under uddannelse. I parentes er vist andelen af arbejdsløse i procent af arbejdsstyrken.

Kilde: Egne beregninger på baggrund af registeroplysninger om hele Danmarks befolkning.

Lønnen er også mindre, hvis uddannelsen er medbragt fra udlandet. En indvandrer med en lang videregående uddannelse fra udlandet ser ud til at få en løn, der kun ligger lidt over niveauet for en indvandrer med en mellemlang uddannelse taget i Danmark. Mens indvandrere med en mellemlang uddannelse fra udlandet vil få en løn lidt under niveauet for en kort uddannelse fra Danmark. Det af-

spejler formentlig både, at der i en række tilfælde er usikkerhed om værdien af den medbragte uddannelse i en dansk sammenhæng, men måske også at der i en del tilfælde faktisk er tale om en uddannelse, som er på et lavere fagligt niveau end en tilsvarende dansk uddannelse.

8.6. Konklusion

I kapitlet er det undersøgt, hvad det økonomiske afkast af uddannelse er for indvandrere i sammenligning med danskere. Analysen viser, at uddannelsesniveaet for gruppen af 30-55-årige er betydeligt lavere for indvandrere end for danskere. Indvandrerne har generelt også betydeligt lavere timelønninger, og det gælder også selvom man tager højde for deres uddannelsesniveau. En stor del af denne forskel kan imidlertid henføres til, at indvandrerne har kortere erhvervserfaring. Kontrollerer man for erhvervserfaring samt alder, køn, børn, samt hvor og i hvilken sektor man er ansat, så nuanceres billedet meget. Indvandrere med uddannelse på grundniveau ser, i det omfang de bliver ansat, ud til at oppebære en løn på niveau med danskere. Indvandrere med en dansk uddannelse ser ud til at kunne få en løn, der ligger ret tæt på niveauet for danskere, mens derimod indvandrere med uddannelser fra udlandet ser ud til at få et betydeligt mindre afkast af deres uddannelse end personer med en dansk uddannelse.

Hvilken betydning har resultaterne så for indvandreres motivation til at uddanne sig? Først og fremmest må man vel sige, at analysen peger på, at der er næsten samme gevinst ved at få sig en uddannelse for en indvandrer som for en dansker, hvis uddannelsen vel at mærke tages i Danmark. Indvandrere, som medbringer en uddannelse fra udlandet, har vanskeligere kår. Det samme gør sig gældende med hensyn til chancerne for beskæftigelsen. Uddannelse giver højere beskæftigelse, og hvis uddannelsen er taget i Danmark opnås næsten de samme beskæftigelseschancer som danskernes.

I forhold til de unge indvandreres motivation for at uddanne sig, så er faren selvfølgelig, hvis de unge danner sig et billede af deres eget fremtidige uddannelsesafkast på baggrund af forældrenes lønninger. For i så fald risikerer de at gå ganske galt i byen, fordi deres egen uddannelse jo vil være taget i Danmark, og dermed har de betydeligt lettere ved at nå det almindelige lønniveau, end tilfældet har været for deres forældre.

Om den lønmæssige gevinst så kan betegnes som høj eller lav i en international sammenhæng, er ikke undersøgt her. Men tidligere undersøgelser på det område viser, at afkastet af uddannelse i Danmark er relativt beskedent sammenlignet med mange andre lande, især pga. den lave lønspredning og beskatningen af arbejdsindkomst. Den gratis adgang til uddannelse og SU på et betydeligt niveau trækker dog i den modsatte retning.

Litteratur

- Becker, Gary S. 1964. *Human capital: A Theoretical Analysis with Special Reference to Education*. Colombia University Press, New York.
- Belzil, Christian. 2007. The Return to Schooling in Structural Dynamic Models: a survey. *European Economic Review*, vol. 51, no. 5, 1059-1105.
- Card, David. 1999. Chapter 30, The Causal Effect of Education on Earnings. *Handbook of Labor Economics*, Volume 3, edited by Orley Ashenfelter and David Card.
- Mincer, Jacob. 1974. *Schooling, Experience, and Earnings*. Colombia University Press, New York.
- Willis, Robert J. and Sherwin Rosen. 1979. Education and Self-selection. *Journal of Political Economy*, vol. 87, no. 5, 7-36.

Noter

- 1 Litteraturoversigter kan findes hos Card (1999) og Belzil (2007).
- 2 Især blandt privat ansatte kan en medvirkende forklaring være, at en række private uddannelser såsom forsikrings- og bankuddannelser ikke indgår i målet for højeste fuldførte uddannelse.
- 3 Den samlede fortjeneste inkluderer også pensionsbetalinger, personalegoder, betaling under fravær samt feriegodtgørelse.
- 4 De eksakte estimationsresultater er vist i teknisk note nr. 13, og kan fås ved henvendelse til Rockwool Fondens Forskningsenhed.
- 5 Det er i modellen valgt at kontrollere for arbejdspladsens geografiske placering ved at inddеле landets kommuner svarende til de stedtillæg, som anvendes i aflønningen af offentligt ansatte. Basis i beregningen er en person i området for stedtillæg IV, som dækker Århus og en række større sjællandske kommuner herunder Roskilde og Køge. Ca. 10 pct. af såvel indvandrere som danskere er bosat i dette område.
- 6 Beregnet som: $(107-85)/85 \cdot 100 = 25,8$.

9. Sammenfatning

Af Torben Tranæs

9.1. Introduktion: Ikke-vestlige indvandrere i det danske uddannelsessystem

Hvad er op og ned i debatten om indvandrernes brug af det danske uddannelsessystem? Går det godt eller dårligt, og frem for alt, hvad kan årsagerne være til, at det går, som det går? Det er de spørgsmål, som bogen har forsøgt at besvare.

I det første kapitel blev det beskrevet, hvordan de unge indvandrere med ikke-vestlig baggrund uddanner sig mere, end de gjorde år tilbage, men også at de stadig uddanner sig mindre end danske unge.

Udgangspunktet var i 1997, at unge indvandrere og efterkommere brugte uddannelsessystemet meget mindre end unge danskere. Mens 36 pct. af de 20-24-årige danskere i 1997 var under uddannelse, var den tilsvarende andel 33 pct. for efterkommere og 25 pct. for indvandrere (0-14 år ved ankomst). Ti år senere er de tilsvarende andele steget til 46, 41 og 39 pct. for hhv. danskere, efterkommere og indvandrere. Dermed er andelen af indvandrere og efterkommere under uddannelse fortsat betydeligt lavere end blandt danskere, men især indvandrerne har indhentet en del af det uddannelsesmæssige efterslæb.

I løbet af de seneste 10 år er der også flere både blandt danskere og indvandrere, som har gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse, om end stigningen har været størst for indvandrere. I 1997 havde 66 pct. af de 30-årige danskere og 23 pct. af de 30-årige indvandrere (0-14 år ved ankomst) gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse. I 2007 var disse andele steget til 74 og 36 pct. for hhv. danskere og indvandrere. 46 pct. af de 30-årige efterkommere havde i 2007 gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse.

Forskellen mellem grupperne er altså stadig stor, hvilket dog ikke er så mærkeligt. De unge danskeres forældre har nemlig langt flere uddannelses- og beskæftigelsesmæssige ressourcer end de unge

indvandreres og efterkommeres forældre, og forældrebaggrund betyder meget for et barns uddannelsesforløb. Når man – så vidt muligt – korrigerer for forældrebaggrund, er sandsynligheden for at være i gang med en uddannelse i mange tilfælde større for unge indvandrere/efterkommere end for unge danskere, og med hensyn til sandsynligheden for at have gennemført en erhvervskompetencegivende uddannelse som 30-årig, haler indvandrere og efterkommere ind på danskerne, men gabet mellem de to grupper er stadig stort. Det store problem er, at rigtig mange indvandrerforældre kun har lidt uddannelse og svag tilknytning til arbejdsmarkedet, hvilket kun gælder for ganske få danske forældre.

Den store udfordring bliver altså at sørge for, at indvandrerne generelt er velintegrerede, er uddannede og har tilknytning til arbejdsmarkedet. Og det er i særlig grad arbejdsmarkedstilknytningen, der er vigtig for indvandrere og efterkommere. Men det kan ikke anbefales som sovepude – at forbedringer ikke vil ske før den sociale og arbejdsmarkedsmæssige integration er forbedret. Undersøgelsen viser nemlig også, at den sociale mobilitet er stor blandt indvandrerne; ganske som den var for danskerne for 50 år siden, og det ville være at forpasse en stor mulighed ikke at udnytte den høje mobilitet til at reducere indvandrerens uddannelsesefterløb.

9.2. Hovedresultater i PISA Etnisk 2005

Undersøgelsen af de unge indvandreres kvalifikationer blev foretaget ved hjælp af en speciel PISA undersøgelse, PISA Etnisk 2005, der sørgede for at inkludere skoler med mange indvandrelever. Ideelt set beskriver PISA Etnisk de unges færdigheder i læsning, matematik og naturfag ved afslutningen af grundskolen. Undersøgelsen viste, at de ikke-vestlige elever har store problemer med at nå et tilstrækkeligt fagligt niveau, inden de forlader den danske folkeskole. De tosprogede elevers resultater i de tre fag ligger tæt på eller i den dårligste sjettedel af alle eleverne fra de i PISA deltagende OECD-lande. De danske elever er som bekendt ikke topscorere i PISA, men ligger dog som gruppe tæt på OECD-gennemsnittet.

En konsekvens af dårlige skolekundskaaber er, at mulighederne videre i uddannelsessystemet bliver færre. Omkring halvdelen af de etniske elever vil formentlig have meget svært ved at gennemføre

en kompetencegivende uddannelse efter folkeskolen; deres funktionelle læsefærdigheder er så ringe, at man må frygte, at det spænder ben for dem videre i uddannelsessystemet. Opgjort på sprog talt i hjemmet er situationen noget forskellig fra gruppe til gruppe. Men i ingen sproggruppe er det mindre end hver tredje elev, der vil få vanskeligt ved at tage en kompetencegivende uddannelse: Samfundet står med andre ord over for en voldsom pædagogisk udfordring, hvis løsning eller mangel på samme vil få afgørende indflydelse på, hvor vellykket integrationen på arbejdsmarkedet og i samfundet vil udvikle sig i fremtiden.

Konklusionen af analysen af de ikke-vestlige elevers kvalifikationer er da, at man allerede i folkeskolen møder *meget væsentlige problemer*, når det drejer sig om etniske elevers placering i og brug af det danske uddannelsessystem.

Problemerne er så markante, at de nødvendigvis må skabe barrierer senere i de unges uddannelsesforløb. Godt nok har vi netop i kapitel 8 set, at indvandrere og efterkommere, som gennemfører en dansk uddannelse, klarer sig godt både beskæftigelses- og lønmæssigt. Det alvorlige problem, PISA Etnisk peger på, er imidlertid, at for få formentlig er i stand til at gennemføre en dansk kompetencegivende uddannelse.

9.3. Orientering mod arbejde og uddannelse

I kapitel 3 stillede Jørgen Goul Andersen spørgsmålet om, hvorvidt de unges holdninger til arbejde og uddannelse udgør en barriere for det fremtidige uddannelsesforløb. Hans interviewundersøgelse for projektet viste, at det er der ikke noget, som tyder på. Arbejds- og uddannelsesorienteringen blandt indvandrere og efterkommere er overraskende stærk, og faktisk lige så stærk blandt indvandrere og efterkommere som blandt danskere.

Men der er to karakteristiske forskelle: Først og fremmest er orienteringen til både arbejde og uddannelse kendetegnet ved, at indvandrere og efterkommere lægger stor vægt på arbejde og uddannelse som kilde til social opstigning, til anseelse og respekt, både i familien og i samfundet. Videre er der en lidt lavere prioritering af hensynet til selv-realisering i arbejdet. Og begge dele gør sig stort set gældende, uanset hvilket af de 9 ikke-vestlige lande, som undersøgelsen fokuserer på, personerne kommer fra. I så henseende kan

indvandreres orientering til arbejde og uddannelse måske karakteriseres som lidt mere „traditionel“ end danskernes.

Det bør også fremhæves, at indvandrere/efterkommere i Danmark er meget „danske“ i deres orientering til arbejdet, herunder på det område, hvor danskerne (og andre skandinaver) skiller sig ud internationalt, nemlig synet på beskæftigelse som en værdi i sig selv: Langt de fleste rapporterer, at de ville foretrække at arbejde, selv om de ikke havde økonomisk behov for det. Omvendt er forskellene mellem indvandrere/efterkommere og (andre) danskere ikke så forskellige fra, hvad man har fundet internationalt: En stærk arbejdsorientering hos første generation, en stærk uddannelsesorientering hos anden generation. Forskellen er måske mest, at uddannelsesorienteringen også er stærk i forældregenerationen.

Et vigtigt træk er, at uddannelse er værdsat som middel til social opstigning. Det giver et ekstra incitament, men kan måske have den negative side, at man fokuserer for meget på de „fine“ uddannelser – eksempelvis læge og jurist – og i for ringe grad værdsætter de jævne uddannelser. Her er de lidt ældre danskere karakteristiske ved at vurdere faglige uddannelser højt, og langt hen ad vejen lige så højt som de akademiske. De yngre årgange – danske såvel som indvandrere – vurderer de faglige uddannelser noget lavere, men i sammenligning med de videregående uddannelser er vurderingen blandt indvandrere særlig lav. Og det kan navnlig være et problem, fordi de boglige færdigheder for ganske mange indvandrere ikke rækker til en akademisk uddannelse. Mange har faktisk problemer med almindelige lærlingeuddannelser, hvilket resultaterne i PISA Etnisk 2005 kraftigt indikerer, at man kunne forvente. Og så nytter det ikke meget at drømme om de akademiske muligheder.

I det hele taget kniber det ikke med ambitionerne eller med bevidstheden om, at uddannelse er afgørende. Indvandrere oplever heller ikke større problemer med at finde sig til rette med skole og kammerater. Der ser også ud til at være opbakning fra familien i kraft af forældregenerationens, herunder mødrenes, store holdningsmæssige vægtning af uddannelse. *Det er mere evner, ressourcer, selvtillid og barrierer af anden art, der tegner sig som problemer for de unge.* Flere indvandrere/efterkommere end danskere synes, at undervisningen er for svær, også på de faglige uddannelser som nævnt, og med undtagelse af de yngste synes det også at knibe lidt med selvtillid.

liden – der nok er en vigtigere faktor at være opmærksom på end uddannelsesbevidstheden og ambitionerne.

9.4. Forventninger til elevernes kommende arbejds- og familieliv

Kapitel 4 beskrev nogle af de unge indvandreres forventninger til deres fremtidige familie- og arbejdsliv. Ganske som de jævnaldrende danske unge forventer de unge ikke-vestlige indvandrere at vente med at få børn til efter endt uddannelse. Når det drejer sig om, hvorvidt ens partner også skal have afsluttet sin uddannelse, før parret får børn, så er det noget som indvandrerpigerne er enige i, faktisk i højere grad end de danske piger. Indvandrerdrengene ligner de danske drenge på dette punkt, bortset fra at drengene fra Libanon i væsentlig mindre grad er enige heri. Så kønsforskellen er generelt større blandt de unge indvandrere end blandt danskerne. Dette gør sig også gældende, når spørgsmålet er, om moderen skal gå hjemme, mens børnene er små – eller i det hele taget. Det er der generelt væsentlig mindre tilslutning til blandt indvandrerpigerne end blandt -drengene, navnlig til det sidste med at gå hjemme også når børnene er blevet større.

Med hensyn til valg af partner er der en betydelig del af drengene fra Pakistan og Libanon – og også af de pakistanske piger – som er enige i, at deres forældre ender med at få det sidste ord i den sag. Blandt de unge med tyrkisk baggrund er der kun 1 ud af 7, som forventer, at forældrene får det sidste ord, og endelig så ligner de unge med jugoslavisk baggrund de danske unge, hvor det er meget få, som har sådanne forventninger.

Det kan ikke afvises, at de forskellige forventninger til de kommende kønsroller i forhold til arbejds- og familieliv kunne udgøre en barriere i forhold til at få lige så mange indvandrerpiger som danske piger til at gennemføre en kompetencegivende uddannelse eller bruge den efterfølgende på arbejdsmarkedet.

9.5. Hvad betyder den etniske koncentration for elevernes indlæring?

Den overordnede konklusion på dette spørgsmål er, at den etniske koncentration øver en vis indflydelse på indlæringen visse steder i grundskolen. Men det er relativt små andele af både de danske og de

etniske elever, som *fagligt* set påvirkes – hhv. negativt og positivt.

I spørgsmålet om spredningspolitik er den overordnede konklusion af PISA Etnisk 2005, som den formidles videre i bogen her, at det derfor også er tvivlsomt, hvor langt man kan nå ad den vej i forhold til at hjælpe de ikke-vestlige elever fagligt. De strengt faglige gevinster for indvandrerelever ved en sådan strategi vil formentlig være begrænsede.

Det skyldes for det første, at forskel i PISA-score for indvandrer-elever på skoler med høj og lav etnisk koncentration er mindre ud-talt, når der er taget højde for forskelle i social baggrund. Den isole-rede effekt af koncentration er med andre ord mindre inden for en sammenhæng, hvor det først og fremmest er den sociale baggrund, der slår igennem. For det andet er det – i den udstrækning det over-hovedet kan lade sig gøre – en temmelig stor, urealistisk stor, elev-masse, der skal flyttes for at gennemføre spredningen i et omfang, der ville kunne påvirke indlæringen i positiv retning for indvan-drerne.

For de danske elever indtræder faldet i PISA-score først ved en ret høj etnisk koncentration, mere end 50 pct.; og kun en meget begrænset del af de danske elever går på denne type af skoler (ca. 2 pct.). Hvorvidt koncentrationen er 10 eller 30 pct., ser derimod ikke ud til at påvirke de danske elevers faglige udbytte. Men for de dan-ske elever, der går på de meget koncentrerede skoler, tyder resulta-terne altså på, at der meget vel kan være faglige grunde til at undgå en meget høj etnisk koncentration, f.eks. ikke over 50 pct.

Selvom de direkte faglige gevinster ved at undgå skoler med høj etnisk koncentration næppe er store, kan der meget vel være tungt-vejende sociale og samfundsmæssige hensyn, som taler for en poli-tik, der begrænser koncentrationen.

9.6. Hjemmets betydning for elevens præstationer i folkeskolen

Jo flere ressourcer i form af uddannelse og beskæftigelse forældrene har, desto bedre klarer børnene sig i skolen. Dette gælder alle elever uanset etnisk baggrund.

Men hvordan omsættes forældreressourcer til elevpræstationer? Hvilke karakteristika ved de ressourcerige forældre kan tænkes at være medvirkende til, at børnene får gode skolepræstationer? Her viser en analyse af sociologen Camilla Hvidtfeldt for det første, at

i relation til danske familier findes der en lang række indikatorer – i form af adfærds karakteristika, kulturelle besiddelser m.m. – som viser, om der er tale om ressourcerige forældre. Disse karakteristika fortæller til gengæld kun lidt eller intet om, hvorvidt der er tale om ressourcerige ikke-vestlige forældre. Vi ved med andre ord kun lidt om, hvad der adskiller ikke-vestlige forældre med få ressourcer fra ikke-vestlige forældre med flere ressourcer.

Analysen viser for det andet, at også hvad angår den selvstændige betydning af forskellige adfærds karakteristika og besiddelser ift. elevernes læsescore, siger mange faktorer primært noget om, hvordan elever med dansk baggrund klarer sig.

Selvom analysen ikke undersøger kausaliteten – altså om de undersøgte indikatorer rent faktisk påvirker børnenes præstationer – så tyder den klart på, at den eksisterende viden om, hvorfor elever klarer sig godt eller mindre godt i skolen, er kulturspecifik. Mange af de sammenhænge, som vi er vant til, eksisterer for elever med vestlig, herunder dansk baggrund, kan enten ikke findes eller udfolder sig anderledes for elever med ikke-vestlig baggrund.

Om dette skyldes, at sammenhængene rent faktisk er anderledes, eller at spørgsmålene opfattes anderledes af elever med ikke-vestlig baggrund eller noget helt tredje, kan ikke besvares her. Men konsekvensen er under alle omstændigheder, at alle, der beskæftiger sig med problematikken omkring ikke-vestlige elevers dårligere skolepræstationer – pædagoger, lærere, forskere, beslutningstagere osv. – skal være påpasselige med at overføre ideer, som er dannet på baggrund af erfaringer med danske elever, til andre etniske grupper. Analyserne understreger derfor nødvendigheden af en målrettet vidensindsamling, hvor der arbejdes med (videre-)udvikling af undersøgelsesmaterialer specielt indrettet på at opfange eventuelle kulturelle forskelle.

9.7. Barrierer ved anvisning af praktikpladser

En særlig analyse ved sociologen Line Vikkelsø Slot analyserer spørgsmålet om diskrimination af elever med anden etnisk baggrund end dansk ved indgåelse af aftaler om praktikpladser, med udgangspunkt i praktikpladsformidlernes rolle. Analysen viser, at det ikke er usædvanligt, at virksomhederne stiller en række diskriminerende krav, og at en ikke ubetydelig del af formidlerne befinder sig i vanskelige dilemmaer mht. deres reaktioner herpå.

Undersøgelsen viser således, at 40 pct. af praktikkonsulenterne ofte eller af og til oplever, at en virksomhed lægger vægt på elevens etniske baggrund; at andre 40 pct. svarer 'sjældent, men det forekommer'; mens de resterende 20 pct. svarer 'aldrig'. Spørgsmålet om etnicitet ser altså ud til at være væsentligt. Af undersøgelsen fremgår det, at 'manglende sprogkundskaber' i vidt omfang er den begrundelse, som virksomhederne gør brug af, når de frabeder sig en praktikant med etnisk minoritetsbaggrund. Undersøgelsen giver imidlertid ikke noget svar på, hvordan virksomhedernes fokus på dette forhold nærmere skal tolkes. Man kan forestille sig, at der enten er tale om en reel bekymring for, at eleverne ikke behersker sproget godt nok til at varetage de jobfunktioner, der måtte være tale om, eller at opmærksomheden på sproget udgør en bekvem undskyldning for et fravalg.

Hvis det antages, at spørgsmålet om manglende sprogkundskaber ikke blot anvendes som en undskyldning, men har rødder i en forventning om, at en del elever med minoritetsbaggrund har problemer med det danske sprog, og hvis arbejdsgiveren på denne baggrund *generelt* fravælger elever med minoritetsbaggrund – *uden* at tage højde for om det gælder i det konkrete tilfælde – er der tale om 'statistisk diskrimination'. Iflg. denne tolkning foretager arbejdsgiveren altså ikke sit fravalg med udgangspunkt i en afsmag for etniske minoriteter – som det er tilfældet med smagsbetinget diskrimination – men på baggrund af negative forventninger til sprogkundskaberne hos gruppen som sådan. Problemet er imidlertid, at fravalget af den *enkelte* unge – der således vurderes på grundlag af etnicitet og ikke individuelle kvalifikationer – ikke derved bliver mindre alvorligt. Eller mere lovligt.

Herved er vi tæt på at konstatere en egentlig barriere for de ikke-vestlige indvandreres uddannelsesforløb, der samtidig kan være med til at fastholde, at de ikke-vestlige unge nedprioriterer denne form for uddannelse, jf. også Jørgen Goul Andersens analyser gengivet ovenfor. Og problemet er ikke løst, fordi det heldigvis går langt bedre i dag med at skaffe praktikpladser til de etniske unge, end det gjorde for blot nogle år siden. Så længe et betydeligt antal arbejdsgivere vælger de etniske unge fra uden at kende deres kvalifikationer, vil disse unge have mindre at vælge imellem end sammenlignelige danske unge, hvilket i sig selv er problematisk. Det er næppe heller godt for de erhvervsfaglige uddannelsers popularitet blandt indvandrere.

9.8. Kan det betale sig for ikke-vestlige indvandrere at tage en uddannelse?

Afslutningsvis undersøger økonomen Marie Louise Schultz-Nielsen, hvad det økonomiske afkast af uddannelse er for indvandrere i forhold til danskere. Er der kun et relativt svagt afkast af uddannelse, kan dette jo i sig selv hæmme den enkeltes motivation til at videreuddanne sig.

Analysen viser, at uddannelsesniveaut for gruppen af 30-55-årige er betydeligt lavere for ikke-vestlige indvandrere end for danskere. Indvandrerne har generelt også betydeligt lavere timelønninger, og det gælder også, selvom man tager højde for deres uddannelsesniveau.

En stor del af denne forskel kan imidlertid henføres til, at indvandrerne har kortere erhvervs erfaring. Kontrollerer man for erhvervs erfaring samt alder, køn, børn, og hvilken sektor man er ansat i, så nuanceres billedet meget. Indvandrere med uddannelse på grundniveau ser, i det omfang de bliver ansat, ud til at oppebære en løn på niveau med danskere. Indvandrere med en dansk uddannelse ser ud til at kunne få en løn, der ligger ret tæt på niveauet for danskere, mens derimod indvandrere med uddannelser fra udlandet ser ud til at få et betydeligt mindre afkast af deres uddannelse.

Analysen peger med andre ord på, at der er næsten samme gevinst ved at få sig en uddannelse for en indvandrer som for en dansker, hvis uddannelsen vel at mærke tages i Danmark. Hvorimod indvandrere, som medbringer en uddannelse fra udlandet, har langt fra samme økonomiske afkast af uddannelse.

Det sidste rummer selvfølgelig den fare, at unge indvandreres motivation for at uddanne sig svækkes; nemlig hvis de unge danner sig et billede af deres eget fremtidige uddannelsesafkast på baggrund af forældrenes lønninger. Det er vigtigt, at en sådan misforståelse undgås. De unge uddanner sig jo i Danmark, og dermed er den relevante sammenligningsgruppe indvandrere med dansk uddannelse, som ser ud til at have betydeligt lettere ved at nå det almindelige lønniveau, end tilfældet er for indvandrere med medbragt uddannelse.

Det er ikke undersøgt her, om den lønmæssige gevinst kan betegnes som høj eller lav i en international sammenhæng.

9.9. Overblik

Helt overordnet viser bogen, at der er store problemer med de ikke-

vestlige indvandreres udbytte af grundskoleforløbet, hvor de opnår færdigheder, der ligger langt under de danske elevers. Videre viser analyserne, at dette næppe skyldes, at de ikke-vestlige elever frekventerer skoler med en høj etnisk koncentration. Det skyldes heller ikke problemer med de unges orientering mod uddannelse og arbejde, eller forældregenerationens tilslutning til, at uddannelse er væsentlig.

I stedet peger analyserne på, at det er de sociale forhold og det, der sker eller ikke sker i familierne, der har afgørende betydning, men at afdækningen af denne mekanisme mod svage resultater i skolerne kræver meget mere forskning på området. Hvad betyder det f.eks., at de unge af anden etnisk herkomst har en svagere selvtillid end danske unge?

Men selv når man omhyggeligt tager højde for elevernes sociale og familiemæssige baggrund, så klarer de ikke-vestlige elever sig væsentligt dårligere end de danske i folkeskolen. Med andre ord er der altså et gab mellem de kvalifikationer, som de ikke-vestlige elever forlader folkeskolen med, og dem, som danske elever fra samme sociale og familiemæssige baggrund har med sig.

Det næste vigtige spørgsmål er så, om disse forskelle bliver større eller mindre i løbet af de unges videre færd gennem det danske uddannelsessystem. Her tyder bogens øvrige kapitler på, at forskellene *ikke* bliver større: De unge etniske elever har øget deres tilstedeværelse i uddannelsessystemet markant de seneste 10 år, og andelen af unge under 20 år, som er indskrevet ved en dansk uddannelsesinstitution, er ikke meget lavere, end tilfældet er for jævnaldrende danske elever. For de 20-24-årige er der dog stadig et betydeligt efterslæb, selvom det er blevet mindre i de seneste ti år. Et vist efterslæb må forventes i betragtning af, at de ikke-vestlige unge forlader folkeskolen med ringere kundskaber.

Med hensyn til afkast af uddannelse er billedet tilsvarende. Personer med ikke-vestlig baggrund er mindre i beskæftigelse end danskere uanset uddannelse, men forskellen er ikke stor, hvis uddannelsen er taget i Danmark, ellers er beskæftigelsesgabets stort. Det samme gør sig gældende på lønsiden: Igen viser projektet, at ikke-vestlige indvandrere, der er i beskæftigelse, tilnærmelsesvist opnår samme afkast som danskere af en kompetencegivende uddannelse erhvervet i Danmark. Omvendt så giver en medbragt uddannelse et betydeligt lavere afkast. Det økonomiske afkast af uddannelse burde altså ikke være en barriere for indvandrere med adgang til det danske uddannelsessystem.

Det lidt svagere udbytte – når man sammenligner med danskere i samme situation og med samme baggrund – kan meget vel forklares med svagere sproglig støtte i barndomshjemmet eller andre forhold, som har at gøre med uddannelsesrelevante ressourcer i hjemmet. Informationer om en række vigtige forhold af den type har ikke været tilgængelige for forskerne. Hvis f.eks. det danske sprog ikke beherskes af elevernes forældre, kan dette sætte sig igennem både som svagere kvalifikationer hos den enkelte elev, men det kan også sætte sig igennem som noget, der rammer etniske elever mere generelt via statistisk diskrimination.

Analyserne peger på, at visse forhold ved formidlingen af praktikpladser på erhvervsskolerne i praksis er diskriminatoriske – formentlig af den type som benævnes statistisk diskrimination. Det kan naturligvis være en barriere. Det er så meget desto mere beklageligt, idet det for mange med en ikke-vestlig baggrund formentlig er her, at udsigten til at gennemføre en uddannelse er bedst. Og det falder oven i køber sammen med, at der i dag er mindre faglig prestige forbundet med de faglige uddannelser, end der var tidligere – både når det gælder de danske og de etniske unge, men de sidstnævnte har en særlig lav relativ vurdering af de faglige uddannelser i forhold til de akademiske. Dette er navnlig uheldigt for en gruppe med dårlige forudsætninger for de meget boglige uddannelser.

Hvis man skal sige det meget kort, så er der allerede, når de unge forlader folkeskolen, skabt et stort gab mellem de etniske og de danske elevers skolekundskaber. Den vigtigste, men langtfra udtømmende forklaring på kundskabsgabet er de sociale og økonomiske forskelle mellem de hjem, danske elever og elever med ikke-vestlig baggrund kommer fra. De unge med ikke-vestlig baggrund sakker dog ikke som helhed yderligere bagefter i løbet af elevernes videre færd gennem uddannelsessystemet. Nogle gør, mens andre elevgrupper faktisk ser ud til at indhente noget af gabet, hvilket understreger, at et mindre favorabelt socialt udgangspunkt godt kan overvindes. Det gode spørgsmål, som vi endnu ikke kan besvare, er, hvad uddannelsessystemets rolle er eller kunne være i den henseende.

Litteratur fra Rockwool Fondens Forskningsenhed 2004-2008

2004

Migrants, Work, and the Welfare State.

Redigeret af Torben Tranæs og Klaus F. Zimmermann med bidrag af Thomas Bauer, Amelie Constant, Horst Entorf, Christer Gerdes, Claus Larsen, Poul Chr. Matthiessen, Niels-Kenneth Nielsen, Marie Louise Schultz-Nielsen og Eskil Wadensjö (Syddansk Universitetsforlag. Odense).

Er danskerne fremmedfjendske? Udlandets syn på debatten om indvandrere 2000-2002.

Af Hans Jørgen Nielsen (Aarhus Universitetsforlag).

Vil der være hænder nok? Danskernes arbejdsudbud i 2000-tallets velfærdsstat.

Af Bent Jensen (Gyldendal. København).

2005

Black Activities in Germany in 2001 and in 2004. A Comparison Based on Survey Data.

Af Lars P. Feld og Claus Larsen (Danmarks Statistik. København).

Indvandringen til Europa. Velfærdsstat og integration.

Af Bent Jensen med introduktion af Torben Tranæs (Gyldendal. København).

Fra asylansøger over flygtning til familiesammenføring. Offentlige kontantydelse i disse situationer i en række vestlige lande.

Af Hans Hansen (Danmarks Statistik. København).

2006

En befolkning deler sig op?

Af Anna Piil Damm, Marie Louise Schultz-Nielsen og Torben Tranæs. Med kommentarer og vurderinger af Rikke Hvilshøj, Henrik Sass Larsen og Svein Blom (Gyldendal. København).

From Asylum Seeker to Refugee to Family Reunification. Welfare Payments in These Situations in Various Western Countries.

Af Hans Hansen (Danmarks Statistik. København).

A Comparison of Welfare Payments to Asylum Seekers, Refugees, and Reunified Families. In Selected European Countries and in Canada.

Af Torben Tranæs, Bent Jensen, Mark Gervasini Nielsen (Danmarks Statistik. København).

Skat, arbejde og lighed – en undersøgelse af det danske skatte- og velfærdssystem.

Af Torben Tranæs (red.), Henrik Jacobsen Kleven, Claus Thustrup Kreiner, Niels-Kenneth Nielsen og Peder J. Pedersen (Gyldendal. København).

Træk af avisdebatten om de arbejdsløse fra 1840'erne til 1940'erne. Bind I: Debatten indtil 1907.

Af Bent Jensen (Danmarks Statistik. København).

2007

Træk af avisdebatten om de arbejdsløse fra 1840'erne til 1940'erne. Bind II: Debatten fra 1907 til 1940'erne.

Af Bent Jensen (Danmarks Statistik. København).

PISA Etnisk 2005. Kompetencer hos danske og etniske elever i 9. klasser i Danmark 2005.

Redigeret af Niels Egelund og Torben Tranæs med bidrag af Peter Jensen, Torben Pilegaard Jensen, Niels-Kenneth Nielsen, Helle Kløft Schademan og Nina Smith (Rockwool Fondens Forskningsenhed og Syddansk Universitetsforlag. Odense).

PISA 2000's læseskala. Vurdering af psykometriske egenskaber for elever med dansk og ikke-dansk sproglig baggrund.

Af Peter Allerup (Rockwool Fondens Forskningsenhed og Syddansk Universitetsforlag. Odense).

Indvandringen til Europa. Velfærdsstat og integration. – Genoptryk til gymnasie- og HF-brug af udvalgte kapitler fra bogen.

Af Bent Jensen med introduktion af Torben Tranæs (Gyldendal. København).

Employment Effects of Reducing Welfare to Refugees.

Af Duy T. Huynh, Marie Louise Schultz-Nielsen og Torben Tranæs (Rockwool Fondens Forskningsenhed. København).

Determination of Net Transfers for Immigrants in Germany.

Af Christer Gerdes (Rockwool Fondens Forskningsenhed. København).

Udenlandsk arbejdskraft i Danmark. Konsekvenserne for løn og beskæftigelse.

Af Nikolaj Malchow-Møller, Jakob Roland Munch og Jan Rose Skaksen (Rockwool Fondens Forskningsenhed. København).

Udenlandsk arbejdskraft i landbruget. Omfang, udvikling og konsekvenser.

Af Claus Aastrup Jensen, Nikolaj Malchow-Møller, Jakob Roland Munch, Jan Rose Skaksen (Rockwool Fondens Forskningsenhed. København).

What happens to the Employment of Native Co-Workers when Immigrants are Hired?

Af Nikolaj Malchow-Møller, Jakob Roland Munch og Jan Rose Skaksen (Rockwool Fondens Forskningsenhed. København).

Immigrants at the Workplace and the Wages of Native Workers.

Af Nikolaj Malchow-Møller, Jakob Roland Munch og Jan Rose Skaksen (Rockwool Fondens Forskningsenhed. København).

2008

Praktikpladser og formidlingspraksis – praktikkonsulenten i spændingsfeltet mellem virksomhedskrav og hensynet til ikke-diskrimination.

Af Line Vikkelsø Slot (Rockwool Fondens Forskningsenhed. København).

Træk af avisdebatten om de arbejdsløse fra 1950'erne til 1990'erne.

Af Bent Jensen (Rockwool Fondens Forskningsenhed og Syddansk Universitetsforlag. Odense).

Forbryderen og samfundet. Livsvilkår og uformel straf.

Af Torben Tranæs og Lars Pico Geerdsen med bidrag af Susumu Imai, Claus Larsen og Michael Svarer (Gyldendal. København).

Crime and Partnerships.

Af Michael Svarer (Rockwool Fondens Forskningsenhed og Syddansk Universitetsforlag. Odense).

Immigrant and Native Children's Cognitive Outcomes and the Effect of Ethnic Concentration in Danish Schools.

Af Peter Jensen og Astrid Würtz Rasmussen (Rockwool Fondens Forskningsenhed og Syddansk Universitetsforlag. Odense).

The Unemployed in the Danish Newspaper Debate from the 1840s to the 1990s.

Af Bent Jensen (Rockwool Fondens Forskningsenhed og Syddansk Universitetsforlag. Odense).

Hvad skrev aviserne om de arbejdsløse? – Debatten fra 1840'erne til 1990'erne.

Af Bent Jensen (Gyldendal. København).

Indvandrere og det danske uddannelsessystem.

Af Torben Tranæs (red.) med bidrag af Jørgen Goul Andersen, Camilla Hvidtfeldt, Bent Jensen, Marie Louise Schultz-Nielsen og Line Vikkelsø Slot (Gyldendal. København).

Holdninger til uddannelse og arbejde blandt unge indvandrere, danskere og deres forældre.

Af Jørgen Goul Andersen (Rockwool Fondens Forskningsenhed og Syddansk Universitetsforlag. Odense).

Source Country Differences in Test Score Gaps: Evidence from Denmark.

Af Beatrice Schindler Rangvid (The Rockwool Foundation Research Unit. University Press of Southern Denmark. Odense).

